

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА

(повне найменування вищого навчального закладу)

ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ЕКОНОМІКИ

(повне найменування інституту, факультету)

Кафедра: публічного управління та адміністрування

(повна назва кафедри)

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на здобуття освітнього рівня Магістр

на тему: **Забезпечення соціальної безпеки м. Хмельницького**

Виконав: студент магістратури
спеціальності 281 Публічне
управління та адміністрування
заочної форми навчання

Туркот Віктор

Анатолійович

_____ (прізвище та ініціали)

Керівник: професор кафедри, д.е.н.,
професор,

Пила В.І.

_____ (прізвище та ініціали)

Рецензент: _____

(прізвище та ініціали)

Хмельницький – 2020 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ МІСТА.....	6
1.1. Сутність, соціальної безпеки міста, її базові складові.....	6
1.2. Соціальні ризики та загрози в системі соціальної безпеки міста.....	17
1.3. Світовий та вітчизняний досвід забезпечення соціальної безпеки	27
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ М. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.....	41
2.1. Характеристика соціально-економічного розвитку міста.....	41
2.2. Діагностика показників соціальної безпеки міста.....	54
2.3. Оцінювання стану соціальної безпеки міста.....	66
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ М. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.....	79
3.1. Формування моделі управління соціальною безпекою міста.....	79
3.2. Концептуальні засади підвищення рівня соціальної безпеки міста.....	86
3.3. Розвиток міжсекторного соціального партнерства як засобу підвищення рівня соціальної безпеки міста.....	98
ВИСНОВКИ.....	110
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	114
ДОДАТКИ.....	128

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасна динаміка трансформаційних змін в Україні супроводжується посиленням економічної та політичної нестабільності під дією сукупного впливу внутрішніх і зовнішніх чинників та загостренням соціальних проблем. Характер трансформаційних процесів зумовлює потребу їх глибокого наукового осмислення, а поява нових загроз національній безпеці й загострення існуючих вимагають наявності системи оцінювання. Соціально-економічний розвиток держави потребує захисту від ризиків і загроз соціальній безпеці, а також корегування механізмів та інструментів їх забезпечення на засадах спільної відповідальності з боку суспільства, держави, бізнесу, подальших партнерських відносин місцевої влади з бізнесом із питань реалізації стратегічних завдань соціальної політики на місцевому рівні. Це дасть змогу підвищити спроможність держави щодо виконання своїх функцій у сфері захисту прав і свобод людини в ринкових умовах, забезпечити результативність соціальної політики й системи соціального захисту на загальнодержавному та місцевому рівні з урахуванням існуючих диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів, створити передумови підвищення добробуту та якості життя населення. Сучасна ситуація в українському суспільстві актуалізує проблему оцінювання національної безпеки, у тому числі й у соціальній сфері як концептуальну основу соціально-економічного розвитку держави.

Теоретичні та прикладні аспекти формування національної безпеки у соціальній сфері досліджували вчені й практики: А. Баланда [9], С. Горбатюк [16], О. Ілляш [29], Е. Лібанова [43; 44; 45], В. Новіков [55], А. Сухоруков [83], В. Скуратівський [71].

Проблеми забезпечення соціально-економічного зростання й соціальної безпеки на державному та регіональному рівнях досліджували вітчизняні науковці: О. Давидюк [17], Л. Ільчук [30], М. Кальницька [33], В. Куценко

[41], Н. Краус [40], Б. Макаренко [47], В. Паламарчук [58], П. Шевчук [98], й інші.

Разом із цим актуальним завданням залишається системне дослідження процесу забезпечення соціальної безпеки на місцевому рівні, розроблення науково-практичних підходів до оцінювання її стану з урахуванням нових пріоритетів економічного розвитку держави, обґрунтування напрямів і форм її забезпечення.

Мета й завдання дослідження. Метою магістерської роботи є обґрунтування теоретико-практичних аспектів, розробка шляхів та напрямів : забезпечення соціальної безпеки міста.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких завдань:

- визначити сутність, соціальної безпеки міста та її базових складових;
- охарактеризувати соціальні ризики та загрози в системі соціальної безпеки міста;
- систематизувати світовий та вітчизняний досвід забезпечення соціальної безпеки;
- провести наліз соціально-економічного розвитку міста;
- здійснити діагностику індикаторів соціальної безпеки міста;
- оцінити рівень соціальної безпеки м. Хмельницького;
- охарактеризувати елементи моделі управління соціальною безпекою міста;
- сформулювати концептуальні засади підвищення рівня соціальної безпеки міста;
- визначити умови розвитку міжсекторного соціального партнерства.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення соціальної безпеки міста.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти удосконалення механізмів забезпечення соціальної безпеки м. Хмельницький.

Методи дослідження. Теоретичну основу дослідження сформували фундаментальні положення провідних сучасних дослідників проблем забезпечення соціальної безпеки, законодавчі та нормативні документи органів державної влади. Методичною основою дослідження є системний підхід, що застосовується під час визначення сутності поняття «соціальна безпека міста». Методологічною базою дослідження є загальнонаукові методи пізнання: аналіз і синтез, індукція і дедукція, діалектичний та абстрактно-логічний методи. Дослідження проводилось із застосуванням: абстрактно-логічного методу – при теоретичному узагальненні та формулюванні висновків; економіко-статистичного – при аналізі фактичного стану соціально-економічного розвитку міста; монографічного – при вивченні літературних джерел і дослідженні розвитку визначених проблем; розрахунково-аналітичного методу – для аналізу умов та факторів, кількісних і якісних характеристик соціальної безпеки міста; методу ієрархій і графічного – при моделюванні загроз розвитку соціальної безпеки і зіставленні показників діяльності та ефективності його роботи.

Інформаційною базою дослідження були: закони України; укази Президента України; постанови Кабінету Міністрів України; статистичні та аналітичні матеріали Державної служби статистики України, управління економіки Хмельницької міської ради; довідкові та інструктивні матеріали; результати наукових розробок інших авторів; монографічна, довідкова та періодична наукова вітчизняна і зарубіжна література, періодичні видання; інформаційні матеріали, розміщені в мережі Інтернет; дослідження та спостереження автора.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання теоретичних висновків і практичних результатів магістерської роботи в забезпеченні соціальної безпеки на місцевому рівні.

РОЗДІЛІ

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ МІСТА

1.1. Сутність, соціальної безпеки міста, її базові складові

Найвищою соціальною цінністю Конституцією України визнано людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку [38]. У зв'язку із цим формування та практична реалізація ефективного механізму забезпечення національної безпеки, в тому числі й у соціальній сфері, потребує розкриття сутності цього поняття, виявлення загроз, які впливають на її стан, дослідження взаємозв'язку між окремими складовими, аналізу сукупності індикаторів та обґрунтування їх граничних розмірів.

Оскільки однією з основ існування будь-якого суспільства, нації, держави є національна безпека, то насамперед необхідно розкрити саме поняття «безпека». Безпека – це забезпечення всім громадянам держави нормальних умов для їх самореалізації, захист їх життя, свободи, власності від посягань з боку будь-якої окремої людини, організації, суспільства [7].

У монографії В.Шлемко, І. Бінько під безпекою розуміють захищеність країни від наявних чи потенційно можливих загроз [100]. Виявлено, що найбільшого поширення набуло трактування безпеки на основі стану захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. При цьому до життєво важливих інтересів віднесено сукупність потреб, задоволення яких забезпечує існування та можливість розвитку особистості, суспільства, держави. Виходячи із цих положень, безпека являє собою систему, що об'єднує потреби людини з функціями органів управління і складається з певних елементів, зокрема інформаційних, економічних, політичних, соціальних, технологічних, екологічних та інших, важливість кожного з яких визначається тими національними інтересами, котрі є пріоритетними на певному етапі

соціально-економічного розвитку. Національна безпека включає проведення ефективного моніторингу загроз чи небезпек з метою вироблення концепцій оптимального управління системою національної безпеки. У системі забезпечення національної безпеки головною ознакою є здатність суспільства своєчасно розпізнавати, оцінювати загрози і вживати необхідних заходів до мінімального їх зниження та нейтралізації [8].

Центральним структурним компонентом у складі національної безпеки виступає економічна безпека - такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави [64]. У свою чергу складовими економічної безпеки є: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека (рис.1.1) [48].

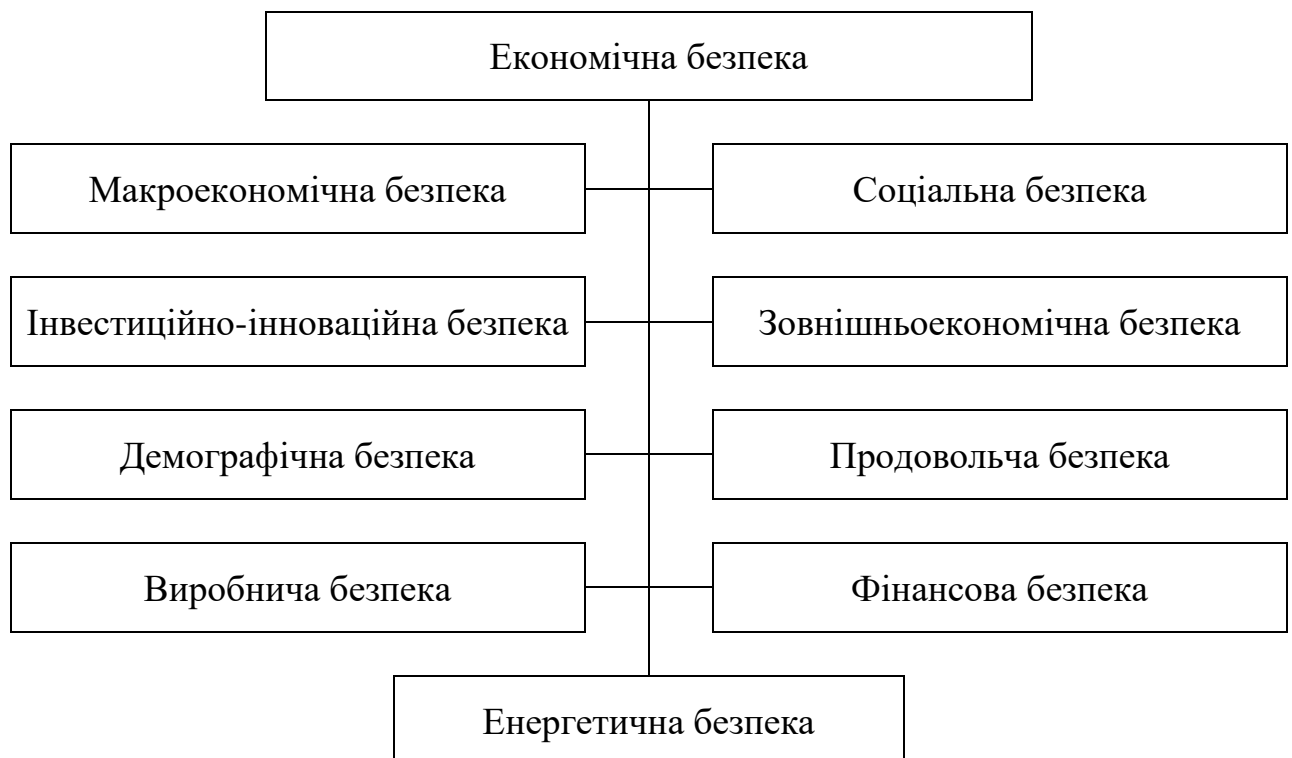

Рис. 1.1. Соціальна безпека в системі національної безпеки України

Примітка. Складено автором на основі джерел: [64, 48].

Незважаючи на те, що економічна безпека слугує центральним структурним компонентом у системі національної безпеки, вона має

розвиватися лише в площині забезпечення процесу задоволення суспільних потреб, у тому числі соціальних. Соціальні потреби - це потреби в усьому, що є продуктом суспільного життя: соціально-економічній і політичній діяльності, духовному збагаченні, інтелектуальному розвитку, задоволенні естетичних, релігійних та інших соціальних почуттів [79, с 18]. Тому цілком справедливим пріоритетним завданням держави при здійсненні політики, спрямованої на економічний розвиток суспільства, вважається забезпечення високого рівня національної безпеки у соціальній сфері, функціональним призначенням якої є надання послуг соціального призначення.

Розкриття поняття соціальна безпека потребує впорядкування класифікації напрямів його визначення. Із цією метою доцільно використати типологічну модель, яка включає три групи: нормативно-правову, доктринальну та енциклопедичну. Нормативно-правова група передбачає виявлення напрямів щодо визначення поняття «соціальна безпека» у нормативно-правових актах. Концептуальну основу сучасного розуміння сутності національної безпеки в соціальній сфері в нормативно-правовій базі було започатковано Постановою ВРУ «Про концепцію (основи державної політики) національної безпеки України». Концепцією національної безпеки були чітко визначені основні можливі загрози національній безпеці України в найбільш важливих сферах життєдіяльності, в тому числі у соціальній сфері, а саме:

- низький рівень життя та соціальної захищеності широких верств населення;
- наявність громадян працездатного віку, не зайнятих суспільно корисною діяльністю;
- суспільно-політичне протистояння окремих соціальних верств населення та регіонів України;
- падіння рівня здоров'я населення, незадовільний стан системи охорони здоров'я;
- тенденції моральної та духовної деградації в суспільстві;

– неконтрольовані міграційні процеси в країні [63].

У законодавстві відсутнє визначення поняття «соціальна безпека», разом з тим виокремлено загрози національним інтересам і національній безпеці в соціальній сфері та основні напрями державної політики з питань національної безпеки в усіх сферах, у тому числі й у соціальній. Актуальність дослідження забезпечення національної безпеки у соціальній сфері пояснюється принципом пріоритету прав і свобод людини й громадянина та відмінностями регіонального розвитку України. Так, пріоритетами забезпечення національної безпеки України є: гарантування конституційних прав і свобод людини та громадянина; розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів; зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві; створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення; розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення [61].

Погоджуємося з науковими поглядами І.Ф. Гнибіденка, який, крім вищезазначених, до пріоритетних соціальних інтересів відносить значно більше, головними з котрих, на нашу думку, є: визнання пріоритету загальнолюдських цінностей та механізму їх упровадження; забезпечення постійного зростання рівня життя населення; формування та становлення середнього класу, подолання бідності; ліквідація соціальної нерівності, різкого розшарування населення; забезпечення соціального захисту населення, адресне піклування про людину; зміцнення генофонду українського народу; поліпшення стану здоров'я населення, забезпечення охорони здоров'я на виробництві та в побуті; забезпечення якісного фізичного й духовного розвитку людського капіталу; збереження та розвиток високопродуктивного трудового й інтелектуального потенціалу населення; посилення трудової, підприємницької та інноваційної активності працюючого населення; розвиток соціальної інфраструктури, вдосконалення

системи освіти, охорони здоров'я, житлових умов; забезпечення продовольчої безпеки; зміцнення моральних засад; інтеграція України як рівноправного партнера до європейських і міжнародних систем. Таким чином, цілком закономірним є те, що більша частина національних інтересів має соціальний характер та проявляється через соціальні інтереси, що актуалізує вплив соціальної складової на національну безпеку України.

Виходячи із цього, доцільно стверджувати, що в основу визначення пріоритетів національної безпеки у соціальній сфері покладені соціальні інтереси, спрямовані на підвищення рівня і якості життя населення, шляхи створення таких умов й засоби задоволення соціальних потреб громадян України.

Таким чином, проаналізувавши нормативно-правову групу визначень поняття «соціальна безпека», правомірно стверджувати таке:

поняття «соціальна безпека» можна розглядати як такий стан розвитку держави, при якому вона здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз [48];

незважаючи на наявний сьогодні глибокий та різнобічний аналіз наукової категорії «національна безпека», проблема визначення її соціальної складової залишається малодослідженою, що попри чисельність досліджень із проблем розвитку соціальної сфери, людського розвитку, розвитку соціального капіталу тощо підтверджується відсутністю у теорії безпекознавства визначення самого поняття «національна безпека у соціальній сфері». Тому першочерговим завданням, на нашу думку, є встановлення структурно-функціональних зв'язків базових понять та обґрунтування відповідного понятійно-категоріального апарату й закріплення його на законодавчому рівні.

Наступною групою типологічної моделі є доктринальна, яка містить визначення поняття «соціальна безпека», наявне в науковій літературі. Результати наукових досліджень підтверджують, що найчастіше

зустрічаються терміни «соціальна безпека», «соціально-економічна безпека», це потребує встановлення зв'язку між такими поняттями.

На думку П. Шевчука, формуванню сучасних систем соціального захисту у світі сприяло усвідомлення необхідності створення механізму зниження ринкових ризиків [98]. Автор вважає, що існує також несприйняття окремими громадянами терміна «соціальний захист» щодо всього населення, тому що вони вважають, що він стосується лише найнужденніших, або, як прийнято називати, незахищених верств населення. Дедалі частіше соціальний захист передбачає комплекс заходів, спрямованих на створення безпечного соціального середовища людини, зокрема, значне місце в цьому процесі займає функціонування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні [99].

Деякі науковці при формулюванні визначення соціальної безпеки виходять із змісту поняття національної безпеки, поданого у Концепції (основах державної політики) національної безпеки. Так, О. Новікова відокремлює від національних інтересів соціальні, а від загроз національній безпеці – загрози в соціальній та інших сферах, які перешкоджають реалізації соціальних інтересів. За визначенням О. Новікової, соціальна безпека - це стан захищеності соціальних інтересів особи і суспільства від впливаючих на них загроз національній безпеці. При цьому науковець наголошує, що стан безпеки є наслідком реалізації заходів соціального захисту, який характеризує їх результативність та ефективність [55, с. 27].

Наприклад, Е. Лібанова при розкритті сутності соціальної безпеки дотримується думки, що стан захищеності або безпека особи - це результат реалізації політики соціального захисту. Соціальну безпеку вона визначає як одну зі складових національної безпеки, трактуючи її як стан захищеності від загроз соціальним інтересам [45, с. 381]. Науковець зазначає, що об'єктом соціальної політики є суспільні, зокрема соціальні, відносини, процеси життєдіяльності соціуму, які безпосередньо чи опосередковано впливають на

формування соціальної безпеки людини, а також на задоволення нею власних соціальних потреб та інтересів.

Розкриваючи сутність соціальної безпеки людини, автор посібника «Соціальна політика» П. Шевчук пропонує одним із базових понять розглядати соціальні інтереси. На думку вченого, соціальна безпека людини - це певний стан її життєдіяльності, убезпечений комплексом організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на реалізацію соціальних інтересів, формування сприятливої демографічної ситуації, збереження генофонду держави і трансформацію трудових ресурсів відповідно до ринкових вимог [98, с. 108]. Автор наголошує на тому, що політика соціальної безпеки покликана створювати умови для нормального функціонування систем соціального життєзабезпечення населення, регулювання соціальних процесів з урахуванням соціальних пріоритетів, збалансування соціальних пропорцій та недопущення соціальних деформацій, які можуть спричинити соціально-політичну нестабільність та загальмувати соціально-економічний розвиток держави [98].

Ефективність системи соціальної безпеки, на думку П. Шевчука, залежить від її спроможності відрізнити небезпеки глобального значення від небезпек, соціальних втрат локального масштабу, соціальні небезпеки тимчасового характеру від небезпек тривалих, пов'язаних із негараздами перехідного економічного періоду. Крім того, вчений підкреслює, що гарантування соціальної безпеки окремої людини та суспільства в цілому слід вважати завданням соціального захисту [98].

Науковці О. Хомра й Т. Русанова в основу формування змісту соціальної безпеки також покладають соціальні інтереси. Відповідно до їх трактування, соціальна безпека – це стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих інтересів особи і суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз [90, с. 74].

Соціальний захист, соціальна безпека, з одного боку, і соціальний розвиток, соціальні відносини - з іншого, органічно поєднані: без розвинених

соціальних відносин не може бути стабільної соціальної безпеки людини, суспільства, а соціальна безпека значною мірою зумовлює розвиненість, зрілість процесів соціального, суспільного розвитку [76, с 71].

Досягнення стану соціальної безпеки не передбачає повну ліквідацію всіх загроз, оскільки вони постійно породжуються діалектикою розвитку суспільства. Тому вчений С. Пирожков визначає соціальну безпеку як результат ефективної соціальної політики, яка має застерігати суспільство від соціальних вибухів, відкритих і прихованих виявів громадської непокори й інших конфліктних ситуацій, сприяти підвищенню конкурентоспроможності українського працівника за європейськими та світовими стандартами, виділяючи її як важливу складову національної безпеки країни [60].

Науковці В. Скуратівський, О. Палій і Е. Лібанова в посібнику «Соціальна політика» наводять таке визначення поняття соціальної безпеки: «... це стан життєдіяльності людини та суспільства, що характеризується сформованою сталою соціальною системою забезпечення соціальних умов діяльності особистості, її соціальної захищеності, стійкості щодо впливу чинників, які підвищують соціальний ризик» [72].

У монографії В. Куценко й В. Удовиченка «Соціальна безпека в контексті сталого розвитку» соціальна безпека визначається як такий стан соціального життя, що за певних умов може сприяти стабільному розвитку суспільства, реалізації прав та свобод громадян: «...це стан захищеності життєво важливих прав і свобод громадян, соціальних інтересів українського суспільства від внутрішніх загроз і зовнішнього втручання та система суспільно-політичних заходів, яка забезпечує цю захищеність» [41, с. 10].

О. Беляєв трактує соціальну безпеку як надійну захищеність життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів макро- і мікрорівнів, збереження й розвиток людського потенціалу, підтримка ефективного стимулювання діяльності людей, систем їхньої соціалізації та життєзабезпечення [11, с. 27].

Науковець А. Баланда у монографії «Соціальні детермінанти національної безпеки України: теорія, методологія, практика» вказує, що

основним інформативним показником впливу соціальних факторів (детермінант) на національну безпеку може виступати рівень соціальної напруги в країні чи окремих її регіонах. Соціальна напруга відображає рівень соціальної, фізіологічної та соціально-психологічної адаптації, а частіше за все – дезадаптації різних категорій населення до негативних соціальних змін чи падіння рівня життя [9]. Як один із найважливіших інструментів зниження рівня соціальної напруги, а отже, й підвищення рівня національної безпеки, А. Баланда виділяє соціальну політику, що формує відносини у суспільстві стосовно соціального становища індивідів.

Погляди науковців щодо визначення поняття «соціальна безпека» систематизовано у додатку А.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що соціальна безпека у науковій літературі трактується з трьох позицій:

- це стан соціальної стабільності та спроможності протистояти соціальним загрозам;
- це правовий захист прав і свобод людини, життєво важливих соціальних інтересів особи й суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз;
- це належний рівень фінансового забезпечення офіційно встановлених соціальних стандартів та гарантій, що визначають якісний рівень життя людини і суспільства.

Незважаючи на значну кількість трактувань поняття «соціальна безпека», науковці виділяють два концептуальних підходи до формулювання її сутності: «державний», що полягає у її визначенні як сукупності певних управлінських дій, спрямованих на захист соціальних інтересів, та «суспільний», що визначає соціальну безпеку як певний стан, при якому забезпечується захист соціальних інтересів як окремої особи, так і суспільства в цілому [9; 11; 14; 41; 45; 55; 68; 76; 79; 90; 98; 99; 101; 100]. Відповідно до обох підходів метою соціального захисту є створення умов для нормального функціонування систем соціального життєзабезпечення населення, регулювання соціальних процесів з урахуванням соціальних

пріоритетів, попередження чи недопущення деформаційних явищ, що можуть спричинити соціальну нестабільність та стати перешкодою для соціально-економічного розвитку держави.

Що стосується третьої групи типологічної моделі - енциклопедичної, яка містить визначення поняття «соціальна безпека» в енциклопедичних джерелах, то можна констатувати відсутність трактування у словниках з філософії, соціології, політології.

На основі поглядів науковців щодо визначення поняття «соціальна безпека» ми побудували матрицю контент-аналізу терміна «соціальна безпека» (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Матриця контент-аналізу терміну «соціальна безпека»

Соціальна безпека	Е. Лібанова «Ринок праці та соціальний захист»	П. Шевчук «Соціальна політика»	С. Пирожков «Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України»	О. Хохла та Т. Русанова «Соціальна безпека: виклики, загрози, критерії»	В. Скуратівський, О. Палій та Е. Лібанова «Соціальна політика»	В.І. Куценко та В.П. Удовиченко «Соціальна безпека в контексті сталого розвитку»	О. Беляв «Соціально-економічна безпека»	О.Ф. Новікова «Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення»
складова національної безпеки	+							+
стан захищеності від загроз соціальним інтересам	+	+		+		+	+	+
результат ефективної соціальної політики			+					
стан життєдіяльності людини та суспільства, що характеризується сформованою сталою соціальною системою забезпечення соціальних умов діяльності особистості					+			
надійна захищеність життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів макро- і макрорівнів, збереження та розвиток людського потенціалу, підтримка ефективного стимулювання діяльності людей, систем їхньої соціалізації та життєзабезпечення							+	

Примітка. Систематизовано автором за джерелами [9; 11; 14; 41; 45; 55; 68; 76; 79; 90; 98; 99; 101; 100]

Враховуючи вищезазначене можемо сформулювати таке визначення: соціальна безпека міста – це такий стан соціуму міста, при якому забезпечується мінімальний гарантований рівень соціальних умов та соціальних благ – матеріальних, санітарно-епідеміологічних, екологічних, психологічних тощо, які визначають якість життя людини і суспільства в цілому та гарантують мінімальний ризик для життя, фізичного та психічного здоров'я людей, які проживають в територіальних межах міста.

Гарантування соціальної безпеки кожної особи є завданням соціального захисту, а необхідною умовою забезпечення соціальної безпеки - наявність сприятливих соціально-економічних умов розвитку, до яких можна віднести економічне зростання, продуктивну зайнятість населення, подолання демографічної кризи, доступ до системи освіти, охорони здоров'я, культурних цінностей, рівень криміногенної ситуації та стан навколишнього природного середовища. Фактично соціальна безпека визначається таким станом розвитку економічної системи, за якого створюються умови для забезпечення гідного і якісного рівня життя населення незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз. Тому для оцінювання рівня соціальної безпеки важливим є визначення загальних показників розвитку соціально-економічних систем, більш детальний аналіз показників стану соціальної безпеки та ідентифікація рівня соціальної безпеки шляхом застосування інтегральної методики оцінювання її рівня.

Ураховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що соціальна безпека виділяється як одна із глобальних проблем сучасності. Безпека в цілому виступає необхідною умовою життя, а тому й потребою кожної людини, а система захисту населення від різноманітних загроз і небезпек має забезпечуватися на засадах соціальної відповідальності, провідне місце поряд із суспільством та бізнесом у цьому процесі належить державі. У зв'язку із цим забезпечення формування соціальної безпеки на сучасному етапі розвитку України як соціально орієнтованої ринкової держави є завданням стратегічним і потребує виявлення соціальних ризиків та загроз.

1.2. Соціальні ризики та загрози в системі соціальної безпеки міста

Розвиток соціальних процесів у сучасних умовах призводить до значних соціальних деформацій у суспільстві. Унаслідок таких явищ відбувається зниження рівня і якості життя населення, негативні зміни в ментальності та психології суспільства, що спричиняє зростання соціально-політичної напруженості, сприяє активізації діяльності політичних сил, та загрожує територіальній цілісності держави. Недосконалість проведення реформ в економіці та соціальні деформації, що виникають при цьому в суспільстві, за певних обставин набувають рівня загроз національній безпеці.

Слід зазначити, що в Україні створено правове підґрунтя соціальних пріоритетів, тобто першочергових, життєво важливих, - це гарантії у сфері пенсійного забезпечення, соціальних виплат і допомог, соціального страхування й охорони материнства, оплати праці тощо. Соціальні гарантії, в частині їх конституційного визначення, отримали досить значне розширення у вітчизняній законодавчій базі. Разом із цим зазначені позитивні зміни все ще не набули системного характеру, не забезпечили глибинних перетворень у соціальній структурі суспільства. У процесі реформування економіки руйнація попередньої системи соціального забезпечення не отримала адекватного заміщення.

Виникнення та існування соціальних ризиків характерні для кожного етапу розвитку, але з поступовим розвитком суспільства структура ризиків ускладнюється, посилюється їх вплив на соціальні процеси. У процесі трансформаційних перетворень деякі види ризиків втрачають індивідуальний характер та класовість, стають більш масовими та глобальними, характерними для всіх структур суспільства. Відмінності у соціально-економічному розвитку регіонів України слугують підґрунтям появи нових загроз соціальній безпеці. У загальному вигляді під ризиком розуміють вірогідність настання негативного наслідку чи міру очікування неблагополуччя. Ризик та його межі із соціально-філософської точки зору

визначаються системою цінностей, що склалася в індивіда або в суспільстві: людина боїться втратити те, що важливо для неї. У попередні історичні епохи мали місце різні підходи до трактування ризиків існування суспільства та людини, що було пов'язано з особливостями життєвого укладу епохи, зокрема релігійними уявленнями, культурними цінностями, державним устроєм, характером взаємовідносин між членами суспільства тощо. Цілком справедливим є той факт, що найстрашнішими для людства були ризики голоду, епідемій, неврожаїв, війн, які залишаються актуальними і в наш час. Протягом останнього століття не лише підвищилися соціальні стандарти, а й значно поліпшився добробут населення України. Разом із цим, у зв'язку з трансформаційними процесами у соціально-економічному розвитку держави, їх природа ускладнюється, відбувається зростання їх кількості та загострюються наслідки.

У сучасних наукових дослідженнях ризик визначається як невід'ємне явище суспільного життя. При цьому характерним є існування двох підходів до аналізу ризику - як позитивного, так і негативного явища. Позитивний підхід полягає у можливості вибору людини, що надається їй у конкретній ситуації, він пов'язаний із досягненням поставленої мети й очікуваного результату. Другий підхід (як до негативного явища) полягає в тому, що ризик виступає як систематична взаємодія суспільства із загрозами та небезпеками, у зв'язку із чим діяльність людини пов'язана з ризиком (втрати матеріального благополуччя, фінансової кризи, катастрофи тощо) [68].

Одночасно доцільно констатувати виокремлення двох протилежних підходів при дослідженні природи ризику – поміркованого та радикального. Прихильники поміркованого підходу стверджують, що ризик є об'єктивно існуючою загрозою, яка завжди опосередковується соціально-культурними стереотипами і процесами. Представники радикального підходу вважають, що ризику не існує, є лише його сприйняття, яке виступає продуктом історично, політично та соціально обумовленого погляду на буття. Аналізуючи сучасні погляди науковців, правомірно зазначити, що соціальні

факти породжуються не лише соціальними, а й природними фактами, що свідчить про тісний взаємозв'язок природи та суспільства.

Суб'єктами ризику виступають індивіди, соціальні групи, спільноти, соціальні інститути, організації. Сучасні науковці розглядають ризик у більш широкому розумінні - поняття ризику не вичерпується вірогідністю настання негативних наслідків, а включає також імовірність отримання сприятливого, позитивного результату. Деякі вчені розглядають ризик як вірогідність настання деякої події, що впливає на життєво важливі інтереси людини та суспільства [68; 31; 45], а оскільки врахування всіх соціальних ризиків є складним завданням, то при дослідженні їх впливу на суспільство встановлюється своєрідна шкала пріоритетів. Так, неможливо встановити найбільш небезпечні ризики, оскільки вибір відповідного типу ризику залежить від альтернатив, цінностей та переконань кожної особистості в суспільстві. Одночасно, незважаючи на існуючі дослідження в цьому напрямі, актуальним залишається питання оцінювання ризику. Таким чином, сприйняття та попередження ризиків, у тому числі й соціальних, стає невід'ємною частиною організації системи соціальних відносин.

Більшість дослідників визначають соціальні ризики лише у сфері трудової діяльності, пов'язуючи їх з доходами населення. Соціальний ризик визначають як законодавчо встановлену ймовірність настання матеріальної незабезпеченості в результаті втрати заробітку або трудового доходу з об'єктивних, соціально значимих причин, а також необхідності додаткових витрат [44; 25]. Інструментом мінімізації впливу соціальних ризиків є функціонування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні. Деякі вчені характеризують соціальні ризики як можливі події, що підривають безпеку людини як в економічному контексті, так і в контексті загального добробуту [44].

Таким чином, узагальнюючи вищенаведене, правомірно зробити висновок, що соціальний ризик визначається як загроза, що виникає і проявляє себе у рамках соціальної сфери суспільства, має негативні соціальні

наслідки, впливає на життєдіяльність індивідів, соціальних груп та суспільства в цілому. Дослідження категоріального апарату дозволило здійснити теоретичне узагальнення стосовно ризику та виявити тісний взаємозв'язок соціальних ризиків з іншими видами суспільних ризиків, відсутність чіткої методичної бази щодо їхнього дослідження і класифікації, труднощі стосовно прогнозування, профілактики, мінімізації впливу та подолання.

Узагальнення наукових досліджень, присвячених проблемам соціальних ризиків, дає змогу зробити висновок про неможливість їх виокремлення, оскільки кожний з ризиків тісно пов'язаний з явищами та процесами, що відбуваються в інших сферах суспільства.

Соціальні ризики в Україні мають певні особливості, які в результаті невживання заходів щодо упередження унеможливили їх подолання й призвели до нагромадження, про що свідчить збереження низького рівня та якості життя населення, низька продуктивність і оплата праці та соціальні ризики, пов'язані зі специфікою функціонування ринкової економіки, що загострюються в період фінансово-економічних криз: це ризики безробіття, бідності, безпритульності, соціальної дезінтеграції тощо. Окрема група соціальних ризиків включає ризики з невиплати та заборгованості по заробітній платі, пенсіях; зубожіння населення; руйнування соціальних цінностей; тінізацією відносин у всіх сферах економіки; корупцію тощо. Учені встановили, що специфічні прояви соціальних ризиків в Україні обумовлені такими причинами: деформацією існуючого соціального порядку; акумуляцією ризиків, оскільки відбувається їх накопичення та трансформація; відсутністю у суспільстві консенсусу щодо базових цінностей і спільної мети; зволіканням щодо реагування на їх появу [31].

Цілком зрозумілим є те, що у соціальній сфері особливо руйнівними залишаються загрози, спричинені економікою та політикою. Актуальною є загроза бідності в Україні, відбувається зменшення доходів громадян, що призводить до падіння рівня споживання. Погіршення стану здоров'я

населення й умов проживання, які є наслідками попередніх загроз, породжують злиденність. Банкрутство та закриття підприємств призвели до скорочення кількості працюючих, що у свою чергу позначилося на збільшенні безробітних і спричинило злиденність значної частини населення. Погіршення демографічної ситуації та зменшення кількості працюючих на підприємствах і їхніх доходів у 2000-х роках призвели до збільшення дефіциту пенсійного фонду, що викликало загрозу щодо виплати пенсійного забезпечення у 2014-2016 роках. Глибока диференціація населення унеможливило створення вагомого прошарку середнього класу.

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» основними загрозами національній безпеці у соціальній сфері на сучасному етапі розвитку держави є:

- неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення; криза системи охорони здоров'я і соціального захисту населення, погіршення стану здоров'я населення; поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб;

- загострення демографічної кризи;

- зниження можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства;

- прояви моральної та духовної деградації суспільства;

- зростання дитячої й підліткової бездоглядності, безпритульності, бродяжництва;

- невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам (рис. 1.2) [64].

Найважливішими загрозами соціальній безпеці, на нашу думку, залишається бідність населення, різке розшарування та збільшення соціальної нерівності в суспільстві, спричинені ринковими перетвореннями. Бідність характеризується неможливістю внаслідок нестачі коштів підтримувати якісний рівень життя, отримувати якісні послуги з охорони

здоров'я, освітні послуги, мати визначені на рівні законодавства санітарні норми та умови проживання [31].

Рис. 1.2. Загрози національній безпеці у соціальній сфері

Примітка. Складено автором за роботою [64].

Одночасно необхідно зазначити, що бідність – це і неможливість підтримувати мінімальний рівень споживання, що визначається на основі фізіологічних, соціальних та культурно обумовлених нормативів [91]. Отже, бідними вважаються ті громадяни, рівень життя яких є нижчим за певний середній стандарт, прийнятий у суспільстві, та громадяни, рівень життя котрих нижчий за мінімальний рівень життя для цього суспільства. Таким чином, правомірно припустити, що громадяни можуть уважатися бідними за стандартами економічно розвинених країн і заможними за стандартами країн, що розвиваються.

Основними причинами бідності на місцевому рівні є: зупинка та закриття виробництва, скорочення ВРП, зменшення рівня заробітної плати й виникнення заборгованості по її виплатах, недостатній розмір пенсійного забезпечення, різке збільшення безробіття, зростання цін, падіння купівельної спроможності, інфляційні процеси, вплив зовнішніх факторів, таких як фінансово-економічна криза, ступінь інтегрованості регіонів до глобалізаційних процесів. Негативно вплинули також і комерціалізація системи охорони здоров'я, невідповідність трансформаційним перетворенням системи соціального захисту населення [87]. Разом з тим, що бідність є соціальною проблемою, вона має й індивідуальну складову, яка пов'язана з віком, статтю, станом здоров'я, можливістю отримання вищої освіти, місцем проживання, соціально-економічним розвитком регіону тощо. І як наслідок існування загрози бідності окремою загрозою в соціальній сфері виступає зниження можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства, зокрема доступ до вищої (в окремих випадках і початкової та середньої) освіти вихідців з нижчих прошарків суспільства. Неоднакові можливості отримання освіти різними прошарками населення у свою чергу спричиняють нерівність у сфері застосування, в умовах праці та розмірах трудових доходів.

Особливої уваги в період фінансово-економічних криз, посткризовий період і в період військових дій на території держави потребує зменшення впливу загрози збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення, що проявляються у високому рівні безробіття, особливо у прихованій формі, деформаціях в оплаті праці, низькій якості робочої сили, дискримінації у доступі до роботи та послабленні захисту працівників. Трансформаційні зміни, що відбулися в економіці держави протягом останніх років, призвели до виникнення негативних тенденцій, пов'язаних з функціонуванням ринку праці, зміною структури незайнятості, повільними темпами адаптації ринку праці до змін економічної кон'юнктури. До основних причин виникнення безробіття належать: постійний науково-

технічний прогрес, який впливає на вивільнення робочої сили; обмеженість попиту на товари і послуги, що спричиняє згортання виробництва; нерівномірність розвитку продуктивних сил у регіонах України, що зумовлює низький рівень залучення трудових ресурсів до виробничого процесу, тощо.

Однією з найгостріших проблем та загрозою соціальній безпеці залишається збереження достатньо вагомої частки довготривалого безробіття й обмежені можливості працевлаштування населення, що формує основу для наростання ризиків у сфері праці. Головною закономірністю формування тривалого безробіття є повільне скорочення шансів працевлаштування й виходу з безробіття із часом перебування у стані безробіття: чим більше часу незайнята особа провела в пошуках роботи, тим менша ймовірність того, що вона знайде роботу, та тим більша тривалість безробіття. Іншою проблемою, що формує загрозу соціальній безпеці у сфері праці та трудових відносин, є деформації в оплаті праці.

Низькі стандарти оплати праці не здатні забезпечити гідного рівня життя, оскільки напряду пов'язані з розширенням бідності серед працюючого населення та непрацевдатних верств населення, послаблюють мотивацію населення до економічної активності й перекреслюють усі зусилля, спрямовані на поліпшення якості робочої сили. Разом із цим поширення безробіття та утриманських настроїв, особливо серед молоді, - надзвичайно небезпечне явище, що деформує систему ціннісних орієнтацій у суспільстві, а дискримінація в доступі до роботи та послаблення захисту працюючих є важливими чинниками посилення соціальних загроз у галузі праці.

Ще однією соціальною загрозою у сфері трудових відносин є високий рівень прихованої, або тіньової, зайнятості, тобто такої трудової діяльності, яка дозволена чинним законодавством, однак процедура її реєстрації не передбачена чи обмежена, а результати (доходи) не враховуються офіційною статистикою і не підлягають оподаткуванню. Для безпосередніх працівників

неформальна зайнятість є нерегулярною, нестабільною, а тому ризиковою, вона позбавляє частину найманих працівників трудових прав і гарантій, передбачених законодавством, а також участі у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Серйозними є й негативні наслідки на загальнодержавному рівні - відсутність достовірної інформації про стан економіки і реальний обсяг ВВП, що заважає макроекономічному прогнозуванню, розробленню ефективних програм розвитку національної економіки; недоотримання податкових надходжень, котре позначається на життєвому рівні всього населення [96].

Однією з найголовніших проблем залишається загрозлива демографічна ситуація, тому що демографічний чинник є одним з визначальних для забезпечення стабільного й безпечного розвитку держави. Так, виходячи з оцінки сучасної демографічної ситуації, основними ризиками у сфері життєзабезпечення є: ризики, пов'язані з хворобою, втратою здоров'я та працездатності (постійною й тимчасовою); ризики передчасної смерті, в тому числі від соціально небезпечних і соціально обумовлених захворювань, дослідження яких дає змогу виявити реальні та потенційні резерви поліпшення якісних характеристик населення, зокрема ті, що стосуються стану здоров'я й середньої тривалості життя. Разом із цим міцне здоров'я населення є одночасно передумовою і наслідком стабільного соціально-економічного розвитку країни: довше збереження здоров'я, а не лише збільшення тривалості життя є свідченням досягнення більш високого рівня людського розвитку.

Стан здоров'я і рівень смертності населення є відображенням загального соціального благополуччя і важливим критерієм національної безпеки держави. Сучасна криза системи здоров'я населення має складний комплекс причин: різке падіння рівня життя населення, погіршення стану системи охорони здоров'я, відсутність загальнообов'язкового державного медичного страхування, відсутність належної оцінки та усвідомлення

здоров'я не лише з боку держави, а й самим громадянином, поширення хронічних та інфекційних захворювань, алкоголізму, наркоманії тощо [86].

Скороченням доходів більшої частини населення, призвело до зниження доступності населення до медичного обслуговування, що є результатом підвищення загального рівня захворюваності населення.

У складі загроз соціальній безпеці правомірно виокремити загрози, пов'язані із загостренням криміногенної ситуації в суспільстві, зростанням злочинності, порушень законності в діяльності правоохоронних органів і державних служб. Прикро констатувати відсутність ознак стабілізації в динаміці злочинності та, як наслідок, погіршення криміногенної ситуації, неповне охоплення органами кримінальної юстиції всього масиву злочинів, якісно нові характеристики української злочинності.

Негативним фактором є і невизначена модель соціальної політики в межах існуючої типології (ліберальна, соціал-демократична, консервативна). Ліберальний підхід стає домінуючим у соціальній політиці, відповідно до нього державна підтримка забезпечується програмами соціальної допомоги для бідних, а для інших пропонуються приватизовані соціальний захист, освіта й охорона здоров'я. Проте ліберальна модель потребує наявності певних умов: розвиненого ринку та пофазового втілення відповідних реформ і здійснення превентивних заходів для забезпечення мінімального життєвого стандарту. У дійсності економічні умови країни не відповідають стандартам ліберальної моделі. Суперечності соціального забезпечення проявляються у високій регіональній диференціації, нездатності виплачувати заплановані зарплати та допомогу, у нереалізованих обіцянках держави щодо надання адресної допомоги бідним. Приватизовані ринки житла, освіти, охорони здоров'я існують поряд із вкрай низьким рівнем оплати праці та мінімальної допомоги [100].

Однією з найгостріших проблем у сучасних умовах, незважаючи на реформування, залишається питання забезпеченості пенсіонерів. Система пенсійного забезпечення обтяжена такими загрозами: дефіцитом бюджету

Пенсійного фонду України; демографічною ситуацією; тіньовою зайнятістю; високими ставками пенсійних внесків; необґрунтовано високими пенсіями для окремих категорій осіб; міграційними процесами. Разом з позитивними зрушеннями у реформуванні пенсійної системи відмічається несприйняття населенням окремих заходів, зокрема щодо підвищення пенсійного віку в жінок, різкі диспропорції у розмірах пенсійного забезпечення, спричинені існуванням законодавства щодо пенсійного забезпечення за професійною ознакою; недостатня обізнаність населення щодо можливості прийняття участі у недержавному пенсійному страхуванні, та найбільша загроза - це перекладання відповідальності на державу за своє майбутнє.

Передумовою виявлення та запобігання загрозам соціальній безпеці є проведення аналізу соціально-економічного розвитку територій, визначення тенденцій економічних та соціальних змін, діагностика показників соціального розвитку та оцінка рівня соціальної безпеки із використанням розробленого методичного інструментарію.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене можна стверджувати, що соціальні підсистеми містять ряд загроз соціального характеру, які негативним чином впливають на рівень соціальної безпеки як у місцевому, регіональному, так і національному масштабі. Найважливішими загрозами соціальній безпеці, на нашу думку є бідність населення, різке розшарування та збільшення соціальної нерівності в суспільстві, спричинені кризовими явищами в економіці, невдалим проведенням економічних і соціальних реформ.

1.3. Світовий та вітчизняний досвід забезпечення соціальної безпеки

Соціальна безпека, соціальний захист, соціальне обслуговування, підтримка й допомога разом із соціальною реабілітацією, соціальною роботою та соціальним управлінням і відповідальністю є

структуруючими елементами соціальної політики. У зв'язку із цим потребує аналізу світовий досвід формування соціальної політики у контексті забезпечення соціальної безпеки як на рівні держави, так і на рівні регіону. Головним завданням держави як суб'єкта соціальної політики в першу чергу є створення умов для соціальної безпеки громадянина, у зв'язку із чим у ринкових умовах господарювання, коли держава використовує практику виплат за страховою подією, посилюється роль регіонів, які забезпечують адресність, доступність та цільову спрямованість соціальних послуг.

Таким чином, саме надійна система соціального захисту населення, яка включає законодавчі, економічні, соціальні гарантії, надає працездатним громадянам рівні умови для поліпшення свого добробуту, а непрацездатним і соціально вразливим верствам населення – першочерговість у користуванні суспільними благами. У сучасних умовах система соціального захисту охоплює весь життєвий цикл людини від її народження до смерті.

Із метою забезпечення соціальної стабільності в країнах-членах Ради Європи були розроблені базові Європейські стандарти з основних соціальних та трудових прав працівників, які викладені у Європейській соціальній хартії. Вони слугують еталоном рівня соціальних і трудових прав робітників, котрому повинні відповідати національні системи соціальних та трудових прав робітників держав - членів Ради Європи [12]. Хартія охоплює широке коло соціальних аспектів і містить стандартний перелік прав людини, головними з яких є: можливість заробляти собі на життя професією, яку вона вільно обирає, право на працю та забезпечення зайнятості, безпечні умови праці, право на захист здоров'я, соціальну безпеку, соціальну та медичну допомогу, правом на користування послугами соціального забезпечення, право на захист від бідності, право на житло, на безпечні умови життєдіяльності тощо.

Забезпечення соціальної безпеки передбачає використання її моделей – як національних, регіональних, так і соціально-економічних систем на макро-, мезо- та мікрорівні ієрархії управління. Найбільш поширеними є

моделі безпеки, засновані на ефективності соціальної політики, які можна адаптувати до системи соціальної безпеки, зокрема такі моделі розвитку системи соціальної безпеки, як:

– соціал-демократична модель, яка направлена на забезпечення державою широкого діапазону соціальних послуг усьому населенню при повній його зайнятості та характеризується визначенням соціальних послуг як цивільних прав за умов, що всі громадяни мають право на рівне соціальне забезпечення, яке фінансується за рахунок податкових надходжень, отримання працездатним населенням додаткових соціальних пільг, що сприяє забезпеченню соціальної безпеки на різних рівнях ієрархії управління. Крім того, соціал-демократична модель зводить турботу держави про своїх громадян у ранг національного культу, обіцяючи забезпечувати їх безпеку, надійність і захист у загрозливих ситуаціях, а також організацію та керівництво цим захистом;

– корпоративна модель, що базується на розвитку системи соціального страхування, диференційованої за видами трудової діяльності, і відповідно інтеграції профспілкового руху в регіонах з державою. Цю модель називають «континентальною», в її основі лежить соціальне страхування, тобто соціальне забезпечення прямо чи опосередковано (для членів сім'ї) впливає на стан безпеки працездатного населення;

– ліберальна модель, яка гарантує мінімально необхідну державну підтримку соціально вразливих верств населення та поряд із соціальним страхуванням включає і соціальну допомогу, що відіграє вирішальну роль у зміцненні соціальної безпеки;

– рудиментарна модель - соціальна безпека базується на соціальній допомозі й при недостатньому розвитку соціального страхування гарантованим є рівень заробітної плати, що перевищує прожитковий мінімум [12; 29; 73].

Згадані моделі соціальної безпеки мають свої переваги та недоліки і практично не трапляються у чистому вигляді. На практиці можна зазвичай

спостерігати поєднання елементів ліберальної, корпоративної та соціал-демократичної моделей при очевидному домінуванні однієї з них.

Крім того, О. Ілляш виділяє такі адаптаційні моделі соціальної безпеки на регіональному рівні:

– американська, котра базується на поєднанні зовнішньої та внутрішньої соціальної безпеки, реалізація якої стає можливою внаслідок децентралізації зайнятості населення на рівні окремих адміністративних територій (штатів), що виступає передумовою зміцнення безпеки ринку праці на регіональному рівні;

– німецька, котра передбачає здійснення дій, спрямованих на стимулювання малого бізнесу та зайнятості, і за рахунок розвиненої соціальної політики забезпечує формування високого рівня соціальної безпеки регіонів, яка гарантується державою;

– європейсько-кейнсіанська, що ґрунтується на забезпеченні належного рівня соціальної безпеки за рахунок значного посилення ролі державного сектора в економіці, через який забезпечується реалізація соціальної безпеки з одночасним контролем непередбачуваного впливу інтересів на регіональному рівні. Формування саме такої моделі безпеки видається найбільш доцільним для України в існуючих умовах соціально-економічного розвитку держави та регіонів;

– японська, котра базується на ефективному використанні національного менталітету та внутрішній соціальній безпеці, що реалізується через суб'єктів підприємницької діяльності шляхом надання працівникам гарантій «довічного найму» [29].

Заходи забезпечення соціальної безпеки у різних країнах значною мірою різняться залежно від рівня економічного розвитку, соціально-економічної кон'юнктури та національних традицій країни. Так, держава з ліберальною моделлю соціального розвитку має на меті забезпечення рівних можливостей для всіх громадян і гарантований мінімальний рівень цивілізованого існування, знімаючи із себе при цьому відповідальність за

якісний розвиток громадянина та за його соціальну перспективу, здійснюючи фінансування значної частини соціальних витрат за рахунок держави. Так, основними напрямками соціальної політики США є запобігання соціальному вибуху та встановлення в суспільстві соціальної справедливості, які втілюються в боротьбі держави з бідністю і здійснюються через надання соціальної допомоги громадянам, котрі не мають коштів на задоволення своїх основних первинних потреб. Соціальна допомога в США націлена на посилення соціальної захищеності громадян держави та здійснюється на базі державної системи соціального забезпечення. Соціальне забезпечення США є децентралізованим і реалізується через соціальні федеральні, штатні та місцеві програми. Державна система соціального забезпечення складається із системи соціального страхування й системи державної допомоги. Система соціального страхування США передбачає фінансування соціальних програм, націлених на відшкодування втрати заробітної плати у зв'язку з виходом на пенсію, з непрацездатністю або з безробіттям. Програма соціального забезпечення, націлена на відшкодування витрати зарплати у зв'язку з виходом на пенсію та непрацездатністю, фінансується за рахунок податку на заробітну плату, розмір якого складає 7,5%. Податок стягується з перших 48 тис. дол. доходу робітників. Повний розмір допомоги робітник отримує тоді, коли виходить на пенсію у 65 років, а у випадку його смерті її отримують утриманці робітника. Фінансування виплат допомоги по безробіттю відбувається за рахунок стягування податку в розмірі 3,5%, який сплачує роботодавець з перших 7 тис. дол. заробітку. Розмір допомоги складає приблизно 50% від заробітку працівника [73; 95; 69; 85; 43].

Система соціального страхування діє на двох рівнях - державному й на рівні штатів. Федеральний уряд здійснює загальне керівництво програмами соціального страхування, а питання адресності допомоги, її розміру та строків отримання вирішує штат. Крім федеральних програм страхування на рівні штатів, також функціонують програми страхування на випадок виробничого травматизму та професійних захворювань. Метою існування

системи державної допомоги США є забезпечення соціально незахищеним верствам населення гарантованого доходу, що відповідає «межі малозабезпеченості». На рівні штатів розмір гарантованого доходу може бути збільшеним за рахунок бюджетних коштів штатів. Система державної допомоги складається з чотирьох видів програм:

- додаткової програми соціального забезпечення, яка встановлює єдиний загальнонаціональний мінімальний рівень доходу для престарілих та непрацевдатних;
- програми допомоги неповним сім'ям з дітьми;
- програми продовольчих талонів, метою котрої є забезпечення населення з низьким рівнем доходу допомогою у вигляді продуктів;
- програми медичної допомоги, яка передбачає фінансову допомогу особам, що беруть участь у першій та другій програмах.

Установлення соціальної справедливості, яка в США пов'язується з вирівнюванням можливостей різних верств населення, базується на вирівнюванні рівнів соціально-економічного розвитку штатів. У системі державного регулювання соціально-економічним розвитком регіонів США можна виділити три рівні: загальнодержавний, відомчий, регіональний. На загальнодержавному рівні здійснюється формування національної політики регіонального соціально-економічного розвитку держави, програм регіонального розвитку, відбувається координація та прийняття законодавчих актів, що забезпечують єдність дій різних рівнів влади у країні при різних формах управління соціально-економічним розвитком штатів та держави в цілому. На відомчому рівні здійснюється розподіл федеральних коштів, що були виділені на проведення програм соціально-економічного розвитку регіонів. На регіональному рівні втілюються у життя напрями соціально-економічного розвитку.

Характерними рисами системи забезпечення соціальної безпеки Великобританії є жорстка перевірка потреб у соціальній допомозі, обмеженість соціальних трансфертів, спрямованість на згладжування

соціальної нерівності при одночасному стимулюванні трудової активності населення, посилення децентралізації управління соціально-економічним розвитком держави, перенесення акцентів соціальної політики на регіональний рівень, забезпечення та підтримка мінімальних умов життєдіяльності населення як граничної межі цивілізованого існування. Пріоритетом інструментів соціальної безпеки Великобританії є гарантування своїм громадянам мінімального рівня цивілізованого існування. Засобом забезпечення гідного рівня життєдіяльності населення є метод прямого перерозподілу доходів (для Великобританії характерним є високий, більше 40%, рівень перерозподілу ВВП через бюджетну систему держави). Мета соціальної політики досягається на базі системи соціального забезпечення через надання соціальної допомоги найбільш малозабезпеченим верствам населення [43].

Соціальна допомога населенню надається на основі соціальних трансфертів, що включають пенсії за віком, за непрацездатністю, спадкоємцю; систему пільг (пільги при цілковитій непрацездатності, для спадкоємців та ш.); виплати за хворобу, лікарняні й декретні; компенсації тимчасової та постійної непрацездатності, у разі виробничої травми; виплати безробітним; допомогу багатодітним тощо. Фінансову базу системи надання соціальних послуг створюють національні страхові внески, які складають близько 5,9% [95]. Загальне управління у розв'язанні соціальних проблем у Великобританії здійснює Департамент соціального захисту, який досліджує процес соціального розвитку, оцінює його тенденції, вдосконалює заходи щодо розв'язання соціальних проблем, керує наданням грошової допомоги через центральні, регіональні та міські бюро. Управління розв'язанням конкретних соціальних проблем здійснюється відповідними департаментами, які знаходяться у підпорядкуванні Департаменту соціального захисту, залишаючи функції контролю за діяльністю місцевих органів влади та право коригування їх діяльності за допомогою фінансових важелів держави.

Таким чином, державна система соціального забезпечення країн, що базується на принципах ліберальної моделі соціального розвитку, забезпечує високий рівень обліку соціальних потреб населення у кожному регіоні країн, повну та оперативну їх реалізацію, захищає громадян від негативних соціальних ризиків і сприяє у розв'язанні найгостріших соціальних проблем, тим самим позитивно впливаючи на підтримку соціальної стабільності у державі. До недоліків можна віднести: значний апарат управління; можливість використання коштів за нецільовим напрямом; регіональні відмінності в реалізації програм соціальної допомоги, що формуються під впливом різних фінансових можливостей штатів; послаблення стимулу до праці; посилення соціального розшарування між працюючим населенням та тим, яке отримує соціальну допомогу.

Центристський підхід до забезпечення соціальної безпеки і орієнтація держави на боротьбу з найбільш гострими соціальними негараздами складають основу консервативної моделі соціального розвитку держави, за якої велика роль приділяється сім'ї. Фінансування соціальних витрат відбувається за рахунок страхових внесків, формування яких значною мірою покладається на підприємців. На основі консервативної моделі застосовують інструменти забезпечення соціальної безпеки Франція, Німеччина, Австрія, Бельгія, Італія та ін. [43]

Французька система забезпечення соціальної безпеки спрямована на задоволення потреб громадян у гідних умовах життєдіяльності, зростання рівня зайнятості населення, гарантування загальної соціально-економічної стабільності у державі, забезпечення рівних можливостей громадян у реалізації своїх прав, зменшення диференціації у доходах між багатими та бідними. Витрати держави на реалізацію зазначених заходів складають 24% [95]. Завдання забезпечення соціальної безпеки Франції розв'язуються за допомогою системи соціального регулювання, яка складається із систем соціального забезпечення та соціального страхування. Державна система соціального забезпечення передбачає дію соціальних програм, спрямованих

на відшкодування втрати заробітної плати, пов'язаної з виходом на пенсію та непрацездатністю, які фінансуються за рахунок податку на заробітну плату, що сплачується робітниками, та відшкодування втрат заробітної плати у зв'язку з виходом на пенсію, непрацездатністю та безробіттям, за рахунок дії соціальних програм, що фінансуються через фонди соціального страхування. Таким чином, основне навантаження за формування фондів соціального страхування покладено на підприємців [43].

При реалізації заходів забезпечення соціальної безпеки у Франції спрацьовує принцип децентралізації управління соціально-економічним розвитком держави й виділяються три рівні управління: державний, регіональний та місцевий, на які покладається управління соціальним забезпеченням і охороною здоров'я, житлове будівництво, початкове та професійне навчання, охорона навколишнього середовища та ін. Фінансування діяльності місцевих органів влади здійснюється за рахунок муніципальних бюджетів, які формуються доходами від муніципальної власності, податкових надходжень, державних дотацій і кредитів. Фінансування регіонального рівня соціально-економічного розвитку територій планується з урахуванням інтересів та потреб департаментів і комун, котрі дають погодження на реалізацію плану регіонального соціально-економічного розвитку. Контроль за дотриманням місцевими органами влади чинного соціального законодавства здійснюється на загальнодержавному рівні. Забезпечення певної однорідності регіонів за рівнем їх соціально-економічного розвитку є одним із завдань державної політики у Франції, яке досягається шляхом надання державних дотацій, серед яких основною є загальна дотація функціонування, що складається з трьох частин: базової (40%), що залежить від кількості населення регіону; зрівнювальної (37,5%), яка залежить від рівня фінансового благополуччя території; компенсаційної (22,5%), що залежить від специфічних характеристик регіону та його ресурсних можливостей [73, с. 88].

Поліпшення демографічної ситуації в країні, зниження рівня абсолютної бідності, вирівнювання соціально-економічного становища населення нових і старих федеральних земель – це пріоритетні завдання заходів забезпечення соціальної безпеки у Німеччині, розв’язання яких спирається на систему соціальної допомоги, що діє на базі Федерального закону про соціальну допомогу [69]. Система соціальної допомоги складається з допомоги по бідності, допомоги з особливих обставин, допомоги по безробіттю, хворобі, старості та на дітей. Деякі з видів соціальної допомоги мають профілактичний характер.

Надання соціальної допомоги у Німеччині здійснюється за федеральним принципом, згідно з яким відповідальність за фінансування і управління соціальною допомогою покладено на місцеві органи влади. На загальнодержавному рівні Федеральне міністерство праці та соціальних питань здійснює розроблення загальнодержавних напрямів соціальної політики та визначає пріоритети, виконує розроблення заходів і практичних рекомендацій щодо реалізації основних напрямів забезпечення соціальної безпеки, здійснює загальний нагляд за дотриманням чинного законодавства в соціальній сфері федеральними закладами. Для вирівнювання життєвих шансів населення система соціальної допомоги в Німеччині доповнюється механізмом перерозподілу коштів між територіями [85].

Системи забезпечення соціальної безпеки країн із консервативною моделлю соціального розвитку мають достатню гнучкість і спроможні адаптуватися до потреб суспільства в умовах змін соціально-економічного становища. Заходи забезпечення соціальної безпеки країн із консервативною моделлю соціального розвитку виходить з необхідності забезпечення рівноваги між патерналістськими заходами й адресними соціальними програмами підтримки населення. Недоліком за такої моделі є поширення певної залежності індивідів від соціальної підтримки держави, яке призводить до збільшення соціальних витрат і виникнення труднощів щодо їх покриття, що визначає потребу у розв’язанні вищезазначених проблем та

обумовлює пошук нових джерел фінансування соціальної сфери й стимулювання розвитку системи незалежної благодійної допомоги. Сучасна система забезпечення соціальної безпеки цих держав спрямована насамперед на подолання залежності населення від соціальної допомоги та мотивації їх активного включення у суспільне життя [43].

Головним для соціально-демократичної моделі розвитку держави є досягнення рівності й соціальної справедливості, що реалізується через рівний розподіл доходів, який забезпечує всім громадянам незалежний від трудового внеску рівень життя. Визначальну роль у фінансуванні соціальних витрат відіграє держава, так як у Норвегії, Фінляндії, Швеції, Ісландії, Данії та деяких інших країнах, економіка яких серед країн Європейського Союзу є найбільш соціально орієнтованою за критерієм частки соціальних витрат у державному бюджеті, що коливається у межах 26 - 39%. Витрати на соціальні цілі у відсотках до ВВП у Данії та Швеції становлять біля 39,0% [12].

Значна увага до розв'язання соціальних проблем громадян приділяється у Норвегії, де фінансування соціальної сфери й сфери охорони здоров'я складає третю частину від загального доходу держави при одночасному скороченні витрат на соціальний захист населення. Соціальне управління у Норвегії здійснюється на трьох рівнях: державному, регіональному та муніципальному. На державному рівні Міністерством здоров'я й соціальних справ формуються основні напрями національної соціальної політики, у межах яких виконуються: програма регіонального розвитку Норвегії, програма виплат пенсіонерам (після 67 років), вдовам, дітям (до 18 років), непрацездатним, по хворобі, по вагітності та пологах, щотижневі виплати по безробіттю, за виробничі травми й ш. Виконання програм регіонального розвитку та розв'язання соціальних проблем покладається на обласні ради з подальшим проведенням соціальної роботи з організації та фінансування діяльності інститутів охорони здоров'я, реалізація державних соціальних програм здійснюється соціальними службами на муніципальному рівні.

Система соціального забезпечення Фінляндії спрямована, з одного боку, на профілактику виникнення соціальних проблем, з іншого – на забезпечення гарантованого рівня доходу та підвищення рівня всебічного добробуту її громадян за наявності трьох рівнів управління соціальними процесами: загальнодержавного, провінційного та місцевого. Міністерство із соціальних справ і охорони здоров'я визначає основні напрями соціального розвитку держави, розробляє заходи щодо їх реалізації, готує соціальні реформи, спрямовує і забезпечує їх виконання, здійснює необхідну координацію соціального розвитку. Провінційне управління здійснюють структури із соціального забезпечення й охорони здоров'я, до функції яких належить розподіл державних субсидій, координація та контроль відповідної соціальної роботи місцевих органів. На місцевому рівні управління соціальними процесами здійснюється місцевими управліннями соціального забезпечення, котрі розподіляють кошти і визначають соціальну регіональну політику, збирають місцеві податки, а також координують надання соціальних послуг громадянам.

Система забезпечення соціальної безпеки Польщі спрямована на подолання негативних соціальних наслідків економічних перетворень, на здійснення активних заходів, зорієнтованих на забезпечення ефективної зайнятості [43]. Незважаючи на підвищену увагу уряду Польщі до соціальних проблем, питання соціальної безпеки в країні розглядаються дуже обмежено, зокрема у концептуальному документі з національної безпеки Республіки Польща «Стратегія безпеки Республіки Польща» питання соціального розвитку країни підіймаються лише в межах небезпеки транскордонної контрольованої міграції та екологічної небезпеки. Головною відзнакою цього документа є його спрямованість на забезпечення незалежності та суверенітету, територіальної цілісності держави, створення умов для стабільного суспільного та економічного розвитку, збереження національних надбань і розвиток національної гідності громадян країни.

Досліджуючи соціальну безпеку Чехії, можна дійти висновку, що пріоритетними напрямками діяльності у контексті гарантування соціальної безпеки є: адаптація особистості до умов ринкової економіки та формування суспільної поведінки з орієнтацією на власні сили і можливості; перенесення акцентів соціальної політики на регіональний рівень; застосування активних заходів забезпечення соціальної безпеки, зменшення тиску соціальних виплат на державний бюджет, а особливістю є поширена взаємодія державних органів соціального захисту з благодійними організаціями. При цьому діяльність державних органів обмежується здійсненням організації, координації, фінансової підтримки й контролю з урахуванням положень Стратегії безпеки Чеської Республіки, яка визначає національні інтереси, ризики та загрози національній безпеці у сферах, встановлює цілі й пріоритети державної політики з точки зору забезпечення її зовнішньої та внутрішньої безпеки [73]. У соціальній сфері питання безпеки стосуються перш за все забезпечення прав і свобод громадян країни, охорони їх життя, майна, матеріальних та духовних цінностей і життєвого середовища.

У Румунії регулювання соціальних процесів у контексті національної безпеки визначає Стратегія національної безпеки Румунії, спрямована на забезпечення демократії та стабільності в державі, сталості її економічного розвитку. Вона містить обмежений перелік соціальних питань, зокрема тих, що стосуються забезпечення загальної суспільної злагоди на території держави, досягнення гідних умов і якісного життя населення, дотримання державних соціальних гарантій, реалізації прав та свобод румунських громадян, забезпечення їх безпеки, а також підтримки мовної, релігійної й культурної самобутності румунів, які проживають поза межами Румунії, тощо. Завдання щодо зростання соціального благополуччя громадян Румунії та забезпечення національної безпеки держави покладається на прискорення структурних реформ в економіці, здійснення ефективних заходів макроекономічної стабілізації, залучення іноземних інвестицій, підтримку малого й середнього бізнесу, ефективне управління людським капіталом,

необхідним для розвитку високотехнологічних галузей промисловості, підтримку належного рівня освіти і науки [43].

З метою підвищення рівня реалізації соціальних цілей у Республіці Білорусь прийнята Концепція національної безпеки Республіки Білорусь, однією зі складових якої є розділ «Безпека Республіки Білорусь у гуманітарній сфері». Напрями та засоби захисту життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави в цій сфері передбачають створення умов для повноцінного духовного та фізичного розвитку кожного громадянина країни, підтримку духовних і культурних цінностей народу, розвиток інтелектуального потенціалу нації шляхом реалізації державної політики, спрямованої на розвиток особистості та суспільства, підтримку сім'ї, удосконалення системи духовно-морального виховання дітей і молоді, розвиток систем освіти, науки, культури, охорони здоров'я.

Підсумовуючи вищезазначене, слід зауважити, що обрання моделі безпеки держави є невід'ємним елементом системи планування її соціально-економічного розвитку, що повинна передбачати зростання потенціалу соціальної безпеки країни шляхом визначення пріоритетів соціальної політики держави в умовах диференціації економіко-ресурсного потенціалу регіонів.

Систематизація міжнародного досвіду забезпечення соціальної безпеки свідчить про необхідність формування та застосування ефективних інструментів соціальної політики з урахуванням ризиків і загроз соціальній безпеці. Основні засади державної політики щодо гарантування національної безпеки в усіх сферах життєдіяльності, у тому числі й у соціальній сфері, повинні формуватися з урахуванням аналізу соціально-економічного розвитку та соціальних індикаторів як на рівні держави, так і на рівні кожного регіону.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

М. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

2.1. Характеристика соціально-економічного розвитку міста

Хмельницький – найбільший економічний та культурний центр Хмельницької області, місто обласного значення, адміністративний центр Хмельницької області та Хмельницького району, значний промисловий і діловий центр України. До кінця XVIII ст. місто носило назву Плоскирів, а з кінця XVIII ст. до 1954 р. – Проскурів. Місто розташоване у західній частині України, в межах Волино-Подільської височини. Хмельницький відомий на всю Україну як місто торгівлі, яке використало свою історію торгівельного центру, щоб стати головним місцем розташування виробництва споживчих товарів та гуртової і роздрібною торгівлі [82].

Загальна площа міста складає - 9305 га, чисельність постійного населення – 268,5 тис. осіб, густина населення – 2887 осіб. на 1 км². Місто не має районного поділу, однак включає 10 житлових районів.

Промисловий комплекс міста представлений підприємствами, які виготовляють широкий спектр продукції: ДП “Новатор”, ПАТ “Укрелектроапарат”, ТОВ “Трансформатор сервіс”, ТОВ “ТінІмпекс”, ПАТ “Термопластавтомат”, ПАТ завод “Нева”, ПАТ “Хмельницький завод КПУ “Пригма-Прес”, ТОВ “Нейл”, ТОВ “ТД “Хмельницькхліб”, ДП агрофірми “Проскурів” фірма “Проскурів-хліб”, ПрАТ “Хмельницька макаронна фабрика”, ПрАТ “Хмельницька маслосирбаза”, ТОВ “Проскурів-Агро”, ТОВ “Взутекс”, ПАТ “Хмельницький обласний пивзавод”, ТОВ “Літма”, ТДВ “Хмельницькзалізобетон”, ТОВ “Карат”, ТОВ “СіріусЕкстружен”, ТОВ “Європа-Експорт плюс”, ТОВ “Бембі” та інші [82].

Станом на 1 січня 2018 року у місті зареєстровано 31,3 тис. суб'єктів господарювання, з них 10,8 тис. - юридичні особи та 20,6 тис. - фізичні особи - підприємці. Протягом 2017 року взято на облік 805 юридичних осіб (припинили діяльність – 124) та 3162 фізичні особи-підприємці (припинили діяльність – 2994).

В місті здійснюють діяльність 2 великих, 111 середніх та 2432 малих підприємства (у 2013 році діяло 5 великих, 125 середніх та 2351 мале підприємство), на яких зайнято 41,5 тис. працівників, що на 10,3% менше, ніж у 2013 році (46,3 тис. працівників).

Динаміка кількості малих підприємств на 10 тис. населення свідчить про поступовий розвиток малого підприємництва в місті (96 у 2015 році проти 89 у 2011 році).

На малих підприємствах міста зайнято 15,6 тис. працівників, що на 9,1% менше, ніж у 2013 році (17,2 тис. працівників).

За 2017 рік малими підприємствами міста реалізовано продукції на суму 6,7 млрд. грн., що становить майже половину (42,7%) загального обсягу реалізованої продукції малими підприємствами області. Питома вага обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств в загальному обсязі реалізованої продукції (робіт, послуг) щороку зростає: з 29,8% у 2013 році до 36,2% у 2017 році [82].

Надходження коштів до міського бюджету від діяльності суб'єктів малого підприємництва за 2017 р. у порівнянні з аналогічним періодом минулого року збільшилися на 98,1 млн. грн. (або на 31,8 %) і склали 406,2 млн. гривень.

Промисловий комплекс міста представлений 192 підприємствами, які виготовляють широкий спектр продукції: гумові і пластмасові вироби, пресформи для виробництва ПЕТ – пляшок, стретч-плівка, добавки до будівельних сумішей та інша неметалева мінеральна продукція; трансформатори та трансформаторні підстанції, термопластавтомати, обладнання для міні-заводів з виробництва цегли, спецтехніка

радіолокаційного та авіаційного призначення, прилади для безпечного руху на залізниці, лічильники газу та води, медична техніка, обладнання для підприємств молочної промисловості, сільськогосподарське обладнання; продукти харчування; взуття, одяг, текстиль, килими та килимові вироби; будівельні матеріали, цвяхи будівельні, столярні, шиферні; готові металеві вироби; гофрований картон, паперова та картонна тара, поліграфічна продукція тощо.

У 2017 році найбільша частка в структурі промисловості належала наступним галузям: постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 51,0%; виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції – 18,7%; машинобудування – 9,8%; виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 7,0%; текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів із шкіри та інших матеріалів – 4,6%; металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів – 3,7% [82].

Протягом 2017 р. спостерігалась позитивна динаміка розвитку промисловості міста. Промисловими підприємствами міста за 2017 р. реалізовано промислової продукції (товарів, послуг) на суму 11050 млн. грн. (рис. 2.1), що у 2,4 рази більше, ніж у 2013 р. Різке зростання обсягу реалізованої промислової продукції протягом останніх років частково пояснюється зростанням індексу споживчих цін [82].

Частка міста у обласному показнику складає 31,4%. Обсяг реалізованої продукції на 1 особу склав 32130,2 грн., що у 1,5 рази більше, ніж обласний показник (21321,1 грн.).

У загальному обсязі реалізації найбільша питома вага припадала на постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (46,6%), виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (19,5%), машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування (12,7%).

Рис. 2.1. Обсяг реалізованої промислової продукції у 2013-2017 рр.

Примітка. Складено автором на основі даних управління економіки Хмельницької міської ради

У 2017 р. значно зросли обсяги виробництва за наступними видами промислової продукції: сукні (темп росту до 2016 року – 200,2%); вироби інші з пластмас (190,4%); пальта, півпальта, накидки, плащі, анораки, плащі та куртки вітрозахисні, куртки теплі, включаючи лижні та подібні вироби (188,5%); резервуари, цистерни, баки та контейнери подібні (186,7%); брюки та бриджі вовняні або з волосу тварин тонкого, з тканини з волокон синтетичних або штучних (185,8%); трикотаж спідній (163,6%).

Разом з цим у 2017 р., суттєво скоротилося виробництво мішків та пакетів з полімерів етилену (темп зменшення відносно 2016 року – 41,0%); напоїв безалкогольних (41,4%); меблів для офісів і підприємств торгівлі (47,3%); газомірів (50,3%) та ін.

Промислові підприємства міста продовжують удосконалювати виробничі процеси та обладнання. ТОВ «Дювельсдорф Україна» розпочато облаштування нового виробничого цеху, загальною площею 3,3 тис. кв. м, а також придбано вантажопідйомний кран. ТОВ «Р.І.Н.О.» освоєно виробництво нового виду продукції (конструкції збірні будівельні).

Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування підприємств міста за 2017 р. склав 414,5 млн. грн. прибутку (за 2016 р. – 398,9 млн. грн. прибутку). Частка прибуткових підприємств становила 76,8% (у 2016 р. – 80,4%). Найкращий фінансовий результат одержано промисловими підприємствами міста – 309,8 млн. грн. прибутку (частка прибуткових підприємств – 75,5%). Чистий прибуток промислових підприємств склав 244,5 млн. гривень. Найбільші прибутки отримано підприємствами, які займаються текстильним виробництвом, виробництвом одягу та шкіри (97,9 млн. грн.), а також виробництвом гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (73,5 млн. грн.) [82].

У 2017 р. експорт товарів склав 75 млн. дол. США (рис. 2.2), що на 7,6% більше, ніж у 2016 р., однак на 58,7% менше рівня 2013 р.

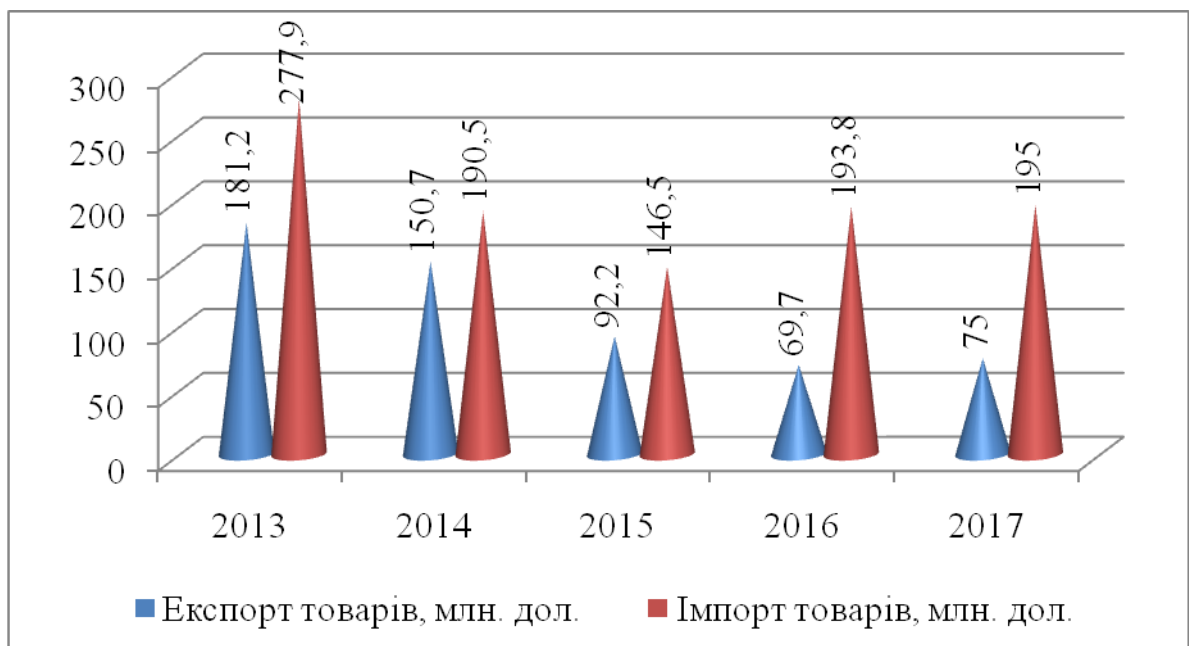

Рис. 2.2. Обсяг експортно-імпортних операцій м. Хмельницький за 2013-2017 рр.

Примітка. Складено автором на основі даних управління економіки Хмельницької міської ради

Основу товарної структури експорту склали машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання (22,1%); продукти і жири рослинного та тваринного походження (19,4%); полімерні матеріали, пластмаси та

вироби з них (18,5%); текстильні матеріали та вироби (17,7%) тощо. Обсяг імпорту товарів у 2017 р. склав 195 млн. дол. США, що на 0,06% більше, ніж у відповідному періоду минулого року. Від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами становило 120 млн. дол. США. Коефіцієнт покриття експортом імпорту склав 0,38 (у 2016 р. – 0,36).

Експортували свою продукцію місцеві товаровиробники до 59 країн світу (у 2013 році – до 33 країн). До країн ЄС експортовано 45,1% (у 2013 році - 6%), до Російської Федерації - 24,5% (у 2013 році – 83,3%), до країн СНД - 12,9% (у 2013 році - 10%).

Основу товарної структури експорту міста у 2017 році складали:

- машини, обладнання; електротехнічне обладнання - 20,0% (у 2013 році - 49,0%);
- текстильні матеріали та вироби - 18,7% (у 2013 році - 8,5%);
- полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них - 17,5% (у 2013 році - 28,4%);
- продукти тваринного та рослинного походження - 13,5% (у 2013 році - 6,3%).

У 2017 році підприємства міста імпортували продукцію із 79 країн світу. Основними країнами-партнерами в імпорті товарів є Китай (14,6% до загального обсягу імпорту), Саудівська Аравія (11,5%), Польща (9,9%), Німеччина (8,9%), Туреччина (7,8%), США (5,2%) та Білорусь (4,8%).

Основу товарної структури імпорту міста у 2017 році складали полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них – 27,8% (у 2013 році - 43,4%) та машини, обладнання; електротехнічне обладнання - 27,7% (у 2013 році - 22,9%) [82].

З метою спрощення та прискорення процедури експорту товарів українського походження на ринки країн Європейського Союзу митні органи України продовжують надавати експортерам статус уповноваженого (схваленого) експортера. У місті присвоєно статус уповноваженого експортера 3 підприємствам, а саме: ТОВ «Карат» (килиміві вироби),

ТОВ «Сіріус Екструджен» (виробництво плівки та ПЕТ-преформ) та ТОВ «Укр Волнат» (переробка та сортування ядра волоського горіха).

Основними проблемними питаннями функціонування промислового комплексу міста є: несвоєчасне відшкодування податку на додану вартість товаровиробникам-експортерам; значне скорочення замовлень на продукцію через низьку купівельну спроможність населення та підприємств; недостатність коштів на технічне переоснащення та модернізацію виробництва; недостатня кількість кваліфікованих

Загальний обсяг залучених в економіку міста прямих іноземних інвестицій станом на 01.01.2018 року становив 27,2 млн. дол. США, що на 0,3 млн. дол. Вище рівня 2016 р.. Питома вага міста в обласному обсязі іноземних інвестицій - 16,8% (у 2013 році — 15,8%). Обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на 1 особу становив 102,3 дол. США. (рис. 2.3), що на 22,1 дол. США менше рівня 2013 р., однак на 1,2 дол. США більше рівня 2016 р.

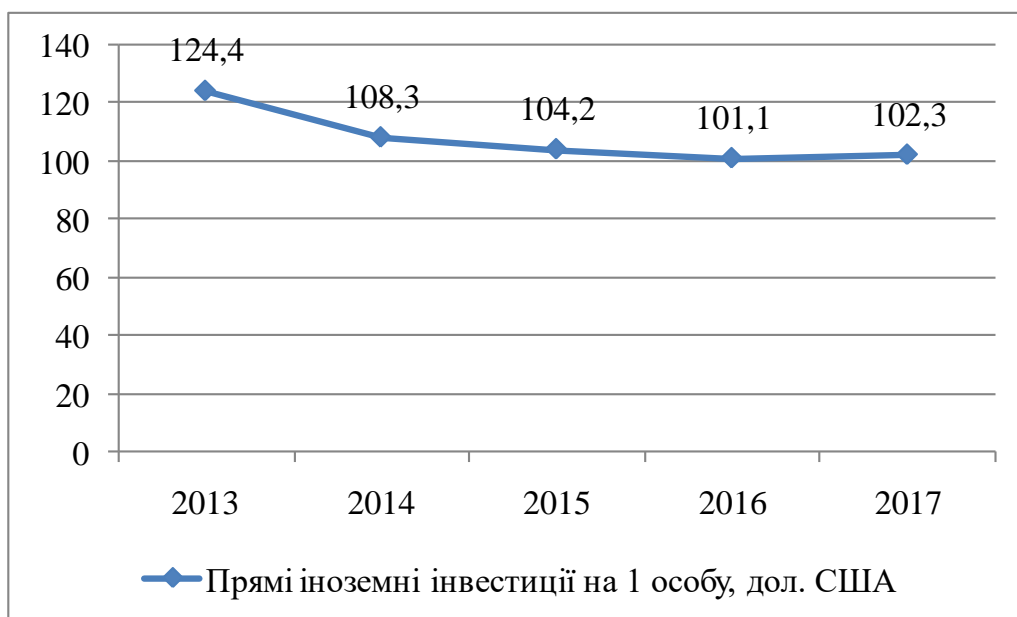

Рис. 2.3. Обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на 1 особу

Примітка. Складено автором на основі даних управління економіки Хмельницької міської ради

Аналізуючи прямі іноземні інвестиції за видами діяльності, слід зазначити, що інвестори схильні вкладати кошти у галузі з більш швидким обігом капіталу та високим рівнем рентабельності (оптова та роздрібна торгівля, операції з нерухомим майном), а також у вже розвинені сфери економічної діяльності (промисловість). Так, на підприємствах оптової та роздрібною торгівлі зосереджено 20,0 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій, що становить 73,8% їх загального обсягу.

На розвиток промислових підприємств міста направлено майже 5,0 млн. дол. США іноземних інвестицій, або 18,4% від загального обсягу, у тому числі у виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції – 3,2 млн. дол. США, харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів - 378,6 тис. дол. США.

У 2017 р. освоєно капітальних інвестицій у сумі 2975,7 млн. грн., що на 0,3% більше, ніж у відповідному періоді 2016 р. (44,2% від капітальних інвестицій, освоєних підприємствами та організаціями області). Капітальні інвестиції на 1 особу склали 11187,4 гривень. Кількість підприємств, у які вкладено прямі іноземні інвестиції - 73 (у т.ч. з країн ЄС — 38). На розвиток промислових підприємств міста направлено 5,1 млн. дол. США іноземних інвестицій, у тому числі у виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції – 3,3 млн. дол. США; харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 612,4 тис. дол. США. [82]

Інвестиції надійшли із 25 країн світу. До п'ятірки основних країн-інвесторів належать: Польща (41,2%), Кіпр (39,9%), Туреччина (5,4%), Віргінські острови (Брит.) (3,6%), Німеччина (3,3%) [82].

За 2017 р. зведений обсяг доходів міського бюджету склав 2048,9 млн. грн., у т.ч. загальний фонд – 1913,7 млн. грн. та спеціальний фонд – 135,2 млн. гривень. Відсоток виконання зведеного обсягу доходів міського бюджету до планових призначень склав 101,0%. У порівнянні з відповідним періодом минулого року обсяг доходів збільшився на 618,2 млн. грн., темп росту – 143,2%.

За 2017 р. до міського бюджету надійшло 917,1 млн. грн. власних доходів, що на 232,8 млн. грн. більше, ніж у відповідному періоді 2016 року.

У структурі власних доходів міського бюджету найбільша питома вага належить податку на доходи фізичних осіб – 55,9% (512,2 млн. грн.), місцевим податкам і зборам – 28,9% (265,0 млн. грн.), акцизному податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів (разом з паливом) – 10,0% (91,3 млн. грн.), платі за розміщення тимчасово вільних коштів - 2,1% (18,9 млн. грн.), платі за надання інших адміністративних послуг - 1,7% (16,0 млн. грн.).

Надходження податку на доходи фізичних осіб у порівнянні з 2016 р. збільшились на 162,9 млн. грн., що в основному пов'язано із збільшенням законодавчо встановленого станом на 01.01.2017 р. розміру мінімальної заробітної плати -3200 гривень.

Надходження місцевих податків і зборів у порівнянні з 2016 р. збільшились на 59,0 млн. грн. або 28,6%. У структурі місцевих податків і зборів найбільша питома вага єдиного податку - 55,6% (147,4 млн. грн.) та плати за землю - 40,1%(106,3 млн. грн.).

Надходження єдиного податку збільшились на 45,4 млн. грн. або 44,5%, що пов'язано із збільшенням розміру мінімальної заробітної плати. Кількість платників єдиного податку на кінець звітного періоду у порівнянні з початком року збільшилась на 2096 суб'єктів підприємницької діяльності.

Надходження плати за землю у порівнянні з 2016 р. збільшились на 8,0 млн. грн. або 8,4% (збільшення надходжень пов'язане із застосуванням коефіцієнту індексації нормативно-грошової оцінки земель у розмірі 1,06).

Загальний обсяг надходження податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, склав 9,6 млн. грн. У порівнянні з 2016 р. надходження податку збільшились на 4,7 млн. грн., що пов'язано із сплатою податку за нежитлову нерухомість.

За рахунок збільшення вищезазначених джерел надходжень доходи міського бюджету у розрахунку на 1 жителя за 2017 р. склали 7630,87 грн. (темп росту – 143,6%).

За 2017 р. отримано субвенції з державного та обласного бюджетів у сумі 1011,7 млн. грн., у тому числі: освітня – 219,7 млн. грн., медична – 167,4 млн. грн., на здійснення державних програм соціального захисту та заходів щодо соціально-економічного розвитку – 624,6 млн. гривень. У порівнянні з 2016 р. обсяг трансфертів збільшився на 360,0 млн. гривень.

Видатки міського бюджету за 2017 р. склали 1953,1 млн. грн., що на 652,5 млн. грн. або на 50,2% більше, ніж у 2016 р. Видатки бюджету у розрахунку на 1 жителя міста склали 7274,11 грн. (у 2016 р. – 4831,35 грн., темп росту – 150,6%).

Видатки бюджету розвитку склали 226,4 млн. грн., що на 68,0 млн. грн. або 42,9% більше, ніж у 2016 р. За рахунок коштів бюджету розвитку забезпечувалось будівництво та реконструкція комунальних об'єктів, капітальний ремонт доріг, житла, об'єктів благоустрою, придбання техніки і обладнання для комунальних підприємств.

Найбільшими статтями видатків міського бюджету є соціальний захист населення (31,7%), освіта (30,1%), охорона здоров'я (12,6%).

Місто має зручне географічне розташування. Відстань від Хмельницького до Києва залізницею - 366 км, шосейними дорогами - 384 км. Через місто проходять автомагістралі: Київ-Львів, Одеса-Львів, Чернівці-Київ. Хмельницький - залізничний вузол, гілки залізниці від якого відходять у напрямках Києва, Чернівців, Львова, Шепетівки. Місто має аеропорт із бетонною злітно-посадочною смугою у 2200 метрів, яка потребує реконструкції (аеропорт не працює). Загальна протяжність автомобільних доріг місцевого значення становить 428 км (площа - 2,73 млн. кв. м) [82].

Хмельницьким комунальним підприємством «Електротранс» здійснюються пасажирські перевезення 72 тролейбусами на 19 маршрутах. На 12 автобусних маршрутах загального користування, які працюють в

звичайному режимі руху, щоденно працює до 66 автобусів. На 38 автобусних маршрутах, які працюють в режимі руху маршрутного таксі, працює 370 транспортних засобів [82].

У 2017 році міським електротранспортом перевезено 36,5 млн. пасажирів, у тому числі 23,0 млн. пасажирів-пільговиків (у 2011 році – 42,5 млн. пасажирів, з них 24,1 млн. пасажирів-пільговиків).

Послугами автомобільного транспорту (з урахуванням перевезень, виконаних фізичними особами-підприємцями) скористалися 34,1 млн. пасажирів (у 2011 році – 56,5 млн. пасажирів). Пасажирооборот зменшився в порівнянні з 2011 роком на 25,5% і склав 312,3 млн. пас. км.

Станом на 01.01.2018 року в місті нараховувалось 1819 об'єктів торгівлі, 40 ринків, 10 торгових майданчиків, 17 торгових рядів, 417 підприємств побутового обслуговування, 473 заклади ресторанного господарства. Послуги з розміщення гостей міста надають 26 закладів (загальна кількість ліжок - 1398).

Обсяг роздрібного товарообороту підприємств, які здійснюють діяльність з роздрібною торгівлі та ресторанного господарства, за 2017 р. склав 5237,0 млн. грн. (у 2011 році - 3680,9 млн. грн.).

У січні-вересні 2017 року обсяг реалізованих послуг склав 1198,3 млн. грн. (1024,5 млн. грн. у січні-вересні 2015 року), у тому числі реалізовано послуг населенню на суму 307,2 млн. грн. (279,4 млн. грн. у січні-вересні 2015 року).

Житлово-комунальні підприємства міста утримують та обслуговують житловий фонд площею майже 3,8 млн. кв. м (1180 житлових будинків). Абсолютна більшість помешкань міста підключена до комунальних інженерних мереж. Спостерігається тенденція до розвитку автономних систем опалення.

Станом на 01.01.2018 р. у місті зареєстровано 303 ОСББ, які обслуговують житловий фонд загальною площею 1,2 млн. кв. м. щороку збільшується кількість новобудов у місті. У 2017 році введено в

експлуатацію 254,3 тис. кв. м, що становить 62,8 % від загального обсягу житла, введеного в експлуатацію у Хмельницькій області.

Підприємствами міста у 2017 році виконано будівельних робіт на суму 988,1 млн. грн., що становить 63,1% до загального обсягу виконаних будівельних робіт у Хмельницькій області, та у 2,6 разі більше, ніж у 2013 році (382,8 млн. грн.) [82].

Потужність водопроводу міського комунального підприємства «Хмельницькводоканал» складає 80 тис. куб. м/добу. Питна вода видобувається з підземних джерел артезіанськими свердловинами (5 міських водозаборів і Чернелівський водозабір, розташований на відстані 34 км від міста). Довжина мереж водопостачання 605,3 км, з них – 277,2 км ветхі і аварійні (45,8%).

У місті працює господарчо-побутова каналізація, до складу якої входить 25 насосних станцій, 2 майданчика очисних споруд каналізації загальною потужністю 105 тис. куб. м/добу та 362,0 км трубопроводів, які зношені на 45,2%. Порівняльна характеристика якісних показників питної води з централізованої водопровідної мережі протягом трьох останніх років свідчить про незначне зростання нітритів, нітратів, заліза, хлоридів. Проте їх вміст не перевищує допустимі нормативні значення відповідно до державних санітарних норм і правил [82].

Теплопостачальні підприємства обслуговують 61 котельню потужністю 864,9 Гкал/год., 79 центральних теплових пункти (ЦТП), 12 когенераційних установок, 308,8 км теплових мереж в двотрубному вимірі, загальна опалювальна площа становить 4,7 млн. кв. метрів. В опалювальний період підприємства забезпечують себе власною електричною енергією понад 90% від потреби, влітку – на 100%, а її надлишок продають іншим комунальним підприємствам.

Газопостачання користувачів у місті здійснюється з використанням природного газу, що подається потужними магістральними газопроводами.

Протяжність газових мереж складає 1130,9 км, що на 4,9% більше, ніж у 2013 році. Місто 100% газифіковано.

Електропостачання міста здійснюється від 10 підстанцій вищою напругою 110 кВ. Довжина повітряних ліній напругою 0,4-10 кВ - 630,0 км. Протяжність кабельних ліній напругою 0,4 кВ складає 288,4 км, напругою 10 кВ — 492,1 км. На обслуговуванні знаходиться 459,3 км електромереж зовнішнього освітлення та 12,1 тис. світлоточок.

Загальне споживання електричної енергії у місті склало 512951 Мвт/год., що на 2,8% більше, ніж у 2011 році. Найбільшими споживачами електроенергії є суб'єкти господарювання на долю яких припадає 64,4%. Усі частини міста електрифіковано.

У місті знаходиться 893 пам'ятки та 122 об'єкти культурної спадщини, у т.ч. 115 об'єктів архітектури, що представляють забудову минулого століття. Мережа культурно-мистецьких установ міста включає 7 початкових спеціалізованих навчальних мистецьких закладів, 2 муніципальні професійні колективи, 15 бібліотек, 4 клубні заклади, МКП «Моно-театр «Кут», МКП «Кінотеатр імені Т.Г.Шевченка».

Про місто, його мешканців, творчі та інші досягнення хмельничан розповідають музеї: краєзнавчий, художній, літературний, музей історії міста, музей Проскурівського підпілля, музей споріднених міст, музей спорту та інші. Всі вони зручно розташовані у центрі міста. А ще у місті створено і працюють школа іконопису «Нікош» та музей-студія фотомистецтва [82].

Таким чином, проведений аналіз засвідчує поступове поліпшення показників соціально-економічного розвитку міста у 2017 р. порівняно із 2016 р., що пов'язано із відносною стабілізацією курсу національної валюти, впровадженням бюджетної децентралізації та спрямуванням коштів громади на розвиток міста та соціально-побутової інфраструктури. Однак, слід відзначити, що значна частина показників економічного розвитку міста не досягає рівня до кризового 2013 р. Більш детально показники соціального розвитку міста будуть проаналізовані у наступному параграфі.

2.2. Діагностика показників соціальної безпеки міста

Оцінювання рівня соціальної безпеки м. Хмельницького потребує попередньої діагностики соціальних показників його розвитку, враховуючи показники зростання рівня життя і добробуту населення, величину трудових доходів громадян, демографічну ситуацію, стану здоров'я, освіти, зайнятості, пенсійного забезпечення та ін.

Найголовнішою проблемою сьогодення є загрозна демографічна ситуація, тому що режим відтворення населення, кількісний та якісний його склад можуть стимулювати чи гальмувати виникнення й розвиток внутрішніх і зовнішніх загроз.

Протягом 2013-2017 рр. спостерігалась хвилеподібна зміна чисельності населення міста за рахунок як природного, так і міграційного приростів (рис. 2.4).

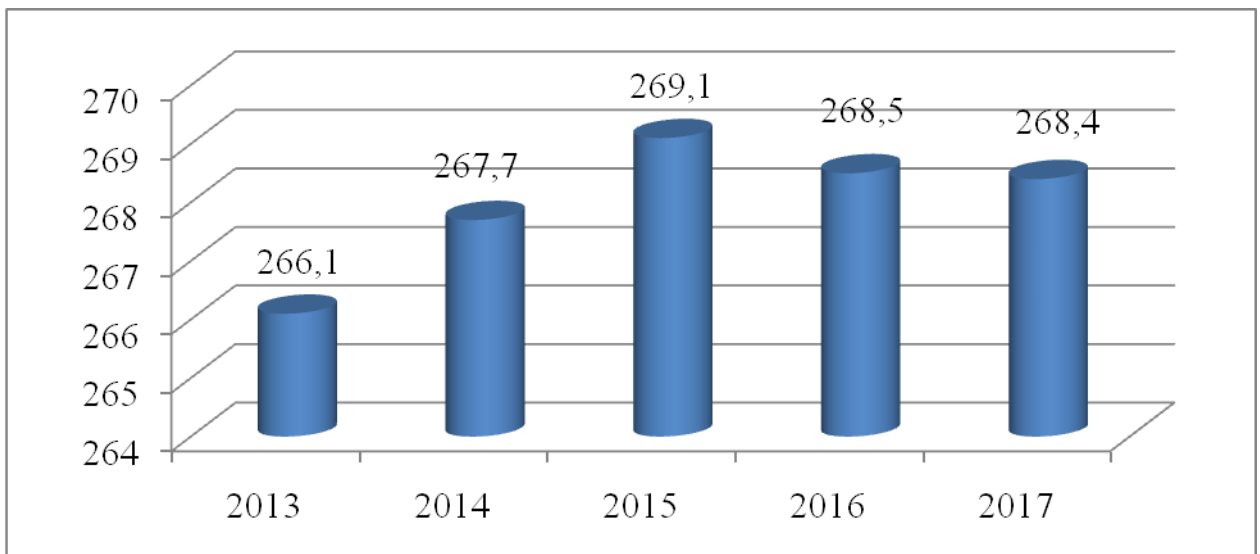

Рис. 2.4. Чисельність наявного населення м. Хмельницький у 2013-2017 рр.

Примітка. Складено автором на основі даних управління економіки Хмельницької міської ради

Так у 2015 р. чисельність наявного населення досягла максимуму – 269,1 тис. осіб і зменшилась у 2017 р. на 696 осіб за рахунок міграційного та природного скорочення. Із загальної чисельності постійного населення міста

налічувалось 42,9 тис. осіб (16,1%) мешканців віком від 0 до 14 років, 193,4 тис. осіб (72,6 %) - віком 15 - 64 роки та 29,9 тис. осіб (11,3%) - у віці 65 років і старше. У порівнянні з 2013 роком частка населення працездатного віку зменшилась на 2,1%.

Кількість населення працездатного віку у 2013-2017 р. р., тис. осіб
Кількість пенсіонерів у місті щороку збільшується і станом на 1 січня 2018 року становить 70290 осіб (65855 осіб у 2011 році), що у розрахунку на 1000 населення складає 265 осіб (253 особи у 2011 році). Із загальної чисельності пенсіонерів отримують пенсію за віком - 72,7%, по інвалідності - 20,0 %, за вислугу років - 2,1%, у разі втрати годувальника - 4,3%, соціальну - 0,9%. Середній розмір пенсії становить 1768,70 гривень [82].

Загрозою для перспектив розвитку є обсяги й темпи депопуляції, тобто абсолютного зменшення населення внаслідок перевищення кількості померлих над кількістю народжених. Тенденція до зниження від'ємного показника природного приросту скорочення населення свідчить про зменшення різниці між кількістю народжених живими і кількістю померлих, що позитивно впливає на поліпшення демографічної ситуації в регіоні.

Аналіз сучасної демографічної ситуації у м. Хмельницькому, а також її динаміки протягом останнього часу свідчить про наявність демографічної кризи, що потребує здійснення комплексних заходів, спрямованих на раціональне відтворення населення, зміцнення сім'ї, профілактику захворювань населення та якісне поліпшення його здоров'я, стимулювання за рахунок фінансової допомоги держави народжуваності, поліпшення рівня і якості життя населення.

Медичне обслуговування мешканців міста забезпечують 10 лікувально-профілактичних закладів комунальної власності та 12 лікувально-профілактичних закладів обласної комунальної власності. Загальна потужність стаціонарів міста складає 1445 ліжок. Відповідно забезпеченість населення стаціонарними ліжками складає 54,5 на 10 тис. населення. Стаціонарна допомога надається за 30 профілями, включаючи 11 профілів

дитячих ліжок та 4 профілі акушерсько-гінекологічних ліжок. Зайнятість ліжок - 317,8 од. в день [82].

Протягом 2017 року медичні послуги надавали 23 амбулаторії загальної практики сімейної медицини (10 з них розташовані у віддалених мікрорайонах міста), де працюють 114 сімейних лікарів та 68 педіатрів. На початок 2017 року функціонувало 7 амбулаторій.

У всіх амбулаторних закладах міста запроваджено програму з електронної реєстрації пацієнтів на прийом до лікаря. Розпочато формування електронного реєстру пацієнтів, які перенесли інфаркт міокарду та гостре порушення мозкового кровообігу.

У міському перинатальному центрі започатковано програму екстракорпорального запліднення, на виконання якої проведено ремонт приміщення та впроваджено всі етапи методики.

Спостерігається тенденція зменшення захворюваності на туберкульоз. За 9 місяців 2017 року виявлено 84 особи, які захворіли на туберкульоз (31,6 на 100 тис. населення), тоді як а 9 місяців 2016 року цей показник склав – 95 мешканців (35,7 на 100 тис. населення).

Охоплено туберкулінодіагностикою 19770 дітей, що складає 477,6 на 1000 дітей, що підлягають діагностиці.

Дещо зменшилась захворюваність на злоякісні новоутворення, яка складає 712 випадків (2016 рік - 728), і становить 268,0 на 100 тисяч населення (2016 рік - 273,4).

План виконання вакцинації БЦЖ новонародженим виконано на 9,3% у зв'язку з перебоями у постачанні вакцини.

Станом на 01.10.2017 р. перебуває на обліку 10097 пацієнтів, хворих на цукровий діабет. Пацієнти, які для лікування діабету використовують препарати інсуліну, безперебійно забезпечувались ними.

Основними проблемними питаннями у сфері охорони здоров'я міста є: високий рівень захворюваності населення міста на цукровий діабет, серцево-судинні захворювання, онкологію та інші соціально небезпечні хвороби;

недостатній рівень медикаментозного забезпечення закладів охорони здоров'я; застарілість матеріально-технічної бази закладів охорони здоров'я, недостатність сучасного діагностичного обладнання та комп'ютерної техніки.

Соціальну напругу в суспільстві створює безробіття. У 2017 році в усіх сферах економічної діяльності міста працювало 65,4 тис. осіб (без урахування малого бізнесу), що складає 30,6% трудових ресурсів Хмельницької області. У порівнянні з 2013 роком кількість найманих працівників зменшилась на 11,5%. Кількість безробітних станом на 1 січня 2018 року склала 752 особи (станом на 1 січня 2013 року – 1250 осіб).

Середньомісячний розмір заробітної плати у місті у 2017 р. становив 5724 грн., що на 44,7% більше, ніж у відповідному періоді минулого року. Цей показник на 36 грн. більше, ніж по області (5688 грн.), проте на 1123 грн. менше, ніж по Україні (6847 грн.).

Заборгованість із виплати заробітної плати станом на 01.10.2017 р. становила 954,2 тис. грн., що на 43,5% більше, ніж на початок 2017 року.

У переліку боржників перебувають 6 підприємств, стосовно яких триває процедура банкрутства (ПАТ «Поділля-Авіа», ТОВ «Євро Лізинг», ВО «Хмельницькі теплові мережі», ПФ «Проспектбуд», ТОВ «Оконт-центр», ПАТ «Хмельницький механічний завод») та 1 економічно активне підприємство (Хмельницьке учбово-виробниче підприємство Українського товариства сліпих).

Ураховуючи, що офіційний рівень безробіття в Україні не відповідає дійсності й не відображає реальної ситуації на ринку праці, причиною чого слугує і неповна зайнятість, функціонування врегульованого ринку робочої сили, недостатній розмір допомоги по безробіттю, доцільно стверджувати, що попит на робочу силу значно відстає від пропозиції, навіть за рахунок зареєстрованих громадян. Підтвердженням цього є показник навантаження на одне робоче місце, який у м. Хмельницький зростав із восьми осіб у

2013 р. до двадцяти у 2016 р., а у 2017 р. становив десять осіб на одне робоче місце.

Аналіз структури за тривалістю зареєстрованого безробіття у 2017 р. установив, що найбільшу питому вагу складає термін від одного до трьох місяців. Середня тривалість безробіття у 2017 році дорівнювала трьом місяцям. Одним з аспектів загрози безробіття залишається диспропорція статевого та вікового розшарування незайнятих. Таким чином, наявність численної кількості безробітних може за певних умов стати небезпечним чинником соціальної нестабільності в місті.

Виявлення та оцінювання загроз, які несе в собі безробіття, повинні враховувати як процеси, що відбуваються у політичному житті країни, зокрема військові дії на сході України, так і процеси на ринку праці, зокрема рівень заробітних плат працюючого населення, рівень доходів, витрат громадян і, як наслідок, розшарування і диференціацію суспільства на дуже бідних та дуже багатих. Тому формування соціальної безпеки потребує аналізу відношення сукупних витрат 10% найбільш забезпеченого населення до 10% найменш забезпеченого. При зіставленні доходів і витрат населення за аналізований період виявлено, що сформований обсяг доходів є джерелом фінансування всіх витрат населення.

Аналіз структури грошових витрат домогосподарств м. Хмельницький виявив зменшення в них частки витрат на харчування (продовольчі товари й харчування поза домом) у загальному обсязі на 1,7% у 2014 р. порівняно із 2013 р., грошової допомоги родичам та іншим особам на 0,7%. Слід також зазначити, що у зростаючих споживчих витратах у 2016 р. на 0,8% порівняно з попереднім роком збільшилися витрати на непродовольчі товари та послуги на 2,5%. У 2017 р. майже вдвічі відбулося зменшення частки грошової допомоги друзям з одночасним збільшенням споживчих грошових витрат на 9%.

Починаючи із 2014 року в м. Хмельницький відбувалося зменшення співвідношення доходів 10% найбільш забезпеченого та 10% найменш

забезпеченого населення із 4,5 разів до 4,1 рази у 2017 р. (рис. 2.5), що вказує на скорочення розриву між найбагатшим та найбіднішим населенням міста. Збільшення зазначеного показника у 2014 р. свідчить про загострення загрози щодо розшарування населення за рівнем доходів.

У 2017 році співвідношення доходів 10% найбільш забезпеченого та 10% найменш забезпеченого населення зменшилося до 4,1 рази порівняно з 2014 роком на 3,4 рази.

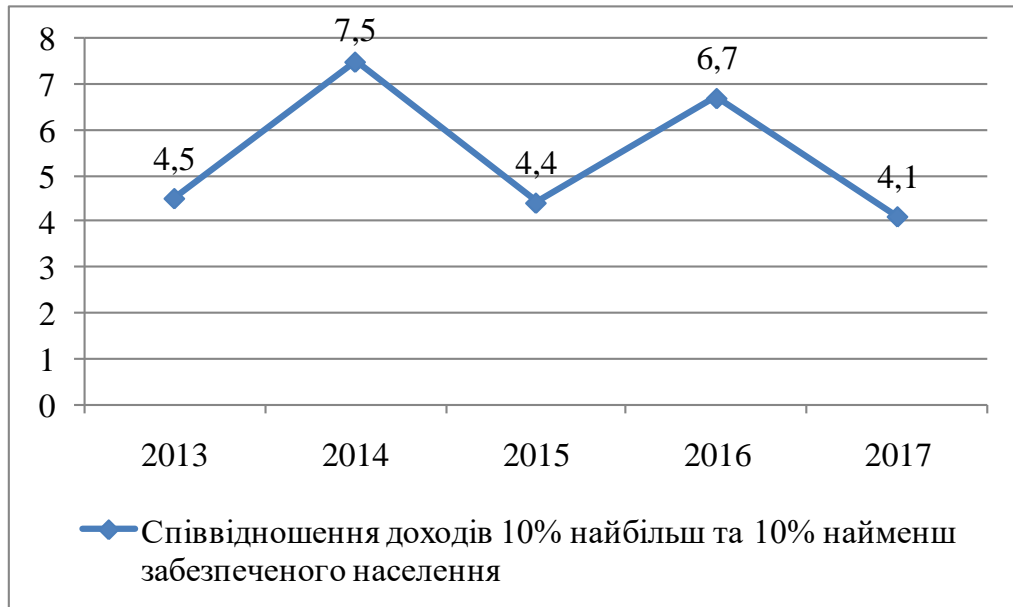

Рис. 2.5. Співвідношення доходів 10% найбільш та 10% найменш забезпеченого населення

Примітка. Складено автором на основі даних управління економіки Хмельницької міської ради

Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму в м. Хмельницький починаючи із 2013 року має тенденцію до зростання з 2,58раза до 3,37 рази (табл. 2.1).

Співвідношення мінімальної заробітної плати до середньої заробітної плати у м. Хмельницький мало тенденцію до зростання із 40,2% у 2013 р. до 55,9% у 2017 р. (табл. 2.2).

Таблиця 2.1

Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму в
м. Хмельницький

Роки	Середня заробітна плата, грн.	Прожитковий мінімум, грн.	Відношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму
1	2	3	4
2013	3030	1176	2,58
2014	3418	1176	2,91
2015	3479	1330	2,62
2016	4124	1544	2,67
2017	5724	1700	3,37

Примітка. Складено автором на основі даних управління економіки Хмельницької міської ради

У 2014 р. співвідношення мінімальної заробітної плати до середньої заробітної плати в місті становило 35,63% та поступово зросло у 2016 р до 38,8%. Для порівняння відповідно до стандартів ЄС таке співвідношення повинно бути 2 - 2,5 рази, що свідчить про необхідність коригування мінімальної зарплати, з метою забезпечення захисту окремих категорій працівників, які мають найменші доходи.

Таблиця 2.2

Відношення мінімальної заробітної плати до середньої заробітної плати в
м. Хмельницький

Роки	Мінімальна заробітна плата, грн.	Середня заробітна плата, грн.	Відношення мінімальної заробітної плати до середньої заробітної плати, %
1	2	3	4
2013	1218	3030	40,20
2014	1218	3418	35,63
2015	1378	3479	39,61
2016	1600	4124	38,80
2017	3200	5724	55,90

Примітка. Складено автором на основі даних управління економіки Хмельницької міської ради

Слід зазначити, що частка населення із середньодушовими грошовими доходами на місяць, нижчими від прожиткового мінімуму, в Частка населення із середньодушовими доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму починаючи із 2014 р. мала тенденцію до зменшення з 17% у 2014 р. до 12,9% у 2017 (рис. 2.6).

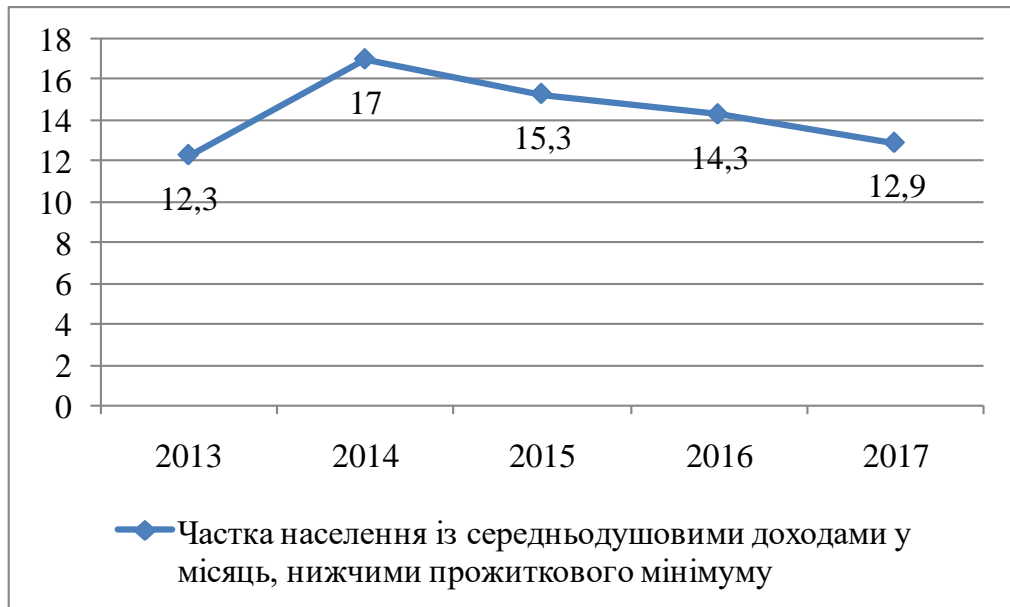

Рис. 2.6. Частка населення із середньодушовими доходами на місяць, нижчими від прожиткового мінімуму

Примітка. Складено автором на основі даних управління економіки Хмельницької міської ради

Частка населення із середньодушовими загальними доходами на місяць, нижчими від прожиткового мінімуму, у 2014 р. була максимальною причиною чого стала економічна криза, яка досить суттєво впливає на економічний стан нашої держави. Зменшення показника у 2017 р. щодо 2014 р. відбулося на 4,1%.

Законом України «Про національну безпеку України» визначаються на сьогодні пріоритети національних інтересів України у соціальній сфері, одним із яких є своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам пенсійного забезпечення. Проведений аналіз пенсійного забезпечення у м. Хмельницький показав, що

відношення мінімального розміру пенсії знаходився у межах 0,71 - 0,78 рази, що свідчить про необхідність подальшого реформування пенсійної системи.

Однією з найгостріших проблем у сучасних умовах в Україні залишається проблема забезпеченості сімей окремим житлом. Динаміка змін забезпеченості населення житлом у м. Хмельницький на одного жителя за період із 2013 р. по 2017 р. продемонструвала збільшення лише на 1,2 м² і становила у 2017 р. 20,4 м²(табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Житловий фонд м. Хмельницький за 2013-2017 рр.

Показник	Роки					Темп росту 2017 р. до 2013 р.,%
	2013	2014	2015	2016	2017	
Весь житловий фонд, тис. м ²	5109,12	5193,38	5328,18	5396,85	5475,36	107,17
у середньому на одного жителя, м ²	19,2	19,4	19,8	20,1	20,4	106,25

Примітка. Складено автором на основі даних управління економіки Хмельницької міської ради

Доцільно звернути увагу на те, що таке зростання відбулося завдяки збільшенню загального розміру житлового фонду та зменшенню чисельності населення, що потребує аналізу попиту та пропозиції на житло, тому що саме незадоволений попит може слугувати посиленням загрози. Таким чином, забезпечення соціальної безпеки в сучасних умовах перетворюється на комплекс заходів, спрямованих на запобігання всьому спектру соціально-економічних загроз у житловій сфері, що потребує формування житлового фонду загального, соціального та спеціального призначення, доступного за вартістю для середньо- й малозабезпечених верств населення.

Значне розшарування населення, його зубожіння призводять до зниження можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства. Освітня система міста представлена мережею дошкільних (47 закладів), загальноосвітніх (41 заклад різного типу: ліцеї,

колегіуми, гімназії, спеціалізовані загальноосвітні школи) та 5 позашкільних навчально-виховних установ. Для дітей з вадами зору, розумового і фізичного розвитку діють 5 спеціальних дошкільних заклади та 4 школи. Завантаженість дошкільних закладів (дітей на 100 місць) у 2017 р. становила 161 (у 2011 році – 151) [82].

Професійно-технічна та вища освіта представлена розгалуженою системою навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців з різних професій (16 вищих та 7 професійно-технічних навчальних закладів).

В місті функціонують 15 дитячо-юнацьких спортивних шкіл. Спортивна база міста нараховує 1 стадіон, 2 легкоатлетичних манежі, 210 площинних спортивних споруд, 17 тенісних кортів, 12 футбольних полів та 141 інший майданчик, 113 приміщень для фізкультурно-спортивних занять, 7 плавальних басейнів, 24 стрілецьких тири, 79 спортивних зали, 3 веслувальні бази, 1 кінноспортивна база. Профільні заклади для дітей та молоді – Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; Центр по роботі з дітьми та підлітками та 21 підлітковий клуб за місцем проживання; спортивно-культурний центр «Плоскирів» [].

Охоплення випускників 9-х класів середньою освітою у м. Хмельницький має майже постійну тенденцію, й у 2017 р. становило 99,9 % (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Загальноосвітні навчальні заклади

Показник	Навчальний рік					Відхилення (+/-)
	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	
Кількість закладів	41	41	41	41	41	0
Кількість учнів, тис. осіб	31,9	32,1	32,3	32,2	32,2	0,3
Кількість учителів, тис. осіб	3459	3565	3758	3687	3861	402

Примітка. Складено автором на основі даних управління економіки Хмельницької міської ради

Так, у 2017 р. 62,7% випускників дев'ятих класів перейшли до десятих класів денних загальноосвітніх навчальних закладів; 1,7 % - до вечірніх шкіл; 14,4% - вступили до професійно-технічних навчальних закладів; 20,3% - до вищих навчальних закладів.

Після детального аналізу ринку праці у м. Хмельницький було виявлено розрив між попитом і пропозицією робочих спеціальностей, яким навчають у професійно-технічних навчальних закладах. Понад 60% вільних робочих місць на ринку праці припадає на професії робітників, особливо висококваліфікованих, така ситуація ускладнюється старінням робітничих кадрів.

Ринкові умови господарювання потребують наявності високоосвічених спеціалістів, які змогли б конкурувати на ринку праці, а це у свою чергу потребує здобуття якісної вищої освіти. На початок 2018/2018 навчального року 9 функціонуючих навчальних закладів у м. Хмельницький, що здійснювали підготовку 32,7 тис. студентів, випустили 7,5 тис. студентів.

Одним із найважливіших залишається питання соціального середовища. Кількість виявлених злочинів у місті щороку зростає. У 2017 р. виявлено 5044 злочини, що становить майже 40,0% всіх злочинів, виявлених у Хмельницькій області. У січні-вересні 2018 р. кількість облікованих кримінальних правопорушень склала 3830, з них 993 - тяжких та особливо тяжких, 53 - скоєних малолітніми та неповнолітніми або за їх участю [82].

Важливе значення в системі формування соціальної безпеки займає екологічне становище міста що потребує аналізу обсягів викидів забруднюючих речовин, обсягів витрат на охорону навколишнього середовища. До зелених зон загального користування відносяться парки, сквери, набережна, загальною площею 112,83 га. Кількість зелених насаджень загального користування на одного жителя міста становить до 5 кв. м при нормі 12-24 кв. м (місту не вистачає 257,3 га зелених насаджень). Об'єкти природно-заповідного фонду місцевого значення займають площу 182,32 га.

Площа водних ресурсів - 407,1 га, у т. ч. природні водойми (річки, струмки) – 21 га; штучні водостоки (колектори, канали, канави) – 3га; ставки – 383 га. Територію міста перетинає річка Південний Буг, у яку впадають 2 малих річки та декілька безіменних струмків загальною протяжністю близько 70 км. В межах міста розташовано 9 відкритих штучних та природних водойм. За останні роки спостерігається тенденція зростання рівня забруднення річок та озер [82].

Обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря поступово зменшується (загальний обсяг викидів у 2017 році зменшився на 12% до обсягу викидів у 2013 році і склав 13,2 тис. тонн). Проте за останні 5 років зросло забруднення атмосферного повітря оксидом вуглецю, сульфатами, формальдегідами, аміаком, хлороводнем та домішками важких металів (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря (стаціонарними та пересувними джерелами) у 2013-2017 р. р.

Показники	Роки					Відхилення (+/-)
	2013	2014	2015	2016	2017	
Загальний обсяг викидів, тис. тонн	15,0	14,3	14,6	14,2	13,2	1,8
Викиди в розрахунку на 1 кв. км	174,5	166,3	169,3	152,8	142,3	32,2

Примітка. Складено автором на основі даних управління економіки Хмельницької міської ради

Основний вплив на стан атмосфери міста спричиняє автотранспорт, міські котельні, підприємства, діяльність яких пов'язана з виробництвом продукції із фенол-формальдегідних смол, пластмаси, меблевих лакофарбових виробництв, цехів з виробництва м'ясних та ковбасних виробів, приватних видавництв тощо. Викиди забруднюючих речовин від пересувних джерел в середньому становлять 93 %.

Площа міського полігону побутових відходів – 13,6 га. За роки експлуатації накопичено більш як 4,6 млн. тонн відходів. Постійно здійснюється пошарова засипка ґрунтом твердих побутових відходів. Забезпечується своєчасне вивезення твердих побутових відходів із 227 контейнерних майданчиків (щоденно 17 сміттєвозів вивозить понад 1,5 тис. м³). З 2007 року розпочато сортування та роздільне збирання побутових відходів (встановлено 45 контейнерів для збирання скла та 69 контейнерів для збирання ПЕТ-пляшки) [82].

Таким чином, проведений аналіз показників соціальної безпеки міста довів дві різнопланові тенденції. З одного боку спостерігається зростання рівня доходів населення, скорочення диференціації доходів найбагатших та найбідніших, поліпшення рівня соціального забезпечення, створення умов для отримання повної загальної освіти, забезпеченість житлом. З іншого боку має місце загострення криміногенної ситуації, диспропорції між попитом і пропозицією на ринку праці, недостатність місць в дошкільних навчальних закладах, скорочення населення внаслідок міграції та природного руху. Це зумовлює необхідність більш детального кількісного аналізу та ідентифікації рівня соціальної безпеки м. Хмельницького.

2.3. Оцінювання рівня соціальної безпеки міста

В сучасних умовах виникає необхідність здійснення соціального оцінювання економічних процесів як на макро-, так і на мезорівнях [102; 81; 48; 23; 91; 103]. Особливо важливими для розроблення методичних підходів до діагностики рівня соціальної безпеки є напрацювання науковців.

Проблеми діагностики соціальної безпеки й обґрунтування методології визначення висвітлено у наукових працях А. Сухорукова, котрий визначив необхідність ширшого впровадження методів оптимізації, аналізу й обробки сценаріїв, методів теорії нечітких систем, теоретико-ігрових та інших

специфічних методів з'ясування тенденцій і рівня соціальної безпеки з метою формування методології досліджень соціальної безпеки, здатної оперативно реагувати на динаміку завдань наукового пізнання [83]. Аналізом проблем національної безпеки займаються науковці Центру перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України та НАН України, які обґрунтували методичні підходи до аналізу соціальної безпеки й визначили національні інтереси України в соціальній сфері [30; 17].

Доцільність розроблення методичних та практичних засад діагностики соціального розвитку як складової соціального проектування обґрунтована З. Балабаєвою, С. Овчаренко, І. Росколотько, котрі запропонували до критеріїв діагностики віднести такі показники: умови проживання населення, фінансування людського розвитку, рівень забезпечення населення послугами у сфері освіти, охорони здоров'я, соціальне середовище, матеріальний добробут жителів регіону, стан ринку праці, демографічні й екологічні ситуації [20].

Незважаючи на існуючі методичні підходи до оцінювання рівня соціальної безпеки та її складових, з урахуванням масштабів ризиків і загроз соціальній безпеці, їх регіональних особливостей у процесі трансформаційних змін соціально-економічного розвитку актуальним питанням сьогодення є вдосконалення системи діагностування стану соціальної безпеки з метою оперативного реагування на динаміку змін соціально-економічного розвитку міста.

Методика розрахунку рівня соціальної безпеки України базується на комплексному аналізі індикаторів соціальної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз економічній безпеці й застосовується Міністерством економіки України для інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України в цілому по економіці та за окремими сферами діяльності. Разом із цим доцільно констатувати відсутність єдиної методики щодо оцінювання й діагностики рівня соціальної безпеки, що є вкрай

важливим для прийняття управлінських рішень з метою відвернення та мінімізації потенційних загроз на місцевому рівні.

На нашу думку, діагностика рівня соціальної безпеки міста повинна здійснюватися з урахуванням теоретичних основ формування соціальної безпеки й використання різноманітних методів організації самого процесу, в тому числі економіко-математичних та принципів побудови засобів діагностики, відповідно до визначеного алгоритму діагностування.

Алгоритм діагностування соціальної безпеки повинний являти собою сукупність методів діагностування з певною послідовністю для розв'язання конкретних діагностичних задач. У дійсності за допомогою алгоритму визначається показник соціальної безпеки.

Виходячи з вимог до діагностики, головними етапами алгоритму діагностики соціальної безпеки міста є: визначення показників соціальної безпеки, які впливають на її рівень і підлягають діагностиці; визначення діагностичних параметрів та розроблення методів діагностики; визначення і розроблення засобів для діагностики; розроблення технології діагностики; виявлення чинників, які негативно впливають на інтегральний показник соціальної безпеки. Розрахунок інтегрального показника соціальної безпеки міста передбачає формування множини показників, процедуру визначення характеристичних (оптимальних, порогових та граничних) значень з наступним їх переведенням в бали (табл. 2.6).

Установлення показників соціальної безпеки, їх порогових значень, вагових коефіцієнтів здійснено з урахуванням методів, визначених у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 29.10.2013 р. № 1277, соціопитування респондентів, експертних оцінок стану показників соціальної безпеки, які спроектовані на оцінювання стану соціальної безпеки м. Хмельницького [48].

Відповідно до загальної схеми діагностування соціальної безпеки міста до блоку збору інформації ввійшли 20 показників: частка населення із

сукупними витратами, які нижче 75% медіанного рівня сукупних витрат; частка населення із середніми сукупними витратами на одну особу на місяць, які нижче прожиткового мінімуму; відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму; відношення мінімального розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму; відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін; рівень безробіття (за методологією МОП); рівень тривалого безробіття у працездатному віці; кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб; наявність житлового фонду в середньому на одну особу; обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсоток до ВВП; обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, відсоток до ВВП; охоплення випускників 9-х класів повною середньою освітою; обсяг утворення твердих побутових відходів на 1 жителя міста (табл. 2.6). Визначення порогових значень та вагових коефіцієнтів проводилось шляхом експертного опитування фахівців виконавчого комітету Хмельницької міської ради.

Блок збору інформації включає 20 показників, які впливають на рівень соціальної безпеки: економічні, аналіз демографічної ситуації, охорони здоров'я, що характеризують зайнятість населення, його доходи та витрати населення, споживання продуктів харчування, рівень освіти й виховання, забезпеченість матеріальними благами, екологічну та криміногенну ситуацію в місті. Значення діагностичних параметрів характеризують стан рівня соціальної безпеки в певний момент часу, тому що завдання діагностики включає в себе вимірювання сукупності параметрів діагностики, які несуть інформацію про стан безпеки.

З метою аналізу стану соціальної безпеки наведемо вихідні дані для оцінки та представимо їх у вигляді табл. 2.7

Таблиця 2.6

Характеристика значення показників соціальної безпеки та їх вагові коефіцієнти

№ з/п	Показники	Порогове значення показників						Вагові коефіцієнти
		Бали						
		0	1	2	3	4	5	
1	2	3	4	5	6	7	8	10
1	Частка населення із сукупними витратами, які нижче 75% медіанного рівня сукупних витрат (рівень бідності), %	30 і більше	29,9-25	24,9-20	19,9-15	14,9-10	9,9 і менше	0,0483
2	Частка населення із середніми сукупними витратами на одну особу на місяць, які нижче прожиткового мінімуму, %	60 і більше	59,9-50	49,9-40	39,9-30	29,9-20	19,9 і менше	0,0552
3	Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму, разів	0-2,9	3-5,9	6-8,9	9-11,9	12-14,9	15 і більше	0,0621
4	Відношення мінімального розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму, разів	0,99 і менше	1-1,4	1,5-1,9	2-2,4	2,5-2,9	3 і більше	0,0483
5	Відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін, разів	0,9 і менше	1-1,4	1,5-1,9	2-2,9	3-3,9	4 і більше	0,0414
6	Частка витрат на харчування (прод. товари та харчування поза домом) у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств %	70 і більше	69,9-60	59,9-50	49,9-40	39,9-30	29,9 і більше	0,0552
7	Рівень безробіття (за методологією МОП), %	15 і більше	14,9-13	12,9-11	10,9-9	8,9-7	6,9 і менше	0,0483
8	Рівень тривалого безробіття у працездатному віці (відношення чисельності безробітних понад шість місяців до загальної чисельності безробітних), %	50 і більше	49,9-40	39,9-30	29,9-20	19,9-10	9,9 і менше	0,0552
9	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб	80 і більше	79-65	64-50	49-35	34-20	19 і менше	0,0552

Продовження табл. 2.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9
10	Наявність житлового фонду в середньому на одну особу, м	6 і менше	7-24	25-30	31-35	36-40	40 і більше	0,0621
11	Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків до ВВП,%	1 і менше	1,1-2	2,1-3	3,1-4	4,1-5	5 і більше	0,0414
12	Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, відсотків до ВВП	3 і менше	3,1-5	5,1-7	7,1-9	9,1-10	10,1 і більше	0,0552
13	Охоплення випускників 9-х класів повною середньою освітою, %	90 і менше	91-93	94-96	97-98	99	100	0,0483
14	Валовий продукт у розрахунку на одну особу, грн	5000 і менше	5001-10000	10001-20000	20001-35000	35001-45000	45001-50000	0,0621
15	Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), відсотків	111 і більше	110-109	108-107	106-105	105-104	104 і менше	0,0552
16	Співвідношення мінімальної заробітної плати до середньої заробітної плати, %	55 і більше	54,9-50	49,9-45	44,9-40	39,9-35	34,9 і менше	0,0414
17	Загальний коефіцієнт народжуваності (на 1000 наявного населення), од.	5 і менше	5,1-6	6,1-7	7,1-8	8,1-9	9 і більше	0,0483
18	Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря (стаціонарними та пересувними джерелами) в розрахунку на 1 кв. км, м ³ /1 км ²	250 і більше	225-249	200-224	175-199	150-174	149 і менше	0,0345
19	Обсяг утворення твердих побутових відходів на 1 жителя міста, кг/особу	500 і більше	450-499	400-449	350-399	300-349	299 і менше	0,0414
20	Кількість виявлених злочинів, од.	3500 і більше	3000-3499	2500-2999	2000-2499	1500-1999	1000 і менше	0,0414

Примітка. Складено автором на основі експертного опитування та даних [103]

Наведені в таблиці дані свідчать про неоднозначну динаміку більшості показників, зокрема це стосується рівня оплати праці та пенсійного забезпечення. Індексу споживчих цін, що засвідчує поступове знецінення номінальних доходів населення міста та зниження якості життя.

Таблиця 2.7

Вихідні значення показників соціальної безпеки м. Хмельницького

№ з/п	Показники	Роки				
		2013	2014	2015	2016	2017
1	2	4	5	6	7	8
1	Частка населення із сукупними витратами, які нижче 75% медіанного рівня сукупних витрат (рівень бідності), %	5,4	6,8	8,2	7,1	6,9
2	Частка населення із середніми сукупними витратами на одну особу на місяць, які нижче прожиткового мінімуму, %	12,3	17	15,3	14,3	12,9
3	Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму, разів	2,58	2,91	2,62	2,67	3,37
4	Відношення мінімального розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму, разів	0,76	0,81	0,71	0,69	0,81
5	Відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін, разів	1,05	1,03	0,97	1,2	1,1
6	Частка витрат на харчування (прод. товари та харчування поза домом) у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств %	41,5	48,9	58,9	54,5	46,4
7	Рівень безробіття (за методологією МОП), %	6,9	8,7	10,1	9,4	8,9
8	Рівень тривалого безробіття у працездатному віці (відношення чисельності безробітних понад шість місяців до загальної чисельності безробітних), %	10,3	14,2	15,1	12,4	10,6
9	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб	10	10,6	10	11,3	12,2
10	Наявність житлового фонду в середньому на одну особу, м	19,2	19,4	19,8	20,1	20,4
11	Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків до ВВП,%	7,4	8,9	9,6	11,5	12,6

Продовження табл. 2.7

1	2	4	5	6	7	8
12	Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, відсотків до ВВП	27,8	25,4	26,9	27,1	30,1
13	Охоплення випускників 9-х класів повною середньою освітою, %	99,7	99,9	99,9	99,9	99,9
14	Валовий продукт у розрахунку на одну особу, грн	17100	19800	28181	37402	41170
15	Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), відсотків	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7
16	Співвідношення мінімальної заробітної плати до середньої заробітної плати, %	40,20	35,63	39,61	38,80	55,90
17	Загальний коефіцієнт народжуваності (на 1000 наявного населення)	11,1	11,2	10,6	9,9	9
18	Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря (стаціонарними та пересувними джерелами) в розрахунку на 1 кв. км, м ³ /1 км ²	174,5	166,3	169,3	152,8	142,3
19	Обсяг утворення твердих побутових відходів на 1 жителя міста, кг/особу	328,4	354,3	318,7	306,1	297,5
20	Кількість виявлених злочинів, од.	2968	3512	4227	4987	5044

Примітка. Складено автором на основі даних управління економіки Хмельницької міської ради

Наступним кроком розрахунку рівня соціальної безпеки міста буде переведення фактичних даних табл. 2.7 в бали на основі співставлення вихідної інформації із пороговими значеннями показників (табл. 2.6) та виставлення балів від 0 до 5. Результати переведення відобразимо в табл. 2.8

Таблиця 2.8

Бальні значення показників соціальної безпеки

№ з/п	Показники	Бальні значення показників по роках				
		2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7
1	Частка населення із сукупними витратами, які нижче 75% медіанного рівня сукупних витрат (рівень бідності), %	5	5	5	5	5
2	Частка населення із середніми сукупними витратами на одну особу на місяць, які нижче прожиткового мінімуму, %	5	5	5	5	5

Продовження табл. 2.8

1	2	3	4	5	6	7
3	Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму, разів	0	0	0	0	1
4	Відношення мінімального розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму, разів	0	0	0	0	0
5	Відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін, разів	1	1	1	1	1
6	Частка витрат на харчування (прод. товари та харчування поза домом) у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств %	3	3	2	2	3
7	Рівень безробіття (за методологією МОП), %	5	4	3	3	4
8	Рівень тривалого безробіття у працездатному віці (відношення чисельності безробітних понад шість місяців до загальної чисельності безробітних), %	4	4	4	4	4
9	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб	5	5	5	5	5
10	Наявність житлового фонду в середньому на одну особу, м	2	2	2	2	2
11	Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків до ВВП,%	5	5	5	5	5
12	Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, відсотків до ВВП	5	5	5	5	5
13	Охоплення випускників 9-х класів повною середньою освітою, %	5	5	5	5	5
14	Валовий продукт у розрахунку на одну особу, грн	2	2	3	4	5
15	Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), відсотків	5	0	0	0	0
16	Співвідношення мінімальної заробітної плати до середньої заробітної плати, %	3	4	4	4	0
17	Загальний коефіцієнт народжуваності (на 1000 наявного населення)	5	5	5	5	5
18	Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря (стаціонарними та пересувними джерелами) в розрахунку на 1 кв. км, м ³ /1 км ²	4	4	4	4	5

Закінчення табл. 2.8

1	2	3	4	5	6	7
19	Обсяг утворення твердих побутових відходів на 1 жителя міста, кг/особу	4	3	4	4	5
20	Кількість виявлених злочинів, од.	1	0	0	0	0

Примітка. Складено автором на основі даних табл. 2.6 та табл. 2.7

Наступним етапом є розрахунок інтегрального індексу соціальної безпеки міста шляхом множення бальних значень показників на вагові коефіцієнти із наступним їх додаванням. Результати обчислення інтегрального індексу соціальної безпеки міста наведено в табл. 2.9

Таблиця 2.9

Розрахунок інтегрального індексу соціальної безпеки м. Хмельницького

№ з/п	Показники	Бальні значення показників по роках					Вагові коефіцієнти
		2013	2014	2015	2016	2017	
1	2	3	4	5	6	7	10
1	Частка населення із сукупними витратами, які нижче 75% медіанного рівня сукупних витрат (рівень бідності), %	0,2414	0,2414	0,2414	0,2414	0,2414	0,0483
2	Частка населення із середніми сукупними витратами на одну особу на місяць, які нижче прожиткового мінімуму, %	0,2759	0,2759	0,2759	0,2759	0,2759	0,0552
3	Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму, разів	0	0	0	0	0,0621	0,0621
4	Відношення мінімального розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму, разів	0	0	0	0	0	0,0483
5	Відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін, разів	0,0414	0,0414	0,0414	0,0414	0,0414	0,0414
6	Частка витрат на харчування (прод. товари та харчування поза домом) у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств %	0,1655	0,1655	0,1103	0,1103	0,1655	0,0552
7	Рівень безробіття (за методологією МОП), %	0,2414	0,1931	0,1448	0,1448	0,1931	0,0483

Продовження табл. 2.9

1	2	3	4	5	6	7	10
8	Рівень тривалого безробіття у працездатному віці (відношення чисельності безробітних понад шість місяців до загальної чисельності безробітних), %	0,2207	0,2207	0,2207	0,2207	0,2207	0,0552
9	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб	0,2759	0,2759	0,2759	0,2759	0,2759	0,0552
10	Наявність житлового фонду в середньому на одну особу, м	0,1241	0,1241	0,1241	0,1241	0,1241	0,0621
11	Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків до ВВП,%	0,2069	0,2069	0,2069	0,2069	0,2069	0,0414
12	Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, відсотків до ВВП	0,2759	0,2759	0,2759	0,2759	0,2759	0,0552
13	Охоплення випускників 9-х класів повною середньою освітою, %	0,2414	0,2414	0,2414	0,2414	0,2414	0,0483
14	Валовий продукт у розрахунку на одну особу, грн.	0,1241	0,1241	0,1862	0,2483	0,3103	0,0621
15	Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), відсотків	0,2759	0	0	0	0	0,0552
16	Співвідношення мінімальної заробітної плати до середньої заробітної плати, %	0,1241	0,1655	0,1655	0,1655	0	0,0414
17	Загальний коефіцієнт народжуваності (на 1000 наявного населення)	0,2414	0,2414	0,2414	0,2414	0,2414	0,0483
18	Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря (стаціонарними та пересувними джерелами) в розрахунку на 1 кв. км, м ³ /1 км ²	0,1379	0,1379	0,1379	0,1379	0,1724	0,0345
19	Обсяг утворення твердих побутових відходів на 1 жителя міста, кг/особу	0,1655	0,1241	0,1655	0,1655	0,2069	0,0414
20	Кількість виявлених злочинів, од.	0,0414	0	0	0	0	0,0414
Інтегральний індекс соціальної безпеки міста		3,4207	3,0552	3,0552	3,1172	3,2552	1,00

Примітка. Розраховано автором

Порівняння отриманих фактичних значень з інтервальними значеннями інтегрального індексу можна здійснити за допомогою табл. 2.10. Наведені дані свідчать, що протягом усього аналізованого періоду рівень соціальної безпеки міста можна ідентифікувати як достатній.

Таблиця 2.10

Інтерпретація інтегрального індексу соціальної безпеки м. Хмельницького

Інтервали значень індексу	Інтерпретація рівня соціальної безпеки
0-1	катастрофічний рівень соціальної безпеки
1,1-2	критичний рівень соціальної безпеки
2,1-3	посередній рівень соціальної безпеки
3,1-4	достатній рівень соціальної безпеки
4,1-5	високий рівень соціальної безпеки

Примітка. Складено автором на основі [103]

Однак протягом його періоду спостерігалось його коливання (рис. 2.7). Розрахунок узагальненого інтегрального показника соціальної безпеки м. Хмельницького виявив тенденцію до його зростання протягом 2016-2017 рр., однак найменше значення він мав у 2014-2015 рр. і складав 3,06, що пов'язано із кризовими явищами в економіці України.

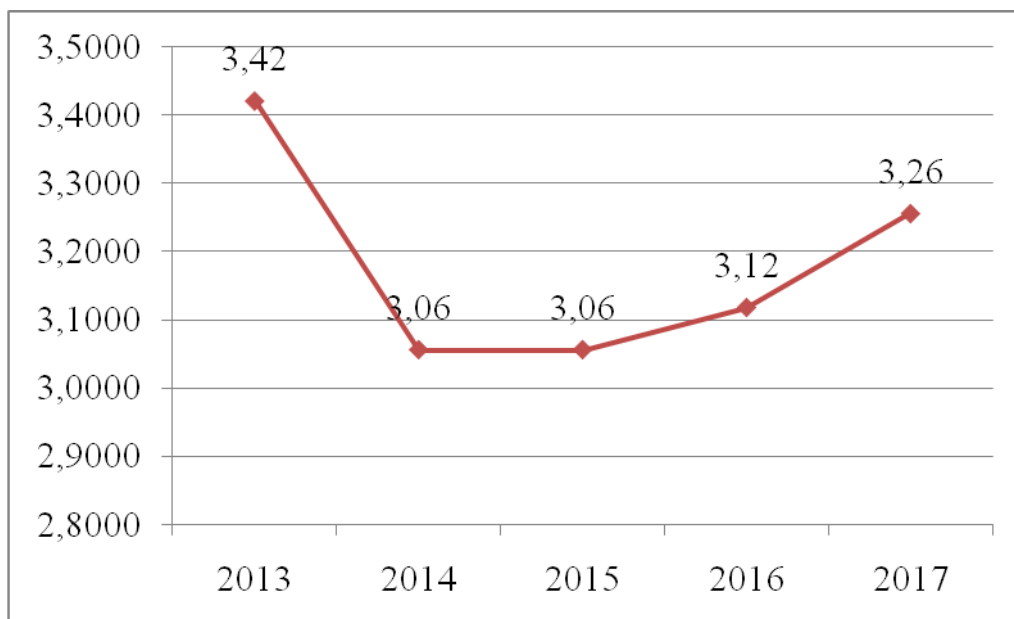

Рис. 2.7. Зміна інтегрального індексу соціальної безпеки м. Хмельницького

Примітка. Складено автором на основі власних розрахунків

Необхідно також відзначити, що в цілому індекс соціальної безпеки міста знизився у 2017 р. порівняно із 2013 р. на 0,16 пункти. Встановлено, що найбільш вагомими індикаторами негативного впливу на соціальну безпеку у 2017 р. є невідповідність середньої зарплати прожитковому мінімуму працездатних осіб; рівень пенсійного забезпечення громадян; співвідношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін; індекс споживчих цін, криміногенна ситуація в місті тощо.

Таким чином, проведені розрахунки дозволяють встановити не лише загальний рівень соціальної безпеки міста, але й визначити індикатори, які здійснюють позитивний та негативний вплив на рівень соціального розвитку місцевої громади, створюють загрози для її соціально-економічного розвитку в цілому. Це вимагає розробки комплексу організаційно-управлінських заходів, спрямованих на мінімізацію соціальних ризиків та стимулювання позитивних явищ у соціальній сфері міста.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ М. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

3.1. Формування моделі управління соціальною безпекою міста

Формування органами місцевого самоврядування засад соціальної безпеки міста передбачає розроблення ними підходу до аналізу соціально-економічних ризиків, що потребує послідовної реалізації етапів, які обґрунтовують формування ефективного комплексу заходів соціальної безпеки.

Перший етап полягає у визначенні основних, життєво важливих соціальних інтересів міської громади: стратегічних і тактичних цілей для досягнення доволіно обраного ними (а також органами місцевого самоврядування або органами державної влади) стану розвитку міста, що підлягає захисту з позиції соціальної убезпеченості: актуального або запланованого (тобто вибір свого роду «точки відліку»). На цьому етапі доцільно визначити досягнуті і прогностні параметри діяльності органів місцевого самоврядування щодо забезпечення розвитку міста як фіксованого стану його соціально-економічної системи. Подальша оцінка динаміки ризиків та загроз має проводитися відповідно до цього стану.

Другий етап полягає у визначенні аспектів життєдіяльності міської громади, що є найбільш вразливими (найменш захищеними) для міста як узагальненого об'єкта захисту. Для всіх параметрів і напрямів діяльності, визначених на першому етапі, органами місцевого самоврядування має бути встановлений перелік загроз та причин їх можливого виникнення. Третій етап - це оцінка ймовірності прояву (частоти реалізації) кожної із загроз з використанням одного з таких методів (або їх сукупності): емпіричної оцінки кількості проявів загрози за аналізований період; безпосередньої реєстрації

проявів загроз; оцінки частоти прояву.

Четвертий етап полягає в оцінці втрат, очікуваних у результаті реалізації будь-якої із загроз соціальної безпеці міста. Визначені розміри ймовірних втрат певною мірою залежать від рівня надійності методів захисту, що застосовуються в системі соціальної безпеки міста. На цьому етапі доцільно визначити обсяг необхідних бюджетних асигнувань.

П'ятий етап – аналіз та вибір методів захисту з проведенням їх вартісної оцінки та очікуваної ефективності. Вибір сукупності застосовуваних методів захисту (економічних, організаційних, програмних, технічних), кожен з яких можна реалізовувати різними способами (з використанням різних заходів), зумовить досягнення необхідного рівня надійності системи захисту, вони визначатимуть вартість, розміри втрат від можливого прояву загроз, а отже, і ефективність усієї системи соціальної безпеки.

В умовах системної кризи, що охопила сучасну Україну, характеристики зовнішнього середовища змінюються швидко. Органи місцевого самоврядування, на яких пропонується покласти основні повноваження щодо управління розвитком міст, мають застосовувати моделі та інструменти, що забезпечуватимуть своєчасне управління ймовірними ризиками. Очевидно, що ця модель або моделі повинні бути динамічними. Якщо в умовах децентралізації державного управління повноваження щодо гарантування соціальної безпеки міста будуть повністю покладені на органи місцевого самоврядування, вони ризикують стикнутися з відомим правилом, коли обрана стратегія стає оптимальною в п'яти-, десятирічній перспективі і неприйнятною – у більш тривалому горизонті планування. Це завдання є вкрай складним для органів місцевого самоврядування з огляду на наявний у їхньому розпорядженні методологічний інструментарій.

Необхідність оперативної обробки великих обсягів інформації обумовлює перехід від централізованого до децентралізованого (розподіленого) управління розвитком міста. Для міст як складних

соціальних систем більш доцільним видається не централізоване диктування управлінських рішень, спрямованих на захист інтересів окремого суб'єкта, а створення умов для забезпечення реалізації цих інтересів. Органи місцевого самоврядування як безпосередні представники міської громади можуть виконувати цю функцію максимально ефективно, адже вона закладена в їхній природі. Проте інструментарій її реалізації все ж потребує вдосконалення в частині розроблення механізмів стратегічного управління ризиками, зокрема соціального характеру.

Для оперативного і точного реагування на великий спектр можливих загрозливих ситуацій без залучення необґрунтовано високої кількості та обсягів внутрішніх ресурсів міста така система повинна бути розподіленою, децентралізованою. Сучасний інструментарій місцевого самоврядування має включати в себе ряд заходів не лише економічного характеру.

Зокрема, адміністративні заходи мають передбачати з'ясування причин порушень соціальної сфери міста, дотримання принципу особистої відповідальності за будь-які соціально важливі рішення, що приймаються; контроль за застосуванням соціально небезпечних технологій на території міста, ймовірний ризик від яких достатньо великий для соціально-економічної системи міста або окремих її елементів. Інформаційні заходи - своєчасне та повне забезпечення оперативною інформацією громадян та їх представницьких органів, що приймають соціально значущі рішення. Система освіти, сформована в місті, та сучасні інформаційні технології мають створювати можливості для реалізації таких заходів з метою посилення соціальної безпеки міста. Ці заходи у своїй сукупності утворюють інструментарій реалізації індивідуальної для кожного міста моделі управління соціальною безпекою, що обирається його органами місцевого самоврядування.

У теорії безпеки поширеним є наочне представлення методики розв'язання завдання забезпечення соціальної безпеки міст [49]. Особливий інтерес становить тривимірна графічна візуалізація у вигляді квадрантів

безпеки: потенційних загроз, об'єктів та засобів захисту. Квадрант безпеки дозволяє оцінити обмеження, що накладаються потребами й можливостями управлінської системи. Крім того, поверхня, що обмежує потреби безпеки, може мати формалізований опис. Її дослідження є окремим завданням для кожного об'єкта.

Графічно управління соціальною безпекою міста можна подати у вигляді тривимірної моделі (рис.3.1) [34, с. 11-18; 89, с. 32].

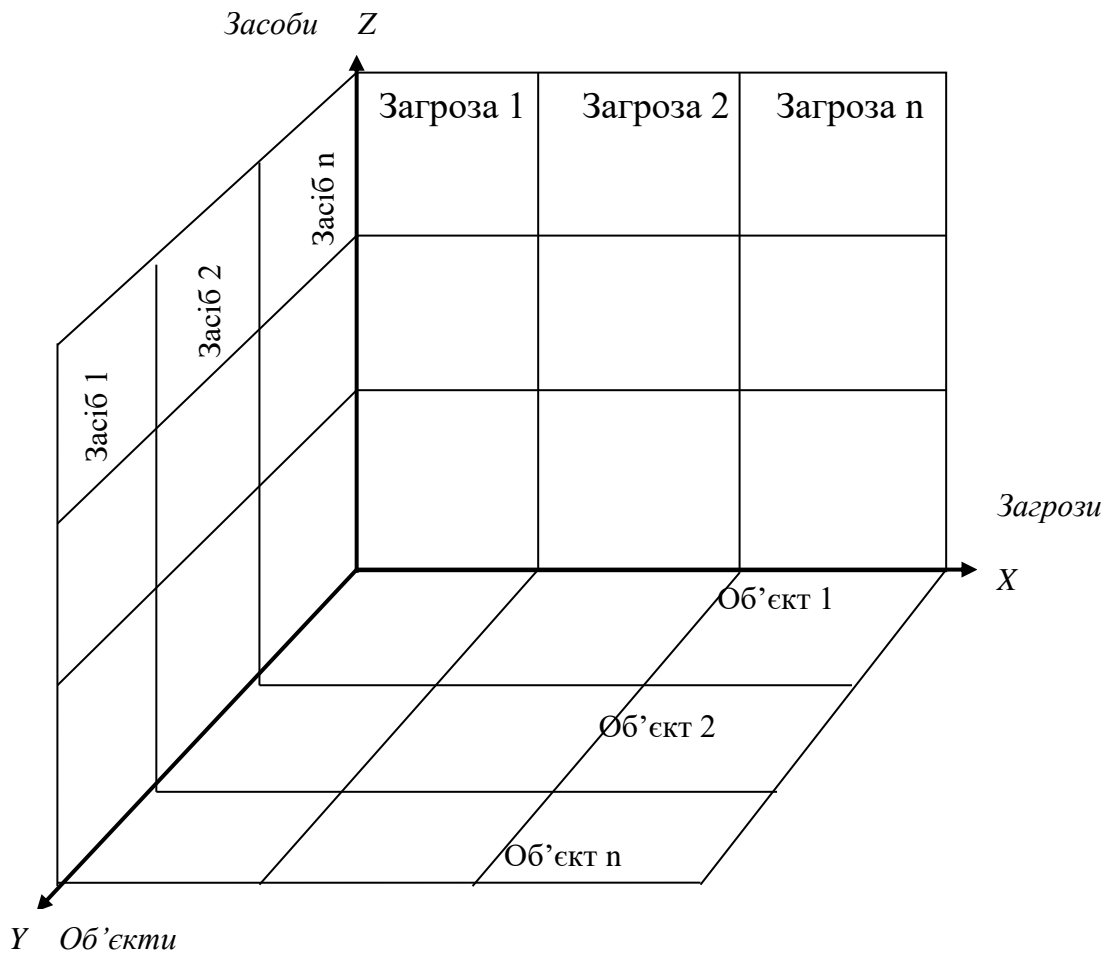

Рис. 3.1. Тривимірний графічний інтерфейс управління соціальною безпекою міста
Примітка. Запропоновано автором

Розрізи даної моделі за площинами XOY , XOZ і YOZ мають прикладне значення. На основі розрізу площини XOY можна виділити загрози, що є найбільш характерними для соціальної сфери міста, а також найбільш вразливі об'єкти, що підлягають першочерговому захисту та виробленню

відповідних управлінських підходів до їхнього забезпечення. Площина ХОZ дозволяє оцінити якість системи захисту за наявності того чи іншого виду загрози безпеці об'єкта. Використання площини YOZ дає можливість підібрати конкретні засоби захисту відповідно до характеру об'єкта, що потребує захисту.

Розглянемо принцип аналізу загроз соціальній безпеці м. Хмельницького. Об'єктами, що потребують захисту, візьмемо складові соціальної безпеки міста, які було проаналізовано вище: соціально-демографічна (рівень доходів, зайнятість населення, народжуваність, охорона здоров'я, забезпеченість житлом), гуманітарна (доступ до освітніх послуг); природно-екологічна та соціальна стабільність (криміногенна ситуація в місті) (табл. 3.1).

Основними загрозами в контексті нашого дослідження є: несприятливі умови життя в місті, сформовані дією політичних, демографічних, соціально-економічних; невисока якість життя та бідність громадян, обумовлені нерозвиненістю ринку праці, браком житла, роботи, низькими доходами, високими цінами споживчого кошику та медико-санітарного захисту тощо; негативна динаміка людського розвитку, що включає зниження рівня здоров'я та добробуту, зростання кількості кримінальних злочинів.

Основні засоби попередження, уникнення та нейтралізації наведених загроз: формування Хмельницькою міською радою на основі проведеного моніторингу та аналізу показників соціальної безпеки міста відповідних програм місцевого розвитку; формування їх тісних кооперативних зв'язків з підприємствами; активізація сил населення щодо підвищення власної залученості до громадського життя, сприяння прискоренню процесів соціалізації; організація формування джерел державної та зовнішньої цільової допомоги на розвиток містоутворювальних підприємств, що визначають рівень соціальної безпеки міста.

Таблиця 3.1

Розгортка куба складових соціальної безпеки м. Хмельницького

Розріз куба безпеки в площині XOY - «об'єкти захисту, загрози безпеці»				
Загрози Об'єкти	Несприятливі умови життя в місті	Низька якість життя громадян	Бідність населення	Негативна динаміка людського розвитку
Соціально-демографічна	+	-	+	-
Природно-екологічна сфера	+	+	-	-
Гуманітарна	+	+	+	+
Соціальна стабільність	+	+		+
Розріз куба безпеки в площині XOZ - «засоби захисту, загрози безпеці»				
Загрози Засоби	Несприятливі умови життя в місті	Низька якість життя громадян	Бідність населення	Негативна динаміка людського розвитку
Місцеві програми розвитку	+	+	-	+
Кооперація ОМС з підприємствами	+	+	+	+
Активізація ОМС дій населення	+	+	+	+
Державна та зовнішня допомога	+	+	+	-
Розріз куба безпеки в площині YOZ - «об'єкти захисту, засоби захисту»				
Засоби Об'єкти	Місцеві програми розвитку	Кооперація ОМС з підприємствами	Активізація ОМС дій населення	Державна та зовнішня допомога
Соціально-демографічна	+	+	-	+
Природно-екологічна сфера	+	-	+	+
Гуманітарна	+	+	+	+
Соціальна стабільність	+	+	+	+

Примітка. Складено автором

Таким чином, для кожного об'єкта, що потребує захисту, можна виявити припустиме поєднання ймовірних загроз, засобів і методів захисту на рівні міста. У цілому куб безпеки може мати будь-яку розмірність. Усі зазначені показники визначаються здебільшого кількістю їх класифікаційних ознак. Оскільки тривимірна модель є простою в сприйнятті й застосуванні, вона може передбачати певні модифікації. Зокрема, замість об'єктів захисту можна досліджувати суб'єкти його забезпечення.

У контексті завдань забезпечення соціальної безпеки м. Хмельницького приймаємо, що основним суб'єктом формування системи соціальної безпеки міста є Хмельницька міська рада. Проте з точки зору інституційного підходу як суб'єкти соціальної безпеки міста можна розглядати також соціальні служби, підприємства, організації та інші інститути соціального впливу.

Повертаючись до проблеми визначення розмірності, то розмірність куба не впливає на аналіз площинних (двовимірних) розрізів. Тому можна запропонувати відповідний методологічний підхід, який дозволить обґрунтовувати результати аналізу розрізів куба безпеки. Характеризуючи обраний розріз, слід мати на увазі, що його елементи відрізняються великим різноманіттям як за цілями свого призначення, так і за набором характеристик. Тобто це завдання аналізу масиву багатовимірних даних, кожен елемент множини можна розглядати як систему з великою кількістю внутрішніх характеристик. Тому для їх опису потрібна така модель даних, яка дозволила б урахувати цю багатовимірність та не була б при цьому дуже складною.

Управління соціальною безпекою м. Хмельницького можна звести до аналізу його внутрішнього середовища та потенційних можливостей (з використанням моделі «куб безпеки»), з виробленням системи заходів прогнозування та уникнення загроз соціальній безпеці. При цьому відправною точкою реалізації цього завдання є усвідомлення того, що соціальна безпека міста є таким станом його розвитку, якому характерна позитивна сталість соціально-економічних процесів і в якому сформовано

інструментарій виявлення потенційних загроз соціальній безпеці та протидії їм.

Належне управління розвитком м. Хмельницького може бути організовано лише тоді, коли способи вивчення та управління ризиками й потенційними загрозами стануть багатофункціональними. Відповідний підхід повинен мати атрибути необхідної і достатньої багатоваріантності. Це означає, що успішно впоратися з різноманітністю об'єкта управління – соціальної сфери міста – може тільки керуюча система (зокрема місцева рада), яка сама володіє достатнім інструментарієм – методами пізнання і впливу на об'єкт управління.

3.2. Концептуальні засади підвищення рівня соціальної безпеки міста

Реалізація соціальної безпеки визначає необхідність формування нових раціональних стандартів життя. У зв'язку із цим на всіх етапах як формування, так і реалізації безпекоорієнтованої соціальної політики особливе значення має створення й удосконалення системи соціальних стандартів, які являють соціальні й фінансові норми та нормативи, відповідно до яких визначається структура й обсяг бюджетних витрат. Ці стандарти має бути закладено в напрями змін регіональної політики, передбачені Стратегією економічного розвитку держави.

Формування соціальної безпеки міста як складової економічної безпеки держави в сучасних умовах має ряд особливостей планування та організації: економічного забезпечення національних і територіальних інтересів громадян; подолання загроз суб'єктивно-функціонального порядку, обумовлених прорахунками регулювання; посилення загроз впливу інтеграційних та глобалізаційних процесів, що вимагає розроблення відповідних заходів стабілізації на місцевому рівні.

Тому постає питання про визначення заходів, методів і механізмів, які дозволили б ефективно попереджувати потенційні та нейтралізувати наявні загрози й ризики національним інтересам, що є наслідками недостатньої ефективності впровадження державної соціальної політики.

Одним із найважливіших критеріїв соціальної безпеки є дотримання балансу життєво важливих інтересів особи, групи, суспільства, держави, їх взаємна відповідальність у її забезпеченні. Погоджуємося з думкою багатьох вітчизняних експертів та фахівців про те, що стан системи соціальної безпеки в Україні повинен охоплювати показники збереження життєво необхідних соціальних складових функціонування суспільства і держави, а також передбачати можливість здійснення індикативного регулювання соціальних процесів. На нашу думку, механізм розроблення й дослідження системи таких показників та індикаторів повинен сприяти виявленню й оцінюванню ступеня та міри соціальних загроз у системі пріоритетів економічного розвитку держави, що дозволить виявити найбільш небезпечні процеси і деформаційні тенденції у процесі соціально-економічного розвитку.

Складність процесів формування та реалізації системи забезпечення соціальної безпеки потребують високої сумісності й скоординованої діяльності всіх її елементів, своєчасного та ефективного управління, побудованого на системному, процесоорієнтованому підході.

Нами сформовано послідовність забезпечення формування соціальної безпеки міста, використання якої дозволить вчасно виявити та мінімізувати вплив потенційних загроз на місцевому рівні (рис. 3.1).

Перший етап формування соціальної безпеки передбачає виявлення кризових явищ та встановлених залежностей на основі визначених змін у соціально-економічному розвитку міста шляхом діагностування стану соціальної безпеки. Процес полягає у системному оцінюванні результативності соціально-економічного розвитку; виявленні ризиків і загроз; отриманні вичерпної інформації про стан соціальної безпеки міста. Для цього використовуються такі методи, як експертне соціологічне

опитування з метою виявлення потенційних загроз; моніторинг, який являє собою інформаційно-аналітичну систему спостережень за динамікою показників соціально-економічної безпеки та внаслідок серйозних диспропорцій і суперечностей, нестачі фінансових ресурсів у державі має особливе значення у системі діагностування; метод порівнянь, котрий дозволяє схарактеризувати одне явище через інше, оцінити ефективність формування соціальної політики та визначити відхилення соціальних індикаторів від порогових значень, установити їхні причини; економіко-математичні методи, що дозволяють розв'язати завдання економічного оцінювання досліджуваного об'єкта на основі теорії ймовірності й математичної статистики. Таким чином, на 1-му етапі процесу формування соціальної безпеки ми виявляємо кризові явища на основі проведеного соціального моніторингу.

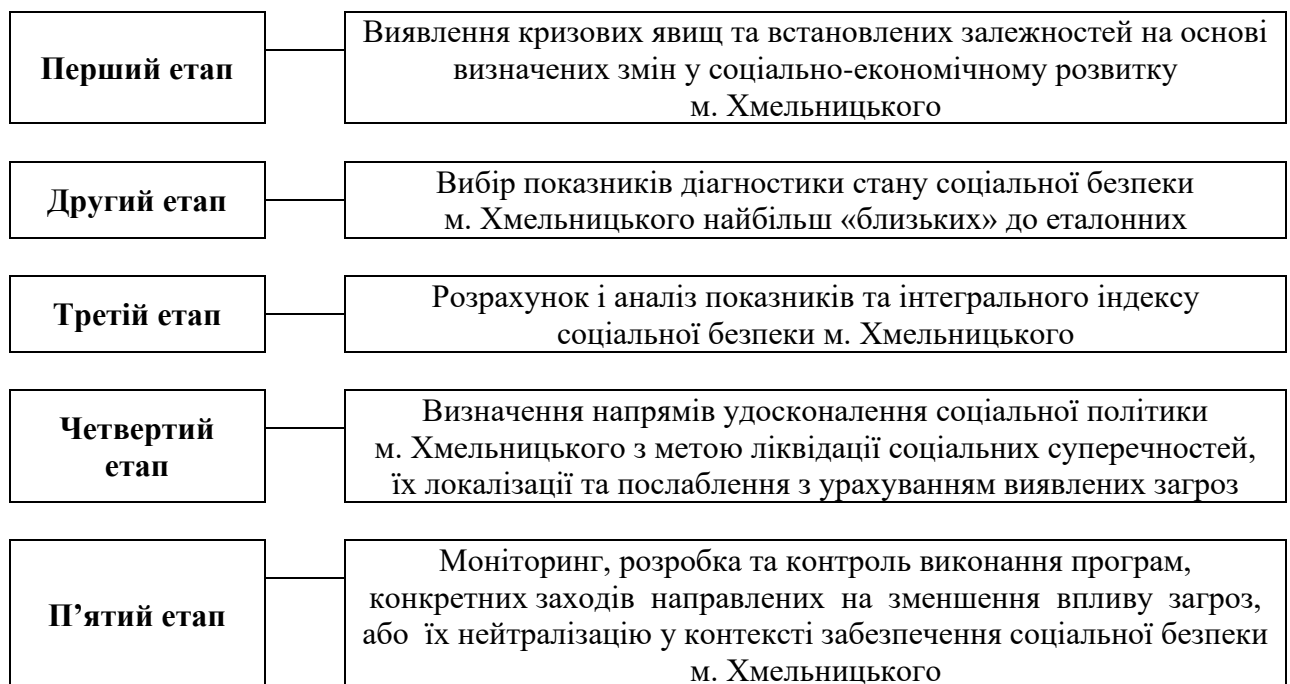

Рис. 3.1. Послідовність заходів щодо забезпечення соціальної безпеки м. Хмельницького

Примітка. Сформовано автором

Другий етап передбачає вибір показників діагностики стану соціальної безпеки міста. З урахуванням даних соціального моніторингу сформовано

множину індикаторів діагностики соціальної безпеки, що характеризують зайнятість населення, доходи та витрати населення, споживання продуктів харчування, рівень освіти й виховання, забезпеченість матеріальними благами, антисуспільні прояви, стан довкілля.

Наступний, четвертий етап, формування соціальної безпеки міста включає розрахунок і аналіз індикаторів та інтегрального показника соціальної безпеки. Відповідно до запропонованого методичного підходу до діагностування стану соціальної безпеки міста, після формування множини індикаторів здійснено процедуру визначення характеристичних (оптимальних, порогових та граничних) значень з наступною нормалізацією індикаторів соціальної безпеки.

Установлення інтегрального показника, аналіз його динаміки та складових соціальних індикаторів слугує інформаційною базою для визначення напрямів удосконалення соціальної політики міста. У зв'язку із цим наступним етапом процесу забезпечення соціальної безпеки регіону є моніторинг, розроблення та контроль виконання програмного забезпечення, тобто здійснюється оцінювання вжитих заходів щодо забезпечення соціальної безпеки.

На основі аналізу соціально-економічних процесів у контексті економічного розвитку держави, здійсненого у другому розділі роботи, нами визначено проблеми забезпечення соціальної безпеки міста, які набувають особливої гостроти через існування таких причин:

- низький рівень та якість життя населення міста, недостатність доходів для повноцінного харчування, відпочинку, якісного медичного обслуговування;
- несприятливі житлово-побутові умови;
- значний рівень інфляції, внаслідок чого знецінюються грошові доходи населення;
- критичний рівень пенсійного забезпечення громадян (мінімальна пенсія менша за прожитковий мінімум доходів громадян);

- вище за середній рівень безробіття по місту.

Доведено, що одним із перспективних напрямів забезпечення соціальної безпеки є ефективне застосування заходів регіональної соціальної політики, яке стає вагомим інструментом просторового регулювання соціально-економічного розвитку, особливо в соціальній, екологічній сферах, де дія ринкових важелів є обмеженою [46]. У зв'язку із цим саме механізми регіональної політики як важливого елемента загальнонаціональної стратегії дозволяють активізувати внутрішні потенціали регіонів для соціально-економічного зростання територій і держави в цілому.

Відповідно до проведеного аналізу індикаторів соціальної безпеки та аналізу суб'єктивної оцінки захищеності населення м. Хмельницького від загроз було встановлено, що необхідною умовою забезпечення високого рівня соціальної безпеки міста є здійснення обґрунтованої регіональної соціальної політики, основними напрямками якої є політика соціального захисту, політика зайнятості, освітня, політика охорони здоров'я та житлова (рис. 3.2). Невідповідність соціальних показників пороговим значенням визначила необхідність аналізу заходів щодо поліпшення ситуації у зазначених сферах соціальної політики.

Виконаний аналіз дозволив нам сформуванню переліку пріоритетів у сфері формування соціальної безпеки м. Хмельницького. Так, з метою підвищення соціального захисту населення необхідно здійснювати такі заходи:

- забезпечити максимальну інтеграцію осіб з обмеженими можливостями у суспільство;
- своєчасно та в належному обсязі надавати соціальну допомогу особам, які її потребують;
- надавати пільги, передбачені чинним законодавством;
- забезпечувати соціальний захист безпритульних осіб та адаптацію осіб, звільнених з місць позбавлення волі.

Пріоритетні напрями забезпечення соціальної безпеки м. Хмельницького

Зростання добробуту населення, забезпечення громадян якісними та доступними соціальними послугами

Заходи

Соціальний захист населення

- забезпечити максимальну інтеграцію осіб з обмеженими можливостями у суспільство;
- своєчасно та в належному обсязі надавати соціальну допомогу особам, які її потребують;
- надавати пільги, передбачені чинним законодавством;
- забезпечувати соціальний захист безпритульних осіб та адаптацію осіб, звільнених з місць позбавлення волі.

Пенсійне забезпечення

- своєчасне фінансування виплати пенсій;
- забезпечення оперативності перерахунку пенсій та проведення пояснювальної роботи серед її отримувачів;
- підвищення платіжної дисципліни платників єдиного внеску та цільове використання пенсійних коштів;
- активізація роботи з роботодавцями щодо легалізації заробітної плати.

Житлова політика

- сприяння молодіжному житловому кредитуванню;
- контроль за діяльністю забудовників;
- зростання рівня житлового забезпечення осіб, що знаходяться на черзі;
- поліпшення житлових умов осіб, які потребують цього в першу чергу (багатодітні сім'ї, особи з соціально незахищених верств населення, як проживають у аварійних приміщеннях)
- проведення капітального ремонту житлових приміщень за рахунок коштів місцевого бюджету.

Охорона здоров'я

- забезпечення рівного та справедливого доступу всіх членів суспільства до необхідних медичних послуг;
- поліпшення стану здоров'я громадян;
- підвищення рівня задоволеності населення міста якістю надання медичної допомоги;
- підвищення якості та доступності медичної допомоги на всіх рівнях, насамперед первинної медико-санітарної.

Підтримка сім'ї, дітей та молоді

- забезпечення соціальної підтримки багатодітних сімей і дітей з багатодітних сімей;
- здійснення заходів щодо стимулювання народжуваності в місті;
- здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї та протидії торгівлі людьми;
- підвищення якості й доступності послуг з оздоровлення та відпочинку;
- забезпечення дієвого контролю за підготовкою і проведенням оздоровлення та відпочинку дітей;
- пропаганда та формування здорового способу життя; утвердження патріотизму, духовності, моральності та формування загальнолюдських цінностей у молодіжному середовищі;
- створення сприятливого середовища для забезпечення зайнятості молоді;
- утвердження гендерної рівності в українському суспільстві.

Зайнятість населення

- підвищення рівня зайнятості населення та посилення мотивації до легальної зайнятості;
- стимулювання створення нових робочих місць;
- підвищення якісних критеріїв професійної компетенції, спрямування системи професійної підготовки кадрів на забезпечення відповідності рівня конкурентоспроможності робочої сили вимогам інвестиційного та інноваційного розвитку економіки;
- спрямування зайнятості соціально вразливих категорій населення і в першу чергу молоді та осіб з інвалідністю;
- регулювання внутрішньої трудової міграції.

Освітня політика

- підвищення рівня охоплення дітей дошкільною освітою та поліпшення її якості, забезпечення обов'язкової дошкільної освіти для дітей старшого шкільного віку;
- підвищення якості загальної середньої освіти; сприяння освіті осіб з особливими потребами та впровадження інклюзивного навчання;
- сприяння освіті представників національних меншин;
- підвищення рівня охоплення позашкільною освітою дітей шкільного віку та поліпшення її якості;
- приведення якості професійно-технічної освіти відповідно до потреб економіки; забезпечення оптимального рівня якості вищої освіти згідно з європейськими стандартами.

Підвищення рівня життя населення м. Хмельницького на основі зростання його доходів, підвищення рівня зайнятості, стабільності соціального захисту громадян

Рис. 3.2. Пріоритетні напрями забезпечення соціальної безпеки м. Хмельницького

Примітка. Складено автором

Реалізація зазначених завдань має передбачати досягнення таких кількісних критеріїв: надання пільг згідно із законодавством України близько 24 тис. осіб із числа окремих категорій громадян, які перебувають на обліку в Єдиному державному автоматизованому реєстрі осіб, котрі мають право на пільги; стовідсоткове охоплення громадян похилого віку та інвалідів соціальними послугами територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг); продовження успішної роботи Хмельницького міського центру соціальної підтримки та адаптації й надання різних видів послуг більше ніж 15 тис. осіб.

Зростання добробуту населення м. Хмельницького шляхом поліпшення пенсійного забезпечення передбачає:

- своєчасне фінансування виплати пенсій;
  - забезпечення оперативності перерахунку пенсій та проведення пояснювальної роботи серед її отримувачів;
  - підвищення платіжної дисципліни платників єдиного внеску та цільове використання пенсійних коштів;
  - активізація роботи з роботодавцями щодо легалізації заробітної плати.
- У зв'язку із цим основними завданнями визначено:
- зростання обсягів надходження власних коштів шляхом збільшення фонду оплати праці, на який нараховується єдиний внесок;
  - здійснення заходів щодо легалізації заробітної плати та зайнятості населення;
  - забезпечення оплати праці кожного найманого працівника залежно від його трудового внеску та не менше за встановлений законодавством мінімальний рівень оплати праці;
  - забезпечення своєчасної сплати страхових внесків та погашення існуючої заборгованості до Пенсійного фонду.

У контексті підвищення соціальних стандартів особливої актуальності набуває підтримка сім'ї, дітей та молоді в місті. Тому основними завданнями нами визначено:

- забезпечення соціальної підтримки багатодітних сімей і дітей з багатодітних сімей;
- здійснення заходів щодо стимулювання народжуваності в місті;
- здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї та протидії торгівлі людьми;
- підвищення якості й доступності послуг з оздоровлення та відпочинку;
- забезпечення дієвого контролю за підготовкою і проведенням оздоровлення та відпочинку дітей;
- пропаганда та формування здорового способу життя; утвердження патріотизму, духовності, моральності та формування загальнолюдських цінностей у молодіжному середовищі;
- створення сприятливого середовища для забезпечення зайнятості молоді;
- утвердження гендерної рівності в українському суспільстві.

До основних завдань стосовно поліпшення політики охорони здоров'я м. Хмельницького віднесемо:

- забезпечення рівного та справедливого доступу всіх членів суспільства до необхідних медичних послуг;
- поліпшення стану здоров'я громадян;
- підвищення рівня задоволеності населення міста якістю надання медичної допомоги;
- підвищення якості та доступності медичної допомоги на всіх рівнях, насамперед первинної медико-санітарної.

Кількісними критеріями, що свідчатимуть про реалізацію цілей, встановлено:

- забезпечення диспансерним доглядом 92% вагітних;
- підвищення рівня народжуваності до 10,0 на 1000 населення;
- збільшення показника умовного здоров'я (питомої ваги осіб, визнаних умовно здоровими в загальній кількості населення) до 33%;

- підвищення частки лікарів загальної практики у загальній чисельності лікарів до 8 - 10%;

- доведення показника охоплення щепленнями цільових груп населення проти керованих інфекційних захворювань до 95%

В освітній політиці основними завданнями нами визначено:

- підвищення рівня охоплення дітей дошкільною освітою та поліпшення її якості, забезпечення обов'язкової дошкільної освіти для дітей старшого шкільного віку;

- підвищення якості загальної середньої освіти; сприяння освіті осіб з особливими потребами та впровадження інклюзивного навчання;

- сприяння освіті представників національних меншин;

- підвищення рівня охоплення позашкільною освітою дітей шкільного віку та поліпшення її якості;

- приведення якості професійно-технічної освіти відповідно до потреб економіки; забезпечення оптимального рівня якості вищої освіти згідно з європейськими стандартами.

Кількісними критеріями реалізації зазначених цілей слугуватимуть:

- збільшення показника охоплення дітей різними формами дошкільної освіти - до 90%;

- збільшення показника охоплення позашкільною освітою дітей шкільного віку - до 34%;

- збільшення показника охоплення випускників шкіл вищою освітою - до 60%;

- чистий показник охоплення початковою освітою дітей 6 - 9 років, а також чистий показник охоплення повною загальною середньою освітою становитиме 99,9%.

Житлова політика спрямована на забезпечення населення житлом, створення безпечних умов проживання, створення системи ефективного управління житлом та підприємствами житлово-комунального господарства; розвиток конкурентного середовища на ринку житлово-комунальних послуг.

З метою поліпшення житлової політики в м. Хмельницькому та підвищення рівня забезпеченості населення житлом нами визначено такі цілі:

- сприяння молодіжному житловому кредитуванню;
- контроль за діяльністю забудовників;
- зростання рівня житлового забезпечення осіб, що знаходяться на черзі;
- поліпшення житлових умов осіб, які потребують цього в першу чергу (багатодітні сім'ї, особи з соціально незахищених верств населення, як проживають у аварійних приміщеннях)
- проведення капітального ремонту житлових приміщень за рахунок коштів місцевого бюджету.

До основних напрямів політики зайнятості м. Хмельницького належать:

- підвищення рівня зайнятості населення та посилення мотивацій до легальної зайнятості;
- стимулювання створення нових робочих місць;
- підвищення якісних критеріїв професійної компетенції, спрямування системи професійної підготовки кадрів на забезпечення відповідності рівня конкурентоспроможності робочої сили вимогам інвестиційного та інноваційного розвитку економіки;
- спрямування зайнятості соціально вразливих категорій населення і в першу чергу молоді та осіб з інвалідністю;
- регулювання внутрішньої трудової міграції.

Кількісними критеріями для оцінювання ефективності реалізації поставлених завдань слугуватиме:

- збільшення обсягів працевлаштування за сприяння служби зайнятості;
- забезпечення професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації для 10 тис. безробітних;
- активізація розвитку підприємницької ініціативи шляхом збільшення чисельності осіб, які отримують допомогу по безробіттю одноразово для

організації підприємницької діяльності;

- підвищення рівня охоплених активними заходами сприяння зайнятості.

Одночасно поліпшення ситуації щодо забезпечення соціальної безпеки можливе за умови фінансування перелічених заходів та економічного зростання міста. Тому поряд із реформуванням соціальної політики в контексті забезпечення соціальної безпеки в ринкових умовах виникає необхідність в активності суспільства щодо зменшення загроз. Неспроможність держави одноосібно своєчасно реагувати на загострення існуючих загроз та появу нових потребує узгодженої процедури соціального партнерства, під яким розуміють цивілізовану форму суспільних відносин у соціально-трудовій сфері, що забезпечує узгодження і захист інтересів працівників, роботодавців, органів державної влади, місцевого самоврядування шляхом укладення договорів і прагнення досягнення консенсусу щодо найважливіших напрямів соціально-економічного розвитку [].

Перспективні напрями вдосконалення соціального захисту на місцевому рівні полягають у розвитку соціального діалогу з приватними і публічними інституціями з метою забезпечення найбільш повного представництва існуючих груп інтересів на всіх рівнях системи державної регіональної політики з метою забезпечення соціальної безпеки. Такий діалог сприятиме посиленню взаємної відповідальності всіх учасників суспільного життя, створюючи умови для подальшого стабільного розвитку суспільства, заснованого на врахуванні якнайширшого кола соціальних інтересів.

Соціальній відповідальності притаманні такі риси: вона є засобом гарантування та охорони суспільних відносин; встановлюється певними суб'єктами й гарантується певними засобами; є засобом гарантування прав людини та суспільних інтересів; є елементом надбудови суспільства, що залежить від рівня розвитку економічних, політичних і суспільних відносин; має динамічний характер, тобто розвивається та трансформується разом із

суспільними відносинами; регламентується певним різновидом соціальних норм; має функціональну спрямованість.

У контексті забезпечення соціальної безпеки соціальна відповідальність бізнесу розглядається на трьох основних рівнях:

1. Дотримання законних зобов'язань перед державою і суспільством (офіційне оформлення з легальною виплатою заробітної плати працівнику, сплата податків, охорона здоров'я і безпека праці, права працівників, права споживачів, екологічні норми) та галузевих стандартів.

2. Мінімізація або усунення негативного впливу бізнесу на суспільство й управління ризиками (порушення прав людини, забруднення навколишнього середовища).

3. Посилення позитивного впливу бізнесу на суспільство і створення цінностей через інновації, інвестиції та партнерство, спрямовані на соціальний та екологічний добробут (створення робочих місць, соціальний та економічний розвиток, соціальний захист, вирішення конфліктів).

Одним із найбільш важливих аргументів на користь необхідності впровадження соціальної відповідальності у практику діяльності підприємства є те, що соціальна відповідальність традиційно визначається як активний чинник підвищення конкурентоспроможності підприємства та водночас як ефективна стратегія зростання добробуту населення й досягнення збалансованого розвитку.

Посилення необхідності застосування соціальної відповідальності держави за стан соціальної безпеки потребує визначення механізму її запровадження. Соціальна відповідальність держави буде спрацьовувати за умови розвитку демократичних засад державного управління, при становленні партнерських відносин між гілками влади та підвищенні рівня довіри до влади.

Для становлення й запровадження соціальної відповідальності в Україні на місцевому рівні необхідно внести зміни до законодавчого забезпечення, зокрема законів України «Про місцеве самоврядування», «Про

місцеві державні адміністрації» щодо конкретизації компетенції, повноважень, обов'язків та відповідальності місцевих органів влади й місцевого самоврядування щодо забезпечення людського та соціального розвитку; удосконалити систему підвищення кваліфікації держслужбовців, забезпечити її спрямованість на першочерговість досягнення соціальних цілей при формуванні й реалізації регіональної політики. Отже, соціальна відповідальність - це суттєва і невід'ємна складова забезпечення соціальної безпеки.

Таким чином, метою забезпечення соціальної безпеки регіону є створення передумов підвищення стандартів життя, відповідно до чого пріоритетними напрямками поряд із забезпеченням сталого економічного розвитку, розвитком базових секторів і галузей виробництва, створенням сприятливих умов господарювання та розвитком і модернізацією інфраструктури визначено: забезпечення охорони здоров'я, освіти, соціальної підтримки, зайнятості та пенсійного забезпечення. Отже, з метою забезпечення соціальної безпеки актуальним є запровадження сучасних практик взаємодії держави, бізнесу і суспільства, які дозволили б посилити взаємну відповідальність усіх учасників суспільного життя, створити умови для подальшого стабільного розвитку суспільства, заснованого на врахуванні якнайширшого кола соціальних інтересів.

3.3. Розвиток міжсекторного соціального партнерства як засобу підвищення рівня соціальної безпеки міста

Сучасний стан місцевої соціальної політики недостатньо відображає ті соціальні пріоритети, обов'язковість яких проголошена на найвищому рівні. У соціальній сфері без належної уваги залишається значна кількість деструктивних процесів і явищ. Їх ліквідація є нагальною потребою і вимагає від суспільства масштабних фінансових, трудових, інтелектуальних й інших ресурсів, мобілізувати які традиційними інструментами державного

регулювання і лише державними зусиллями виявляється вкрай важко. За таких умов подальша розбудова ефективної моделі соціального розвитку на місцевому рівні залежить від того, наскільки успішним буде пошук інноваційних механізмів реалізації її соціальної політики. Указана необхідність синтезує комплексне завдання застосування нових підходів до здійснення соціальної інвестування на місцевому рівні.

Перехід до інноваційної соціально-орієнтованої економіки передбачає побудову ефективних механізмів взаємодії громади, бізнесу та держави, спрямованих на координацію зусиль усіх сторін, забезпечення врахування інтересів різних соціальних груп суспільства та бізнесу при розробці та проведенні соціально-економічної політики. Задачу розвитку міжсекторної соціальної взаємодії покликано вирішувати партнерства розвитку місцевості, які є загально визнаними унікальними формами взаємодії громади, бізнесу та держави, що спрямовані на координацію зусиль усіх сторін, забезпечення врахування інтересів різних соціальних груп суспільства та бізнесу при розробці та проведенні соціально-економічної політики. Партнерства соціального розвитку місцевості можуть створюватись у різноманітних формах: зони соціального підприємництва, державно-приватне партнерство, соціальне замовлення, фонди соціально відповідальних інвестицій, фонди місцевих громад тощо. Як правило, до таких партнерств входять представники: місцевих органів влади, бізнесу, депутати у парламент від зазначеного округу, представники навчальних закладів, громадських організацій, діючих агентств регіонального розвитку та інших інститутів розвитку територій, торгових та промислових палат, служб зайнятості тощо [54].

Упровадження міжсекторного партнерства як пошук шляхів оптимальної взаємодії органів місцевого самоврядування з територіальними громадами потребує обґрунтування напрямків його подальшого розвитку для підвищення результативності інвестування у розвиток соціальної сфери (табл.3.2).

Таблиця 3.2

Забезпечення розвитку міжсекторного соціального партнерства як механізму активізації соціального інвестування

Напрямок	Заходи/Результати
1	2
Сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу	
Створення організаційно-інституційної бази для реалізації соціальних проектів	Створення (на конкурсній основі) Центру корпоративної соціальної відповідальності для забезпечення систематичної та планової роботи у сфері реалізації соціальних проектів та доброчинності на місцевому рівні на основі сформованої ресурсної та інституційної бази. Формування концепції та планів роботи Центру, формування банку проектів тощо.
Впровадження конкурсу «Корпоративний донор м. Хмельницького»	Необхідним є розробка порядку організації та проведення конкурсу (номінації умови участі, критерії оцінки, система стимулювання переможцям тощо). Результатом конкурсу стане рейтинг компаній, складений на основі даних за обсягом виділених благодійних коштів, сегментований за розмірами компаній, галузей економіки тощо. За підсумками конкурсу виявляються кращі практики та переможці номінацій у сфері реалізації благодійних програм і соціальних інвестицій компаній. На основі матеріалів зібраних в ході реалізації конкурсу, необхідним є підготовка брошури з описом кращих практик корпоративної благодійності.
Удосконалення механізму соціального замовлення	Деталізоване опрацювання усіх практичних процедур розробки та реалізації цільових соціальних програм і формування соціального замовлення; визначення критеріїв і норм оцінки додержання процедур і контролю якості надання соціальних послуг; контроль та моніторинг ефективності соціального замовлення
Розробка механізму підтримки розвитку соціального підприємництва	
Формування організаційно-інституційних умов	Розробка стратегії розвитку соціального підприємництва в м. Хмельницькому. Створення Центру підтримки та розвитку соціального підприємництва, формування планів роботи центру, формування бази соціальних підприємств, розробка процедур відбору підприємств з метою надання підтримки тощо.
Визначення механізмів стимулювання	Стимулювання соціального підприємництва шляхом погашення відсотків за кредитами соціальних підприємств чи соціально-орієнтованих підприємств, на розвиток діяльності за рахунок обласного бюджету
Забезпечення методичної та інформаційної підтримки	Розробка та реалізація програм навчальних заходів для потенційних або зацікавлених підприємців Поширення позитивної інформації про соціальне підприємництво, про міжнародний досвід і здобутки нечисленних соціально-підприємницьких ініціатив в Україні
Розширення сфери державно-приватного партнерства	
Визначення пріоритетних об'єктів соціальної інфраструктури, які можуть бути учасниками спільної діяльності	Визначення кола можливих об'єктів та суб'єктів такого партнерства, уточнення питання розподілу сфер відповідальності та ризиків між приватними та державними партнерами тощо

Продовження табл. 3.2

Удосконалення організаційно-правових інструментів реалізації державно-приватного партнерства	Об'єднання технічних, фінансових, трудових і управлінських ресурсів бізнесу та держави з метою реалізації суспільно значимих проектів у соціальній сфері, що дозволить залучити додаткові джерела інвестицій, оптимізувати витрати та створити умови для прискореного інноваційного розвитку галузі, забезпечити становлення конкурентного середовища на ринку соціальних послуг, підвищити їх якість та доступність

Примітка. Запропоновано автором.

Збалансований розвиток системи соціального інвестування в м. Хмельницькому можливий лише за умови участі в ньому всіх секторів місцевої економіки, що реалізується через інститут соціального партнерства та соціальної відповідальності. Соціально відповідальні бізнес-структури міста, для яких реалізація соціальних інвестиційних проектів та програм є невідомою частиною господарської діяльності, потребують оцінки такої активності.

На покращення матеріального становища та підвищення рівня якості життя в сучасних складних соціально-економічних умовах доцільно спрямувати й першочергові завдання з активізації зусиль навколо ідей соціальної відповідальності і підтримки критичних сфер життєзабезпечення на місцевому рівні, що потребує [1, с. 30; 35; 6, с. 15]:

- зміна суспільної свідомості щодо розуміння змісту, значимості соціальної відповідальності для розвитку соціально орієнтованої держави, а серед самих підприємців – стратегічного значення соціально відповідальної позиції для зміцнення конкурентоспроможності компаній на ринку та довгострокового сталого розвитку;

- формування нормативної бази, яка забезпечить зацікавленість бізнесу у впровадженні соціальних програм, а також розробка економічних механізмів, які стимулюють розвиток соціальної відповідальності;

- розробки і впровадження стратегії і програми зростання соціальної відповідальності бізнесу у м. Хмельницькому на період до 2025 року, де були б визначені мета, цілі, завдання та заходи зі створення належних умов для

розвитку соціальної відповідальності бізнесу на місцевому рівні, вибудовування партнерських відносин бізнесу, суспільства і держави;

- реалізації сукупності організаційно-економічних заходів, спрямованих на формування соціально-орієнтованого бізнес-середовища: надання податкових (місцеві податки і збори) та інвестиційних стимулів; здійснення інформатизації суб'єктів підприємництва про доцільність дотримання і перспективи соціальної відповідальності; дослідницька і навчально-методична підтримка; використання принципів соціальної відповідальності підприємництва у системі державних закупівель; сприяння розвитку систем управління, пов'язаних із соціальною відповідальністю; розробка кодексів поведінки; підтримка нефінансової звітності; заохочення соціально відповідального інвестування;

- створення партнерської мережі, в рамках якої учасники отримують широкі можливості для просування корпоративної репутації на місцевому та макроекономічному рівнях;

- реалізації просвітницьких заходів з поширення інформації про соціальну відповідальність, обміну досвідом і позитивними практиками у цій сфері з-поміж населення, суб'єктів господарювання та влади, надання консультативної та інформаційної підтримки для осіб, які планують започаткувати соціальне підприємництво, особливо на субрегіональному рівні; впровадження методологічних основ надання допомоги у плануванні та реалізації конкретних соціальних проектів та програм, реалізації корпоративних систем соціальної відповідальності;

- формування регіональної та місцевої інфраструктури підтримки соціальної відповідальності, у т. ч. шляхом створення центру підтримки та розвитку соціального підприємництва, формування банку даних соціальних та екологічних ініціатив, в реалізації яких могли б взяти участь державні органи влади, громадські організації та підприємницькі структури;

- впровадження в м. Хмельницькому пілотних проектів та розробки механізму використання коштів міських конкурсних програм для співфінансування проектів соціально відповідальних компаній;

- запровадження механізму надання об'єднаннями роботодавців, профспілками, громадськими об'єднаннями та благодійними організаціями міста соціальних послуг на конкурсних засадах.

В умовах обмежених фінансових ресурсів актуалізується завдання пошуку додаткових фінансових джерел для забезпечення власних повноважень органів місцевого самоврядування. Це передбачає пошук резервів збільшення бюджетного потенціалу регіонів, а також ефективне використання наявних фінансових ресурсів за умови планування видатків місцевих бюджетів із застосуванням нових методів бюджетування. З огляду на зазначене важливо, з одного боку, вирішити проблему підвищення фінансової самодостатності адміністративно-територіальних одиниць, а з іншого – забезпечити вирішення соціальних проблем. Одним із напрямів її розв'язання стає розширення повноважень місцевих органів влади щодо наповнення місцевого бюджету, а також пошук і практичне застосування механізмів залучення до формування відповідних бюджетів невикористаних бюджетних ресурсів тощо. Не останню роль при цьому відіграє сектор підприємництва, адже надходження від суб'єктів підприємницької діяльності частково включені до джерел доходів, закріплених за місцевим бюджетом, і трактуються як власні доходи бюджету місцевого самоврядування.

Як засвідчує досвід розвинених країн, бізнес спроможний взяти на себе значну частину соціального тягаря, який нині несе держава, в обмін на створення для нього сприятливих умов та надання прозорих гарантій стабільного і безперешкодного розвитку. У цьому аспекті є актуальним розвиток і функціонування соціального підприємництва як одного з інструментів соціального розвитку, яке ґрунтується на посиленні ролі економічно активних учасників місцевого ринку в підтримці соціально вразливих категорій громадян та вирішенні соціально значущих питань.

Соціальні підприємства покликані задовольнити ті потреби членів громади, які не може задовольнити державний сектор, а приватний – ігнорує. Саме місцеві громади отримують основну користь від розвитку соціального підприємництва. Соціальне підприємництво допомагає надавати державні послуги в новий спосіб та задовольняти потреби громади; створювати робочі місця; збагачувати професійний досвід людей, які працюють у соціальних підприємствах, задля подальшого працевлаштування за сучасних ринкових умов; розвивати громади, залучаючи до громадського життя соціально вразливі та маргіналізовані групи населення, забезпечуючи їх членів роботою; розширювати активність громадян, які можуть самостійно розв'язувати свої проблеми та брати відповідальність за своє життя; посилювати увагу до соціально незабезпечених груп населення, не стільки надаючи їм благодійну допомогу, скільки забезпечуючи їх корисною соціально значущою роботою; відроджувати сільські та міські території і поліпшувати їх соціальну інфраструктуру тощо.

Соціальне підприємництво поширене у різних галузях національного господарства. Тому ефективні підприємницькі процеси у пріоритетних галузях економіки можуть забезпечити не лише вирішення соціальних проблем, але надходження від підприємницького сектору поповнять дохідну частину місцевих бюджетів власними доходами.

У рамках реалізації місцевих програм дієвим є впровадження механізмів підтримки суб'єктів соціального підприємництва, зокрема за рахунок часткового відшкодування з місцевого бюджету процентів за кредити, залучені суб'єктами такого підприємництва для реалізації інвестиційних проектів. При цьому перевага повинна надаватися тим суб'єктам господарювання, які функціонують у соціально значущих для м. Хмельницького сферах (виробництво товарів повсякденного вжитку, пошиття недорогого одягу та взуття для дітей; надання медичних послуг тощо).

Покращення ефективності соціального інвестування повинно передбачати розроблення та реалізацію заходів стимулюючого впливу для

суб'єктів підприємництва, вид діяльності яких для розвитку м. Хмельницького є пріоритетним. Крім того, необхідним є встановлення чітких та прозорих критеріїв відбору підприємств, яким може надаватись підтримка, що підвищить ефективність використання бюджетних коштів та сприятиме вирішенню соціальних проблем місцевого розвитку.

Це вимагає, по-перше, ідентифікації перспективних підприємств, що реалізують соціальні проекти і програми; по-друге, підтримки життєво важливих галузей економіки і забезпечення економічної безпеки держави і відповідної території.

Таким чином, обов'язковим елементом програми надання підтримки, на нашу думку, є врахування економічних і соціальних інтересів м. Хмельницького, побудова вигідних взаємостосунків з місцевими органами влади і якнайповніше використання форм соціальної взаємодії. Втручання в господарське середовище повинне бути націлене на підтримку конкретних заходів, а також певних видів діяльності, що забезпечуючи вирішення соціально-економічних проблем території, сприяють підвищенню конкурентоспроможності місцевого виробництва та задоволенню місцевих потреб, зростанню доходу місцевого бюджету. При створенні соціальних підприємств керівництво підприємства зацікавлено як у прямих субсидіях, так і в пом'якшенні боргового, податкового й іншого тягаря.

До прямих форм підтримки від місцевих органів влади відносять: цільові субсидії і дотації з місцевого бюджету; залучення коштів при розміщенні місцевих облігаційних позик. Крім того, підтримка від місцевих органів влади може виявлятися в різних непрямих формах, а саме:

- надання податкових пільг і звільнень;
- реструктуризація заборгованості перед бюджетом при виконанні певних умов (виконання соціального замовлення);
- надання гарантій при залученні додаткових фінансових коштів для формування статутного капіталу;

- розміщення місцевого замовлення з гарантованою і в ряді випадків авансовою оплатою (ця форма виявляється дієвою при достатності бюджетних засобів для забезпечення насиченості місцевого товарного ринку);

- повне або часткове звільнення від сплати комунальних платежів.

У цих умовах підтримка соціально орієнтованих підприємств повинна ґрунтуватися на регламентації взаємостосунків учасників і прозорому відборі господарюючих суб'єктів на основі оцінки їх соціальної значущості.

Регламент взаємостосунків органів місцевої влади з соціальними підприємствами визначає порядок підготовки, розгляду і ухвалення уповноваженими органом рішень щодо формування і контролю за створенням таких підприємств.

Склад, форма і зміст документів, необхідних для розгляду питання про включення підприємства в схеми фінансування, розробляються уповноваженою організацією (обирається за конкурсом компанія консультант або створюється центр підтримки та розвитку соціального підприємництва) і затверджуються Хмельницькою міською радою.

Для розгляду питання про включення підприємства в програму підтримки підприємство повинне надати повний пакет документів відповідно до переліку, затвердженого уповноваженим органом. Інформація, що надається підприємством, повинна бути достовірною і відображати реальну ситуацію, що склалася на підприємстві. Типовий перелік документів включає:

- заявку про включення підприємства до програми підтримки;
- зміст та плани реалізації соціально орієнтованих проектів підприємства;
- бухгалтерську звітність підприємства за останні три роки, динаміку та структуру соціальних інвестицій (для існуючих підприємств) або план освоєння інвестицій для новостворених підприємств.

Зважаючи на результати проведеного аналізу представленої документації, уповноважена організація готує висновок про соціальну значущість підприємства і проект рішення про включення підприємства в певну типову схему фінансування (у разі визнання доцільності), які прямують до уповноваженого органу.

Організаційна схема взаємостосунків місцевих органів влади і соціального підприємства, представлена на рис. 3.3.

Визнання уповноваженою організацією недоцільним включення підприємства в схеми підтримки повинно бути мотивованим. Якщо після мотивованого обґрунтування підприємство не погоджується з висновком уповноваженої організації, воно має можливість направити документи на розгляд безпосередньо до уповноваженого органу, який зобов'язаний ухвалити остаточне рішення про включення або не включення підприємства до типових схем фінансування.

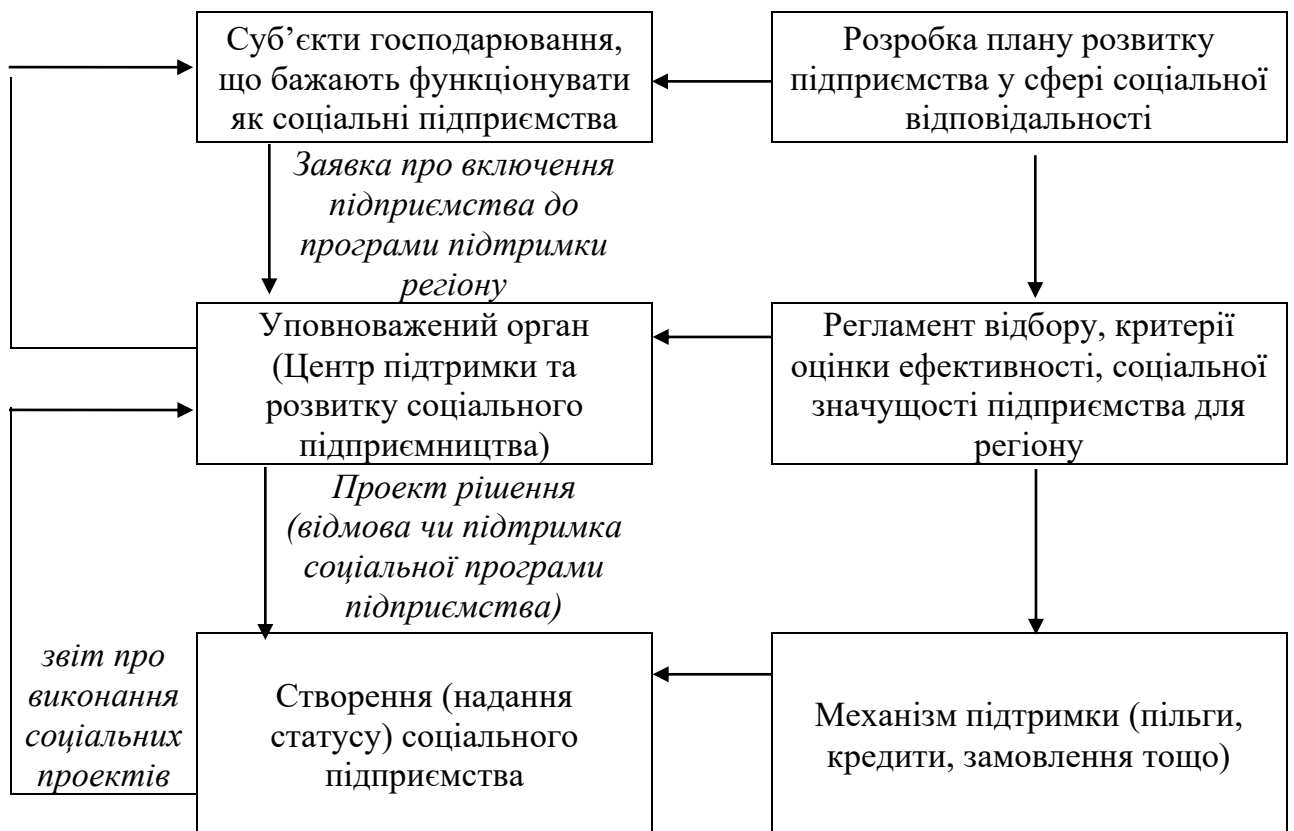

Рис. 3.3. Послідовність ухвалення рішення про підтримку соціального підприємства з боку місцевих органів влади

Примітка. Запропоновано автором.

Поточний моніторинг і контроль за реалізацією задекларованих соціальних програм здійснює уповноважена організація на основі встановлених для підприємств форм звітності.

Соціальна значущість підприємства оцінюється уповноваженою організацією шляхом проведення експертизи встановлених документів на основі розробленої методики оцінки, затвердженої уповноваженим органом. У ході цієї оцінки передбачається, зокрема, проведення наступних взаємозв'язаних процедур [35, с. 20]:

- уточнення пріоритетів місцевого розвитку;
- аналіз базової інформації в бізнес-планах соціально орієнтованих проектів;
- виділення критеріїв (показників-індикаторів) соціальної значущості за основними розділами соціального плану (соціального розвитку);
- визначення показників соціальної ефективності тощо.

Аналіз соціальної значущості підприємства і прийняття рішення про підтримку з боку місцевих органів влади здійснюється за наступними критеріями [2, с. 120; 93]:

- вид економічної діяльності, до якої належить підприємство (з погляду відповідності пріоритетам соціально-економічного розвитку міста);
- наявність простроченої заборгованості з податків і зборів, простроченої заборгованості з виплати заробітної плати (для функціонуючих підприємств);
- чисельність працівників-інвалідів (осіб з особливими потребами);
- структура соціальних інвестицій - частка інвестицій у розвиток: соціальної сфери міста, підвищення кваліфікації та розвиток персоналу підприємства; охорона праці, покращення умов праці; розвиток громади; природоохоронна діяльність та ресурсозбереження; благодійництво, меценатство, спонсорська допомога.
- наявність спеціального документу, в якому закріплена соціальна політика компанії.

Залежно від соціальної значущості підприємство може бути віднесено до однієї з наступних груп:

- пріоритетний реципієнт;
- реципієнт першої черги;
- реципієнт другої черги;
- не реципієнт (підприємство, що отримало мотивовану відмову).

Таким чином, формування соціальної відповідальності органів публічного управління, бізнесу та населення у забезпеченні соціальної безпеки, на наш погляд, вимагає формування системи заходів, що забезпечують стимулювання соціальної інвестиційної активності; розвиток соціального патерства та соціальної корпоративної відповідальності, стимулювання розвитку соціального підприємництва тощо. Реалізація зазначених заходів та їх широка популяризація в громаді сприятиме взаємоузгодженню інтересів особи, суспільства і держави шляхом підвищення кількісних та якісних показників соціальної безпеки міста, що забезпечить більш ефективне вирішення соціальних проблем, сприятиме нарощуванню потенціалу соціальної сфери міста, його інноваційному розвитку.

ВИСНОВКИ

У роботі наведено проведено теоретичне обґрунтування та практичне вирішення наукового завдання – забезпечення соціальної безпеки міста в системі пріоритетів економічного розвитку держави. Основні висновки та пропозиції дослідження зводяться до наступного:

1. На підставі теоретичних обґрунтувань і системно-структурного аналізу розкрито зміст поняття «соціальна безпека» та побудовано матрицю контент-аналізу терміна «соціальна безпека». Запропоновано підхід до тлумачення дефініції «соціальна безпека регіону», відповідно до якого соціальна безпека регіону розглядається як складова економічної безпеки, що гарантує поліпшення якості життя та задоволення потреб людини й захищеність її від внутрішніх і зовнішніх загроз соціальним інтересам шляхом здійснення виваженої соціальної політики на основі корпоративної соціальної відповідальності.

2. Виявлено ризики та загрози соціальній безпеці, розкрито зв'язок між появою соціальних ризиків і зміною соціально-економічних відносин, що загострюються в період фінансово-економічних криз, зокрема ризики безробіття; бідності; безпритульності; ризики з невиплати та заборгованості по заробітній платі, пенсіях; зубожіння населення; руйнування соціальних цінностей; тінізація відносин у всіх сферах економіки; корупція; антисуспільні явища тощо. Обґрунтовано, що виявленню та оцінюванню ступеня і міри соціальних загроз у системі пріоритетів економічного розвитку сприятиме розроблення й дослідження системи показників та індикаторів, що характеризують збереження життєво важливих соціальних складових функціонування суспільства.

3. Вивчено й систематизовано міжнародний досвід забезпечення соціальної безпеки. Світова практика свідчить про пріоритетність соціальної безпеки при здійсненні соціальної політики, яка повинна бути направлена у першу чергу на попередження й мінімізацію соціальних загроз, на

можливість підвищення рівня та якості життя населення, тому що саме якісне зростання людського потенціалу є основним фактором сталого економічного й соціального розвитку держави. Обґрунтовано необхідність обрання моделі безпеки держави, яка передбачала б зростання потенціалу соціальної безпеки шляхом визначення пріоритетів соціальної політики держави в умовах диференціації економіко-ресурсного потенціалу регіонів.

3. Аналіз соціально-економічного розвитку м. Хмельницького засвідчив, що протягом 2017 р. спостерігалась позитивна динаміка розвитку промисловості міста. Промисловими підприємствами міста за 2017 р. реалізовано промислової продукції (товарів, послуг) на суму 11050 млн. грн., що у 2,4 рази більше, ніж у 2013 р. Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування підприємств міста за 2017 р. склав 414,5 млн. грн. прибутку (за 2016 р. – 398,9 млн. грн. прибутку). Частка прибуткових підприємств становила 76,8% (у 2016 р. – 80,4%). Найкращий фінансовий результат одержано промисловими підприємствами міста – 309,8 млн. грн. прибутку (частка прибуткових підприємств – 75,5%). Чистий прибуток промислових підприємств склав 244,5 млн. гривень. Найбільші прибутки отримано підприємствами, які займаються текстильним виробництвом, виробництвом одягу та шкіри (97,9 млн. грн.), а також виробництвом гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (73,5 млн. грн.). Однак, слід відзначити, що значна частина показників економічного розвитку міста не досягає рівня до кризового 2013 р.

4. Діагностика показників соціальної безпеки засвідчила дві різнопланові тенденції. З одного боку спостерігається зростання рівня доходів населення, скорочення диференціації доходів найбагатших та найбідніших, поліпшення рівня соціального забезпечення, створення умов для отримання повної загальної освіти, забезпеченість житлом. З іншого боку має місце загострення криміногенної ситуації, диспропорції між попитом і пропозицією на ринку праці, недостатність місць в дошкільних навчальних закладах, скорочення населення внаслідок міграції та природного руху. Це

зумовлює необхідність більш детального кількісного аналізу та ідентифікації рівня соціальної безпеки м. Хмельницького.

5. Розрахунок інтегрального індексу соціальної безпеки м. Хмельницького довів, що в цілому індекс соціальної безпеки міста знизився у 2017 р. порівняно із 2013 р. на 0,16 пункти. Встановлено, що найбільш вагомими показниками негативного впливу на соціальну безпеку у 2017 р. є невідповідність середньої зарплати прожитковому мінімуму працездатних осіб; рівень пенсійного забезпечення громадян; співвідношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін; індекс споживчих цін, криміногенна ситуація тощо. Такі розрахунки дозволили встановити не лише загальний рівень соціальної безпеки міста, але й визначити показники, які здійснюють позитивний та негативний вплив на рівень соціального розвитку місцевої громади, створюють загрози для її соціально-економічного розвитку в цілому. Це вимагає розробки комплексу організаційно-управлінських заходів, спрямованих на мінімізацію соціальних ризиків та стимулювання позитивних явищ у соціальній сфері міста.

7. Розроблено модель управління соціальною безпекою міста за допомогою тривимірної графічної візуалізації у вигляді квадрантів безпеки: потенційних загроз, об'єктів та засобів захисту. Визначені квадранти безпеки дозволяють оцінити обмеження, що накладаються потребами й можливостями управлінської системи. Запропоновано використання матричного підходу для визначення інструментів підвищення рівня соціальної безпеки міста та ідентифікації загроз, які притаманні окремим об'єктам соціальної безпеки.

8. Розроблено концептуальні засади формування соціальної безпеки м. Хмельницького, використання яких сприятиме підвищенню її рівня. Для забезпечення формування соціальної безпеки міста акцентовано увагу на необхідності інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень, що повинно базуватися на діагностуванні й оцінюванні стану соціальної

безпеки з урахуванням об'єктивних та суб'єктивних показників, соціально-економічних процесів, самопочуття населення регіону, тенденцій у соціальному розвитку й існуючих загроз. Обґрунтовано доцільність розроблення механізму взаємодії держави, бізнесу і суспільства, котрий сприятиме посиленню їх взаємної відповідальності щодо забезпечення соціальної безпеки, створюючи умови для подальшого стійкого соціально-економічного розвитку міста.

9. Враховуючи недостатність обсягів бюджетних коштів для розв'язання соціальних потреб населення міста, в роботі обґрунтовано необхідність розвитку форм міжсекторної соціальної взаємодії, зокрема активізації соціальної спрямованості бізнесу, підтримки соціального підприємництва. В роботі запропоновано послідовність ухвалення рішення про підтримку соціального підприємства з боку Хмельницької міської ради, визначено основні критерії соціальної значущості підприємства для місцевого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алистаева А. В. Социальные инвестиции группы интегрированных предприятий в развитие местного сообщества / А. В. Алистаева // Вісник Приазовського державного технічного університету. Сер. : Економічні науки. – 2013. – Вип. 25. – С. 27-33.
2. Амосов С.О. Проблеми розвитку соціально-відповідального бізнесу / С.О. Амосов // Державне регулювання соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу: Мат. II Міжнародної науково-практичної конференції, 25 листопада 2010 / за заг. ред. проф. О.Ю. Амосова. – Х.: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2010. – С. 120–122.
3. Анісімов, Микола Вікторович. Соціальна та екологічна безпека діяльності [Текст] : курс лекцій / М. В. Анісімов. – Кіровоград : ПОЛУМ, 2014. – 175 с.
4. Антонюк П. П. Теоретико-концептуальні підходи до поняття «соціальна безпека» підприємства : характеристики, переваги, недоліки [Електронний ресурс] / П. П. Антонюк // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки. – 2013. – № 1. – С. 214-219. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2013_1_49
5. Антонюк, Павло Петрович. Соціальна безпека машинобудівних підприємств та економічний механізм її підтримки [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Антонюк Павло Петрович ; Хмельниц. нац. ун-т. – Хмельницький, 2015. – 19 с.
6. Арапетян А. Соціально-відповідальний бізнес: переваги та обмеження / А. Арапетян, О. Архипчик, Л. Пан // Практика Управління. – 2008. – № 7. – С. 12 – 18.
7. Афоніна О. Соціальна безпека: проблеми становлення соціального партнерства в Україні [Електронний ресурс] / О. Афоніна // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві

- України. – 2011. – № 4. – С. 241-249. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2011_4_32
8. Баланда А. Л. Соціальна політика в контексті забезпечення національної безпеки України [Електронний ресурс] / А. Л. Баланда // Університетські наукові записки. – 2008. – № 1. – С. 269-274. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2008_1_42
  9. Баланда А. Соціальні детермінанти національної безпеки України [монографія] / А. Баланда. – К. : Вид-во Національної бібліотеки ім. Вернадського, 2008. – 413 с
  10. Бебик В. М. Соціальна політика і соціальна безпека в умовах формування інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / В. М. Бебик, Н. С. М'якушко // Гілея: науковий вісник. – 2018. – Вип. 131. – С. 360-364. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_131_96
  11. Беляєв О. О. Соціальна економіка: навч. посіб. / О. О. Беляєв, М. І. Диба, В. І. Кириленко. – К. : КНЕУ, 2005. – 196 с.
  12. Весельська А. Міжнародний досвід державного регулювання соціальної безпеки в країнах з різними моделями соціального розвитку: застосування в Україні / А. Весельська // Інвестиції: практика та досвід, 2011. – № 14. – С. 108 -113.
  13. Весельська Л. А. Соціальна безпека: проблема визначення / Л. А. Весельська // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління». – 2010. – № 2. – С 457 – 461.
  14. Весельська Л. А. Трудова міграція і соціальна безпека; аналіз наслідків та перспектив у контексті українських реалій [Електронний ресурс] / Л. А. Весельська // Економіка та держава. – 2011. – № 4. – С. 111-115. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2011_4_34
  15. Вінічук М. В. Соціальна політика у системі економічної безпеки України [Електронний ресурс] / М. В. Вінічук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.13. – С. 151-157. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2012_22

16. Горбатюк С. Є. Соціальна функція держави в контексті забезпечення соціогуманітарної безпеки [Електронний ресурс] / С. Є. Горбатюк // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. Серія : Державне управління. – 2017. – № 1. – С. 84-90. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2017_1_13
17. Давидюк О. О. Соціальна безпека: проблеми теоретичного аналізу та побудови показників [Електронний ресурс] / О. О. Давидюк. - Режим доступу: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=12:2010-06-10-20-35-51&catid=16:2010-06-10-20-23.
18. Данилишин Б. Соціальна безпека – підґрунтя сталого розвитку [Електронний ресурс] / Б. Данилишин, В. Куценко // Вісник Національної академії наук України. – 2010. – № 1. – С. 20-28. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2010_1_3
19. Дзьоба О. Г. Теоретичні аспекти дефініції «соціальна безпека держави» [Електронний ресурс] / О. Г. Дзьоба, Н. І. Ставнича // Економічний форум. – 2018. – № 2. – С. 339-343. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2018_2_53
20. Діагностика соціального розвитку регіону: наук. розробка / З. В. Балабаєва, С. В. Овчаренко, І. Л. Росколотько та ін. – К. : НАДУ, 2010. – 40 с
21. Дубровський І. М. Соціальна безпека: щодо питання про концептуалізацію [Електронний ресурс] / І. М. Дубровський // Право і Безпека. – 2009. – № 2. – С. 182-185. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2009_2_37
22. Журавель В. І. Соціальна складова менеджменту інформаційної безпеки [Електронний ресурс] / В. І. Журавель, Т. Ю. Ткачук // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2015. – № 3. – С. 93-102. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iblsd_2015_3_14

23. Журавлев Ю. И. «Распознавание». Математические методы. Программная система. Практические применения / Ю. И. Журавлев, В. В. Рязанов, О. В. Сенько. -М.: Фазис, 2006.
24. Завора Т. М. Соціальна відповідальність як чинник забезпечення соціальної безпеки держави [Електронний ресурс] / Т. М. Завора // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Економіка. – 2016. – Вип. 11. – С. 41-51. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_ek_2016_11_7
25. Завора Т. М. Соціальне страхування: навч. посіб. / Т. М. Завора. – Полтава: ПолтНТУ, 2013. – 272 с
26. Залізко В. Д. Соціальна безпека сільських територій: проблеми та перспективи [Електронний ресурс] / В. Д. Залізко // Агросвіт. – 2014. – № 11. – С. 21-27. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2014_11_5
27. Зінченко В. В. Соціальна політика як фактор громадянського суспільства і національної безпеки України[Електронний ресурс] / В. В. Зінченко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2009. – Вип. 38. – С. 213-221. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpvgvzdia_2009_38_23
28. Іличок Б. І. Соціальна безпека України: тенденції та потенціал розвитку [Електронний ресурс] / Б. І. Іличок // Інтелект XXI. – 2016. – № 6. – С. 96-107. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/int_XXI_2016_6_11
29. Ілляш О.І. Адаптаційні моделі та методи оцінювання соціальної безпеки на регіональному рівні [Електронний ресурс] / О.Ілляш. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2011_4/files/EC411_04.pdf
30. Ільчук Л. І. Критерії, показники та індикатори соціальної безпеки (спроба аналізу) [Електронний ресурс] / Л. І. Ільчук, О.О.Давидюк. – Режим доступу: http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=230:2013-02-12-08-52-22&catid=16:2010-06-10.

31. Ільчук Л. Основні загрози та пріоритети розвитку соціальної безпеки в Україні [Електронний ресурс] / Л. Ільчук // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2010. – Вин. 2. – Режим доступу: <http://wwpiend.gov.ua/?mid=98&>.
32. Ісаєнко Д. В. Соціальна безпека: вплив органів державної влади на розвиток житлового будівництва [Електронний ресурс] / Д. В. Ісаєнко // Теорія та практика державного управління. – 2011. – Вип. 1. – С. 435-440. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2011_1_69
33. Кальницька М. А. Соціальна безпека: поняття та загрози в контексті взаємозв'язку з економічною безпекою [Електронний ресурс] / М. А. Кальницька // Причорноморські економічні студії. – 2017. – Вип. 16. – С. 126-130. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2017_16_28
34. Карлова О. А. Системне управління та пропорційний розвиток інфраструктури міст України / О. А. Карлова // Технічний прогрес та ефективність виробництва : вісн. Нац. техн. ун-ту «ХПІ». – 2013. № 45. – С. 63 – 69
35. Кіреєва О.Б. Соціальне підприємництво як інструмент державної соціальної політики / О.Б. Кіреєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2011-02%286%29/11kobdsp.pdf>
36. Коваль О. П. Семантика та сутність терміна «соціальна безпека» [Електронний ресурс] / О. П. Коваль // Стратегічні пріоритети. – 2016. – № 2. – С. 58-65. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2016_2_8
37. Коваль О. П. Соціальна група і соціальна технологія кризь призму соціальної безпеки [Електронний ресурс] / О. П. Коваль // Стратегічні пріоритети. – 2017. – № 3. – С. 134-139. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2017_3_18
38. Конституція України станом на груд. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

39. Копан О. В. Соціальна безпека і процедурні засади управління [Електронний ресурс] / О. В. Копан // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2001. – № 14. – С. 280-284. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2001_14_57
40. Краус Н. М. Соціальна безпека на різних рівнях економічної агрегації [Електронний ресурс] / Н. М. Краус // Економіка і регіон. – 2013. – № 5. – С. 189-193. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2013_5_32
41. Куценко В. І. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку / В. І. Куценко, В. П. Удовиченко. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2010. – 652 с.
42. Лазорко О. В. Соціальна зрілість як інтегративний модуль професійної безпеки сучасних студентів [Електронний ресурс] / О. В. Лазорко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. – 2016. – Вип. 3(1). – С. 59-64. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2016_3\(1\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2016_3(1)_12)
43. Лібанова Е. Досвід соціальної політики в країнах розвиненої ринкової та перехідної економіки і можливості його використання в Україні / Е. Лібанова, В. Іванкевич, В. Бевз // Україна: аспекти праці. – 1997. – № 1. – С 36 – 41.
44. Лібанова Е. М. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків [колективна науково-аналітична монографія] / за ред. Е.М. Лібанової. – К. : І-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. – 496 с
45. Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист: навч. посіб. із соц. політики / Е. Лібанова, О. Палій. – К. : Основи, 2004. – 491 с
46. Ляшенко П. А. Соціальна безпека регіону як форма метастабільного стану його соціальної системи [Електронний ресурс] / П. А. Ляшенко // Вісник Черкаського університету. Серія : Економічні науки. – 2017. –

- № 2(2). – С. 131-138. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuE_2017_2\(2\)__20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuE_2017_2(2)__20)
47. Макаренко Б. Г. Соціальна безпека в стратегії українського державотворення [Електронний ресурс] / Б. Г. Макаренко // Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса]. – 2014. – Вип. 2. – С. 322-334. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2014_2_25
48. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: 29.10.2013 № 1277 [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>
49. Мехедова Т. М. Удосконалення механізмів регулювання соціальних процесів нарівні громади : автореф. дис. ... канд. наук з держ. уп. . : 25.00.02 / Мехедова Т. М. ; Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк, 2011. – 22 с
50. Михайлюк, Валерій Олександрович Цивільний захист [Текст] : навч. посібник: У 3 ч. / В. О. Михайлюк. – Миколаїв : Національний ун-т кораблебудування ім. адмірала Макарова, 2005 .
51. Міжнародна науково-практична конференція «Соціальна безпека і гуманітарний захист в Україні на початку XXI століття: проблеми теорії і практики», 4-5 грудня 2009 [Текст] : тези доп. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова [та ін.] ; голова ред. кол. Каленюк І. С. – Чернігів : [б. в.], 2009. – 234 с. – Бібліогр. у кінці ст. – 500 прим.
52. Мойсеєнко І. П. Соціальна безпека регіонів України та напрями змін [Електронний ресурс] / І. П. Мойсеєнко, В. М. Корбяк. // Ефективна економіка. – 2013. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_1_5
53. Ніколаєв Є. Соціальна безпека у традиції нехтування гуманістичними цінностями [Електронний ресурс] / Є. Ніколаєв // Політичний менеджмент. – 2011. – № 4. – С. 60-75. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2011_4_10

54. Новіков В.М. Економічні та гуманітарні напрями розвитку соціальної інфраструктури: колективна монографія за наук. ред. д.е.н., проф. В.М. Новикова / В.М. Новіков, Н.М. Дієва, Г.А. Дмитренко та ін. – Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2012. – 511 с.
55. Новікова О.Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення / О. Ф. Новікова. – Донецьк: ШП НАН України, 1997. – 460 с.
56. Онищенко О. С. Соціальна безпека [Текст] : огляд наук. л-ри. – К., 2008 .Вип. 1. – 2008. – 283 арк.
57. Онищенко, Володимир Олександрович. Соціальна безпека регіону: теоретичні та прикладні аспекти [Текст] : монографія / В. О. Онищенко, Т. М. Завора, О. В. Чепурний ; Полтав. нац. техн. ун-т ім. Юрія Кондратюка. – Полтава : ПолтНТУ, 2015. – 273 с. : табл. – Бібліогр.: с. 213-237. – 100 прим.
58. Паламарчук В. М.. Економічні перетворення і соціальна безпека [Текст] / В. М. Паламарчук ; Національний ін-т стратегічних досліджень. – К. : [б.в.], 1996. – 64 с. – (Соціальні стратегії ; вип. 1).
59. Палій, Наталія Сергіївна. Соціальна безпека непрацевдатного населення: сутність, стан і перспективи реформування [Текст] : дис... канд. екон. наук: 08.01.01 / Палій Наталія Сергіївна ; Донецький держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М.Туган-Барановського. – Донецьк, 2006. – 197 арк.: рис., табл. – арк. 170-184.
60. Пирожков С. І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. Проблеми національної безпеки / С І. Пирожков // Стратегічна панорама. – 2003. – № 1. – С 93 – 107.
61. Підлипна Р. П. Методологічні засади тлумачення дефініції «соціальна безпека» [Електронний ресурс] / Р. П. Підлипна // Науковий вісник НЛТУ України. – 2015. – Вип. 25.2. – С. 275-280. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2015_25

62. Помаза-Пономаренко А. Л. Соціальна безпека — оптимальний рівень соціального розвитку макро-, мезо- і мікрорегіонів України [Електронний ресурс] / А. Л. Помаза-Пономаренко, С. М. Домбровська // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 16. – С. 53-57. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_16_13
63. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 № 3/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uazakon.com/document/spart85>.
64. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
65. Романів І. Ф. Соціальна безпека як критерій ефективності стратегічного управління соціальним розвитком в умовах економічної кризи [Електронний ресурс] / І. Ф. Романів // Агросвіт. – 2015. – № 8. – С. 70-75. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2015_8_16
66. Савранська Г. М. Порівняльний аналіз сучасних підходів до визначення поняття «соціальна безпека» [Електронний ресурс] / Г. М. Савранська // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 14. – С. 64-69. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_14_15
67. Самойлов, Олексій Миколайович. Соціальна безпека регіональної соціогеосистеми (на прикладі Харківської області) [Текст] : дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.02 / Самойлов Олексій Миколайович ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2012. – 331 арк. :
68. Система оцінок зовнішніх і внутрішніх ризиків та загроз національній безпеці України / За заг. ред. академіка НАН України, д.т.н. В. П. Горбулша. – К. : ДП «НВЦ Євроатлантикшформ», 2005. – Вин.16. -232 с.
69. Ситник Г.П. Державне управління національною безпекою України: монографія / Г. П. Ситник. – К. : Вид-тво ПАДУ, 2004. – 408 с

70. Сиченко О. О. Соціальна безпека в системі національної безпеки держави [Електронний ресурс] / О. О. Сиченко // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Державне управління. – 2012. – Т. 186, Вип. 174. – С. 34-38. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2012_186_174_8
71. Скуратівський В. Соціальна безпека українського суспільства та шляхи її забезпечення [Електронний ресурс] / В. Скуратівський, О. Линдюк // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2011. – № 3. – С. 194-204. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2011_3_28
72. Скуратівський В.А. Соціальна політика / В.А. Скуратівський, О. М. Палій, Е. М. Лібанова. – 2-ге вид., доп. та перероб. – К : Вид-во УАДУ, 2003. – 365 с
73. Снігова О.Ю. Механізм державного та регіонального управління соціальною безпекою / О. Ю. Снігова// Стратегічні пріоритети. – 2007. - № 2(3). -С 87 – 92.
74. Соціальна безпека регіональної соціогеосистеми (на прикладі Харківської області) [Текст] : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.02 / Самойлов Олександр Миколайович ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2012. – 22 с.
75. Соціальна безпека: теорія та українська практика [Текст] / І. Ф. Гнибіденко [та ін.] ; ред. І. Ф. Гнибіденко [та ін.] ; Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана. – К. : КНЕУ, 2006. – 291 с.: рис., табл.
76. Соціальна держава: український вибір / [за ред. В. А. Гошовської] . – 2-ге вид. – К. : ЦПСД, 2007. – 337 с
77. Соціальна політика та економічна безпека [Текст] / О. М. Головінов [та ін.] ; заг. ред. Є. І. Крихтін ; Донецький держ. ун-т економіки і торгівлі

- ім. М.Туган-Барановського. – Донецьк : Каштан, 2004. – 335 с. –
Бібліогр.: в кінці розд.
78. Соціальні ризики та соціальна безпека в умовах природних і техногенних надзвичайних ситуацій та катастроф [Текст] / НАН України, Ін-т соціології, Центр соц. експертиз і прогнозів ; відп. ред. В. В. Дурдинець [та ін.]. – К. : Стилос, 2001. – 496 с.
  79. Соціально-економічна безпека: навч. посіб. / О. О. Беляєв, Л. П. Бортнікова, В. І. Кириленко та ш. – К. : КНЕУ, 2010. – 316 с
  80. Сташків Б. І. Соціальна безпека як інститут права соціального захисту населення [Електронний ресурс] / Б. І. Сташків // Актуальні проблеми держави і права. – 2007. – Вип. 30. – С. 32-36. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2007_30_7
  81. Стратегія реформування системи соціальних послуг / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://civic.kmu.gov.ua/consult>.
  82. Стратегія розвитку м. Хмельницького до 2025 р. / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.khmelnysky.com/pdf/Strat-rozv-Khmel-do2025.pdf>
  83. Сухоруков А. І. Програмно-цільовий підхід до забезпечення економічної безпеки України / А. І. Сухоруков // Стратегія екон. розв. України: наук. зб. – Вип. 2 – 3 / відп. ред. О. П. Степанов. – К. : КНЕУ, 2000. -С. 14 – 21.
  84. Тимощук М. Соціальна безпека в системі соціологічного знання [Електронний ресурс] / М. Тимощук // Соціологічні студії. – 2013. – № 1. – С. 54-57. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/socst_2013_1_13
  85. Ткаченко А. А. Система социальных выплат Германии / А. А. Ткаченко // Труд за рубежом. – 1999. – № 3. – С. 86 – 99.
  86. Україна як соціальна держава: гасло для політичної конкуренції чи шлях до солідаризації суспільства? / О. М. Пищулша, Я. А. Жаліло, С. І. Лавриненко, Д. С. Покришка; за заг. ред. В. Є. Воротша. – К. : НІСД, 2009. – 108 с

87. Фляшнікова А. Б. Причини майнового розшарування і збільшення соціальної нерівності в сучасному світі [Електронний ресурс] / А. Б. Фляшнікова. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2009/Psihologia/44399.doc.htm.
88. Халецька А. А. Контури соціальної політики держави: соціальна безпека [Електронний ресурс] / А. А. Халецька. // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2010. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_2_19
89. Халецька А. А. Формування державної політики соціального захисту населення в умовах макроекономічної рівноваги : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / А. А. Халецька; РВПСУ НАН України. – К., 2010. – 42 с
90. Хомра О. У. Соціальна безпека: виклики, загрози, критерії / О. У. Хомра, Т. Є. Русанова// Стратегічна панорама. – 2004. – № 1. – С 73 – 79.
91. Чепурний О. В. Методичні підходи до діагностування стану соціальної безпеки регіону / О. В. Чепурний, Т. М. Завора// Економіка і регіон: наук. вісн. – Полтава: ПолтНТУ, 2012. – № 5(36). – С 86 – 92.
92. Чепурний, Олег Вікторович. Соціальна безпека в системі пріоритетів економічного розвитку держави [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 21.04.01 / Чепурний Олег Вікторович ; Полтав. нац. техн. ун-т ім. Юрія Кондратюка. – Полтава, 2014. – 20 с.
93. Шаповал В.М. Розвиток соціальної відповідальності бізнесу в Україні та необхідність її державної підтримки [Електронний ресурс] / В.М. Шаповал. – Режим доступу: <http://gisap.eu/ru/rozvitok-sots%D1%96alno%D1%97-v%D1%96dpov%D1%96dalnost%D1%96-b%D1%96znesu-v-ukra%D1%97n%D1%96-ta-neobkh%D1%96dn%D1%96st-%D1%97%D1%97-derzhavno%D1%97-r%D1%96dtrimki>
94. Шахматова Т. А. Теоретичні засади визначення категорії «соціальна безпека» національної економіки [Електронний ресурс] / Т. А.

- Шахматова // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). – 2013. – № 3. – С. 72-77. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvudpsu_2013_3_11
95. Швець В. Я. Концептуальні підходи до вдосконалення систем міжбюджетних відносин / В. Я. Швець// Фінанси України. – 2005. – № 3. – С 23 – 31.
96. Шевченко Л. С Тіньова зайнятість як загроза економічній безпеці держави[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/25_DN_2008/Economics/27704.doc.htm.
97. Шевченко, Людмила Степанівна. Соціальні ризики та соціальна безпека праці [Текст] : монографія / Л. С. Шевченко ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2009. – 278 с.
98. Шевчук П. І. Соціальна політика / П. І. Шевчук. – Львів: Світ, 2003. – 400 с
99. Шевчук, Петро. Соціальна політика та соціальна безпека людини [Текст] : навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / П. Шевчук ; Львівський регіональний ін-т держ. управління Національної академії держ. управління при Президентові України. – Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2003. – 171 с.: рис., табл. – (Серія «Бібліотека магістра»). – Бібліогр.: с. 171.
100. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бшько. – К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 1997. – 144 с
101. Шнипко О. С Економічна безпека ієрархічних багаторівневих систем: регіональний аспект / О. С Шнипко. – К. : Генеза, 2006. – 288 с
102. Hauser Ph. M. Social account ing/ Ph. M. Hauser // The Uses of Sociology / ed. by P. F. Lazarsfeld [et. al.]. – 1967. – № 4. – P. 839 – 875.
103. Zavora T. Forming the diagnostics methods of social security condition in a region / T. Zavora, O. Chepurny// Economics &Sociology. – 2014 . – Vol. 7. – № 1. – P. 228 – 248.

Виконав: студент магістратури спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування денної форми навчання
« ____ » лютого 2019 р.

Підпис

А.В. Мисик
Ініціали, прізвище

Науковий керівник
професор кафедри публічного управління та адміністрування д.е.н., професор
« ____ » лютого 2019 р.

Підпис

В.І. Пила
Ініціали, прізвище

Робота допущена до захисту:
завідувач кафедри публічного управління та адміністрування д.держ.упр., професор
« ____ » лютого 2019 р.

Підпис

Н.М. Ткачова
Ініціали, прізвище

Додаток А

Таблиця А. 1

Визначення поняття соціальної безпеки

Автор та джерело	Визначення соціальної безпеки
1	2
Е.Лібанова «Ринок праці та соціальний захист»	Соціальна безпека - це одна із складових національної безпеки, що характеризує стан захищеності від загроз соціальним інтересам
П. Шевчук «Соціальна політика»	Соціальна безпека - це певний стан життєдіяльності, забезпечений комплексом організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на реалізацію соціальних інтересів, формування сприятливої демографічної ситуації, збереження генофонду держави і трансформацію трудових ресурсів відповідно до ринкових вимог.
С. Пирожков «Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України»	Соціальна безпека - це результат ефективної соціальної політики, яка має застерігати суспільство від соціальних вибухів, відкритих і прихованих виявів громадської непокори та інших конфліктних ситуацій, сприяти підвищенню конкурентоздатності українського працівника за європейськими та світовими стандартами.
О.Хомра та Т. Русанова «Соціальна безпека: виклики, загрози, критерії»	Соціальна безпека - це стан гарантованої правової та і національної захищеності життєво важливих інтересів особи і суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз.
В.Скуратівський, О.Палійта Е.Лібанова «Соціальна політика»	Соціальна безпека є складовою національної безпеки, що визначає стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, а також від загрози соціальним інтересам.
В.Ікуценкота В.П. Удовиченко «Соціальна безпека в контексті сталого розвитку»	Соціальна безпека - це стан захищеності життєво важливих прав та свобод громадян, соціальних інтересів українського суспільства від внутрішніх загроз і зовнішнього втручання та система суспільно-політичних заходів, яка забезпечує цю захищеність.
О.О. Беляєв, Л.П. Бортнікова, В.І. Кириленко «Соціально-економічна безпека»	Соціальна безпека - це надійна захищеність життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів макро- та мікрорівнів, збереження і розвиток людського потенціалу, підтримка ефективного стимулювання діяльності людей, систем їхньої соціалізації життєзабезпечення.
О.Ф. Новікова «Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення»	Соціальна безпека - це стан захищеності соціальних інтересів особи і суспільства від впливаючих на них загроз національній безпеці. При цьому науковець наголошує, що стан безпеки є наслідком реалізації заходів соціального захисту, який характеризує їх результативність та ефективність.

1	2
В. Серебряников, А. Хлопьев «Социальная безопасность России»	Під соціальною безпекою автори розуміють сукупність заходів щодо захисту інтересів країни та народу в соціальній сфері, розвиток соціальної структури і відносин в суспільстві, системи життєзабезпечення та соціалізації людей, способу життя відповідно до потреб прогресу, нинішніх і майбутніх поколінь.
О. Давидюк «Соціальна безпека: проблеми теоретичного аналізу та побудови системи показників»	В основі формулювання змісту соціальної безпеки повинно бути покладено необхідність формування умов для забезпечення певної якості життя людини і суспільства, в тому числі всіх основних сфер виробництва, соціальної сфери, охорони внутрішнього конституційного порядку, зовнішньої безпеки, культури, при якій забезпечується номінальний рівень соціальних умов та соціальних благ.

Примітка. Систематизовано автором